

"Hirdessük, itt nem boldogul más,
Csak aki alkot, aki munkás! "

/Juhász Gyula/

KISKUNFÉLEGYHÁZA IPARÁNAK FEJLŐDÉSE

1944-60 között.

Kurgyis Ferenc doktori értekezése.

E l ő s z ó

A tanulmánnyal kapcsolatos kutatásaim, de pedagógus munkám során is meggyőződtem, hogy az elmúlt két évtized és napjaink gyorsütemű változásai nagy mértékben feledtetik azokat a politikai-gazdasági körülményeket, azokat a fontosabb történelmi eseményeket, melyek meghatározták, de legalábbis döntően befolyásolták a felszabadulás utáni fejlődésünket - az országos fejlődésen belül Kiskunfélegyháza fejlődését -. Indokoltnak látom egy rövid bevezetőben vázolni, hogy hazánk és Kiskunfélegyháza milyen körülmények között és meddig jutott el az iparfejlődés során a felszabadulásig. Így válhat csak kellően érzékelhetővé, hogy a felszabadulást követő évtizedek milyen mély és gyorsütemű fejlődést eredményeztek e vidéki kisvárosban, melynek eredményei a város arculatában, lakóinak életkörülményeiben, osztályviszonyainak változásában, gazdasági életében bekövetkeztek, még akkor is, ha esetenként elmegyünk mellettük.

A minőségi és mennyiségi szempontból egyaránt mély és gyors fejlődés főbb mozzanatait tartom céloznak bemutatni, úgy, hogy a fejlődés nehézségeit, a város vezetőinek, - irányító szervezeteinek, - lakóinak kezdeményezéseit, erőfeszítéseit is bemutassam. A fejlődés gyorsaságán, eredményein túl a tanulmány utal az árnyékosabb oldalra is, azzal a célkitűzéssel, hogy a jövő feladataira is utat mutasson.

A tanulmány megírásánál a legújabb kutatások eredményeként megjelent műveken kívül elsősorban az eredeti forrásokat - a levéltári, - a múzeumi, - az üzemi irattárak okiratait, különböző

szervezetek jegyzőkönyveit, beszámoló jelentéseit, meghívóit, kiadványokat, stb., amelyek jórésze feldolgozatlan anyag - igyekeztem felhasználni. Hasonlóan az országos és a helyi sajtó a témához kapcsolódó cikkeit, valamint eddig nyomtatásban még fel nem használt magánirattári forrásokat is. Különösen nagy figyelmet szenteltem a visszaemlékezéseknek, melyek^{nek} értékét az írott források esetenkénti hiányossága, a feledés és az elmúlás is növeli.

I. Bevezetés

A./ Magyarország ipari fejlődésének főbb vonásai a két világháború között.

Az I. világháború végéig fennálló dualizmus rendszere a függőséget és a feudális maradványok továbbélését jelentette, ami negatívan hatott az ipar fejlődésére. A tőkefelhalmozás lassú ütemű, az ipar elmaradott és egyoldalú. Magyarország a pénzügyletekben és a tőkekivitelben alárendelt. Ugyanakkor a magyar uralkodóosztályoknak biztosította a magyar nép elnyomását, a nagybirtok termékeinek piacokat, bankhiteleket, a balkáni népek kifosztásában való részesedést, a nemzetiségi burzsoázia tőkefelhalmozásának korlátozását, a nemzetiségi területek energia-, nyersanyagforrásait és olcsó munkaerő tömegeit. A Monarchia nagyhatalmi állásából eredő előnyökön túl a fegyverkezési versenyből való részesedést is. A Monarchia 50 milliós piaca elsősorban a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágaknak kedvezett.¹

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, a vesztes világháború, a dualizmus felbomlása, a Tanácsköztársaság vérbefojtása a magyarországi monopolkapitalizmus fejlődésében sokrétű és messzemenő politikai és gazdasági változást eredményezett. A politikai életben szükségszerűen jobbratolódás következett be az uralkodóosztályok politikájában.

- 1./ Berend T. Iván-Ránki György: A monopolkapitalizmus kialakulása és uralma Magyarországon /1900-1944/. Budapest 1958.
36-37-38, 56. old. /A továbbiakban: B-R: A monopolkap. M-on/

1./ Gazdasági életünkben bekövetkezett főbb változások:

a./ Az I. világháború utáni helyzetre meghatározó kihatással volt a vesztes háború és az új határok. A területváltozás iparibbá tette az országot - a terület 1/3-a, a lakosság 40%-a, az ipar 50%-a maradt magyar igazgatás alatt -, ugyanakkor az egyes iparágak közötti aránytalanságot még jobban kidomborította. Fokozódott a malom-, élelmiszeripar túlsúlya, ugyanakkor ezek az iparágak elvesztették fellevevőpiacuk jelentős részét az osztrák ~~ipar~~ piac monopolizáltsága és az olcsóbb tengerentúli mezőgazdasági termékek miatt. Ennek következtében a 20-as években visszafejlődnek, kapacitásuk mintegy 30-40%-át használják csak ki.

b./ A háború elvesztésével együttjárt a gazdasági összeomlás: a termelőkapacitás leromlott, kimerült a fűtő-, nyersanyagkészlet, nemzetközi kapcsolataink széttáplálódtak. Nehezítette helyzetünket a szomszédos országokkal folytatott kellenesleges politika, a feldolgozóipar túlsúlya, - egészségtelen koncentrációja Budapestre -, a nemzetiségi nyersanyagellátó területek leválása, a kibontakozó infláció, stb. 1920-ban az ipar termelése az 1913-as 20-30%-át tette ki.²

c./ A dualizmus rendszerének széthullása Magyarországot politikai önállósághoz juttatta, sőt nagymértékben lehetővé vált a gazdasági önállóság megteremtése is. Megszűnt a közös vámterület, amely gátolta a nagyipar fejlődését. A magyar fináncstőke megszabadult a nyomasztó osztrák-cseh ipar versenyétől. Németország veresége is kedvezően hatott ebben az irányban. A gazdasági függő-

2./ Magyarország története II. Budapest 1964. 384. old. /A továbbiakban: Mo. tört. II./

ség felszámolása azonban erős korlátokba ütközött az ellenforradalmi rendszer hatalomrajutásának körülményeiből eredően. A győztes antant hatalmak igyekeztek behatolni, de az osztrák és a német tőke is igyekezett befolyását megőrizni, sőt növelni. Ezt a törekvést akarta megvalósítani az 1920-as német-magyar kereskedelmi szerződés.³

d./ A feudális maradványok gátló hatása rendkívülien érezhetővé vált. A vidéken, ahol a feudális maradványokkal küzdő mezőgazdaság volt az uralkdó gazdasági ágazat, a gyárípar kevésbé tudott fejlődni, hiszen a tőkeakkumuláció rendkívül alacsony volt, továbbá alacsony szinten volt a vidék iparcikk fogyasztása is. Ez az egészségtelen körülmény a vidék kisiparosságának valamelyest kedvezett, a parasztság közszükségleti cikkekkel való kielégítése többnyire nem a gyárípar, hanem a kézműipar termékeivel történt.

e./ A megváltozott körülmények hatására a nagyipar strukturájában változás következett be. Olyan iparágak kezdtek előtérbe kerülni, amelyek a dualizmus körülményei között háttérbe szorultak, mint a textil-bőr-ruházati-papír-villamosipar. A finánc-tőke érdekeit szem előtt tartva, igyekeztek a nehézségeken urrá lenni a béketermelésre történő átállással és a behozatali tilalmakkal. Az 1921-22-es behozatali tilalmak az osztrák és cseh áruk kiszorítására irányultak, s egyben erősítették az I. világháború alatt kezdetét vevő állammonopolista tendenciákat, aminek további fokozódását jelentette az 1925-ös vámtarifa bevezetése.⁴

3./ Berend T. Iván-Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország"életterében" 1933-1939- Budapest. 1960. 16. old.

/A továbbiakban: B-R: No. "életterében."

4./ B-R: A monopolkap. M-on 80. old.

A behozatali tilalmak és az infláció hatására a termelés emelkedett: 1920-ban az ipar termelése az 1913-as 20-30%-a, 1921-ben 37-38%-a, 1925-ben 60%-a.⁵

2./ A stabilizáció korában, 1924-től a burzsoáziának sikerült a kapitalista országokban megszilárdítani gazdasági és politikai hatalmát, így Magyarországon is. 1924-29 között több tényező hatására korlátozott mértékű ipari fejlődés következett be. Korlátozottságát mutatja, hogy 1913-hoz viszonyítva csak 12%-kal növekedett a termelés, míg az USA-ban 70%-kal, Franciaországban 40%-kal. Ez a csekély ütemű fejlődés is csak a könnyűipar fejlődésének eredménye - textil, - /1929-re az 1913-as háromszorosa/ bőr, - ruházati, - papíripar, stb. A villamosenergia termelésén kívül jelentősebb beruházás nem volt. A nehézipar fejlődése stagnált.⁶ A vázolt fejlődés elősegítői:

a./ 1925-26-ban Magyarország gazdasági szerződést kötött Ausztriával, Németországgal, Franciaországgal, Lengyelországgal. Ezek a szerződések a szorult helyzetben lévő mezőgazdaságot igyekeztek piachoz juttatni, másrészt fontos ipari termékeket -gépek, műszerek, járművek- és hiányzó nyersanyagokat -fémek, ócskavas, nyersbőr, papír, stb- behozatalát kívánták biztosítani.

b./ A gazdasági stabilizáció megvalósításának fontos eszköze volt az 1924-től felvett többféle kölcsön. Az ország önállósága és a tömegek terheinek szempontjából rendkívül kedvezőtlen volt. A magyarországi imperializmusnak korábbi, szorosabb osztrák-német politikai-gazdasági függését a kölcsönök révén felváltotta a lazább, főleg gazdasági jellegű angol-francia-amerikai

5./ Mo. tört. II. 384-385. old.

6./ Mo. tört. II. 387. old.

függés. 1929-ben a gyáripár részvénytőkéjének 28%-a volt a külföldi tőke birtokában. A népszövetségi kölcsön felvételével a kormány véget vetett az inflációnak.

c./ A tilalmi rendszert 1925-ben felváltó önálló vámtarifa az egyre erősödő finánc-tőke érdekeit érvényesítve erősen korlátozta az ipari termékek behozatalát. Ez az állami beavatkozás monopolizálta a hazai piacot, ösztönzőleg hatott a dualizmus korában fejletlen iparágak fejlődésére, lehetővé tette a monopolista árak kialakítását, a monopóliumok megerősödését. A nagybirtokosság érdekeit is képviselte a vámtarifa rendszere, mert az ipari termékek behozatalának akadályozásával akarták elérni, hogy a magyar mezőgazdasági termékek kivitelével megkönnyítsék a szomszédos országokkal, elsősorban Ausztriával és Csehszlovákiával való kapcsolatok erősítését.⁷

3./ Az ipar 1929-es termelési szintje még némi emelkedést mutat, de a válság jelei jelentkeztek elsősorban a raktári készletek növekedésében, a kereslet csökkenésében. Súlyosbitotta a helyzetet, hogy az egybefonódott a mezőgazdasági, majd 1931-től a pénzügyi válsággal. A válság súlyosan érintette az országot, mégis több ok miatt a magyar ipar termelése nem süllyedt olyan mélyre, mint a vezető kapitalista országokban:

a./ 1929-ben a kormány fokozta a behozatali tilalmat.

b./ A rövid fellendülés időszaka alatt a magyar ipar fejlődése nem volt olyan gyorsütemű, mint a vezető kapitalista országokban.

7./ No. "életterében" 31-33-34. old.

c./ A fogyasztási cikkek 1929 előtti meglehetősen alacsony belső piacát a válság lényegesen nem csökkenthette, sőt egyes iparágak, mint a villamosenergia termelés, még növekedett is.

Az egész ipar termelése az 1932. évi mélypontig az 1929-es szint 75%-ára csökkent. A válság a nehézipar területén éreztette legjobban pusztító hatását. A vasérc-termelés 90%-kal, a gépipar 55%-kal csökkent.

A válság idején számos kartell jött létre, amelyek monopolizálták az árakat. Szinte az egész ipar területét átfogó, közel 500 hosszabb-rövidebb életű kartell volt, a verseny következtében azonban sok felbomlott. 1931-ben 256, 1933 végén 304 kartell működött. Legtöbb a vas-fém-gépiparban /51/, az építőiparban /25/, az élelmiszeriparban /18/ és a textiliparban /13/ működött. A válság hatására 700 vállalat teljesen megszüntette működését.⁸ A válság katasztrofális hatással volt a munkásságra és a kisiparosságra. A vidék kisiparosságának helyzetét még fokozottabban meghatározta a mezőgazdaság válsága. A kormány és a magyar finánc-tőke a behozatali tilalom mellett többek között a kivitel fokozásával akart kiutat találni, amit mezőgazdasági termékeink kivitelével lehetett volna megvalósítani. E probléma megoldására való törekvés Németországtól való gazdasági és politikai alárendeltségünk kialakulásához vezetett.

4./ A válságból 1933-39 között a magyar uralkodóosztályok a további fasizálódással kerestek kiutat, ami fokozatosan a hitleri Németországgal való szorosabb politikai kapcsolat megteremtéséhez

8./ Mo. tört. II. 397. old. és B-R: A monopolkap. M-on. 70. old.

vezetett. Ezt nyomon követte a gazdasági kapcsolatok fejlődése, melynek kialakítására 1933-tól mindkét fél egyértelműen törekedett. Magyarország mezőgazdasági termékeinek piac kellett, de Németország ipari termékeinek is. E törekvésnél nem lehangolható szempont Németország agresszivitása, mellyel a délkelet-európai államokat, ezek között Magyarországot is igyekszik beolvasztani a német "életterbe". Ennek szellemében jött létre az 1931-es kiegészítő 1934. februári egyezmény. Az a német-magyar politikai szövetség, amely a gyakorlatban Magyarországnak Németországtól való politikai függésér e vezetett, gazdaságilag az 1934-es egyezményben nyert megalapozást. 1934-ben, a szerződés évében Magyarország külkereskedelmében még lényegesebb helyet foglalt el Ausztria és Olaszország - az 1934. júl. 1-el életbe lépett szerződésben 320.000 t. gabona átvételére kötelezték magukat, míg Németország csak 50.000 t-ra-, de az 1934-37 között kötött újabb szerződésekkel Németország első külkereskedelmi partnerünk lett. Németországba irányuló kivitelnk megháromszorozódott, behozatalunk megkétszereződött.

1937-ig Németországgal folytatott külkereskedelmünk tételeiben is lényeges változás következett be a mennyiségi növekedésen túl is. Az 1934-es egyezmény kivitelnk tételei mezőgazdasági termékek: 50.000 t búza, 75.000 t takarmánygabona, 6.000 db vágómarha, 3.000 t sertés, 1.500 t szalonna, 3.000 t disznósír, a behozatali tételek: papír, textilárú, fémárú, gépek, különböző fogyasztási cikkek. 1937-ig megnőtt az érdeklődés a stratégiai fontosságú kőolajunk és bauxitunk iránt. A fizetés "kliring-rendszer"-e is rendkívül kedvezőtlen volt. Németország tartozásainak kezdete is erre az időszakra vezethető vissza. 1933-34-

ben a magyar ipari tőke is támogatta e német kapcsolatok kiépítését, mivel nekik is érdekükben állott a mezőgazdaság válságának levezetése, de értékelték e kapcsolatok "politikai jelentőségét" is. Az 1937-es szerződés megkötését az ipari tőkésék már ellenezték, az egyre érezhetőbbé váló német ipari behatolás miatt, de a "náci Németországgal szemben mutatkozó fenntartásait mindig legyőzte a területi revízió óhaja, amit csak Hitler támogatásával hittek elérhetőnek." Ez ad magyarázatot arra, hogy míg a német gazdaságpolitikát, annak hátrányait felismerő lengyel és jugoszláv kormányok 1936-ban határozott intézkedéseket tettek a függőségre vezető folyamat felszámolására, addig Magyarország az új szerződéssel mélyítette, s ezzel beilleszkedett az 1934-ben kidolgozott Hitler-Schacht féle "Neuer Plan"-ba, vállalva a fokozottabb függést és kifosztást. A Neuer Plan a válság levezetésének és a háború előkészítésének volt a terve, melyben lényeges helyet kapott a "Délkelet-Európai" népek beillesztése Németország "életterébe". A németek gazdasági és sztratégiai okok miatt részükről szükségesnek, egyben megvalósíthatónak tartották.

Tovább súlyosbította a Németországtól való függést az Anschluss és Csehszlovákia bekebelezése, amivel ugrásszerűen megnőtt a német termelő tőkebefektetés Magyarországon. Több mint 100 vállalat lett német birtok, a bánya és ipari részvények 13-14%-a lett német, ami az összes külföldi tőke 25%-a volt.

Az 1933 utáni ipari fejlődést befolyásolta a válságot követő depresszió és a fegyverkezés, ami a "győri program"-ban öltött testet. Ez egyben az állammonopolista tendenciákat is fokozta, amit az 1937-től ismételten jelentkező válságjelek is igényeltek.⁹

Magyarország ipara 1937-ben érte el az 1929-es termelési szintet, amit 1938-ban csak 15%-kal szárnyalt túl. Kőszén, nyersvas, bauxit, textiliparunk /fedezte a belső szükségletet/ fejlődött, gépiparunk alig. A gyáripari munkásság száma 1936-ban 10.000-el felülmúlta az 1929-es létszámot, 1938-ban a nagyipari munkáslétszám elérte a 330.000-et. A fizetett bérek összege viszont csak 1937-ben emelkedett az 1929-es színvonal fölé.¹⁰

Az iparosodás üteme jóval elmaradt mind a vezető, mind a kisebb tőkés országok fejlődése mögött, s ezzel Magyarország elmaradottsága tovább fokozódott. 1938-ban az ipar csak 37,8 %-kal részesedett a nemzeti jövedelemből. Magyarország lakossága a II. világháború előtt Európa lakosságának 2,2 %-a, ezzel szemben az ipari termelésnek csak 0,9 %-át termelte. ^{az} Iparfejlődés ~~száma~~ indexe, az 1913-ast 100%-nak véve, 128% volt.¹¹

5./ A II. világháború időszakában ^{az} iparunk ~~száma~~ fejlődését döntően ~~haz~~ a hadigazdálkodás befolyásolta, ami egyrészt a háborúba bekapcsolódó magyar hadsereg felszerelését, ^{de} de sokkal nagyobb súllyal a Németországba irányuló szállítmányokban öltött testet. Fokozódott a mezőgazdasági termények kiszállítása -ami a jegyrendszert, a beszolgáltatási kötelezettséget, a falu kifosztását vonta maga után-, de ugrásszerűen megnőtt a hadianyagok kiszállítása: bauxit termelésünk 1942-ben 865.000 t-t, ami az össztermelés 80%-a volt, s ez 1943-ban az egymillió, 1944-ben elérte a másfél millió tonnát. Az 1943. évi 850.000 t ^{az} olajtermelés ~~száma~~ több mint felét kiszállították. Németország igyekezett fokozottabban kihasználni a magyar ipart is. Egyes nehézipari üzemek német szállí-

10./ Mo. tört. II. 420-424. old.

11./ 20 év Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből.
Budapest. 1964. 22-23. old. /A továbbiakban: 20 év/

tásra dolgoztak: a Fegyvergyár termelésének 80%-a, a MÁVAG termelésének kb. 50%-a, stb. Megállapodás jött létre, hogy minden olyan új ipari létesítmény, amit német támogatással hoznak létre, termelésének 70%-át Németországba szállítja.

A hadigazdálkodás megnövelte ipari termelés~~üket~~, 1938-tól 1943-ig 37%-kal,¹² ipar~~unk~~ kapacitását 30%-kal. Megváltozott a nemzeti jövedelemből való részesedése is:

1938-ban	az ipar részesedése	37%	a mezőgazd. rész.	34%
1943-ban	"	"	46%	"
			"	"
				25%

A hadigazdálkodás következtében komoly szerkezeti változás, torzulás jött létre. A könnyűipar termelése az 1938-as szinthez viszonyítva 25%-kal csökkent, ami a közszükségleti cikkek hiányát vonta maga után.

A német hadsereg r~~e~~szére történő szállítások hivatalosan kereskedelmi jellegű ügyletek voltak, valójában hiányosan, illetve később egyáltalán nem fizettek érte. A németek adóssága 1943-ban 3 milliárd pengő volt.

Az üzemeket militarizálták, a munkásságot megfosztották kivívott jogaitól, a reálbér állandóan süllyedt. Az elégedetlenkedők elnémitására internálótáborokat állítottak fel, illetve a ~~front~~ frontra küldték őket, mint 1942 tavaszán is "három különleges büntetőszázadot."

A jórészt háborús célokat szolgáló, torzzul fejlődő iparunk is a hadicselekmények következtében elvesztette az állóalap 50%-át, a munkagépek 75%-át, az erőgépek 23%-át, az ipar egész kapacitásának 24%-át. A háborút követő hónapokban a magyar gyárpar az utolsó háborús év termelésének mintegy 20%-át termelte.¹²

B./ Kiskunfélegyháza iparának állapota 1920-1945 között.

Kiskunfélegyháza várost évszázados sajátos történelmi múltja, az I. világháborút követő politikai és gazdasági helyzete az Alföld 23 városa közül 1945-ig a legelmaradottabbak közé juttatta. Nagyon találóan jellemzi Erdei Ferenc az 1937-ben írt Futóhomok c. művében: A többi mezővárosok között szerényen húzódik meg Félegyháza, a kiskunok második városa, a legfiatalabb mezőváros. Nem hiányzott a nagykiterjedésű /72.000 kat. hold/ és nagy részében termékeny határ, mégsem alakított ki a kun városokra jellemző civisformákat, de nem mutat olyan polgáriasodást sem, mint a többi mezővárosok. Éppen hogy kilépett falusi életkereteiből. szőlő- és gyümölcskultúrája is van, de teljesítményei nem ki-magaslók. Szívesen foglalkoznak baromfitenyéztéssel. Paraszt-város Félegyháza, olyan, mint a többi mezővárosok voltak egy félévszázaddal ezelőtt. Egy fázissal mögötte jár a Három Város-nak és Halasnak. Egy fiatal, még ki nem művelt tájnak és egy fá-radtságot nem ismerő dolgos és szapora népű társadalomnak a fő-helye. Félegyháza falusi-parashti konzerváltsága szokatlan je-lenség és sem nagysága és kiterjedése, sem forgalmi bekapcsoló-dása, sem földjének minősége nem ad kielégítő magyarázatot erre a "maradiségra". Félegyháza még kétszáz esztendő "község" sincs, holott a többi mezővárosok legalább háromszáz évesek. Ezenkívül népe is elüt a többiekétől: jász eredetű, s ez a fajta magában hordja az igénytelenséget és a csöndesebb törekvést, katolikus hitük pedig csak növelte konzervatív hajlamaikat.¹³

13./ Erdei Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tisza köze. 1937. /harmadik kiadás: Budapest. 1957/ 158-159. old. /A továbbiakban: Erdei: Futóhomok/

Erdei vázlatos, de mégis valóságos képet ad a városról. A helyi sajtó nagy felháborodással írt Erdei megállapításairól, ahelyett, hogy inkább tanult volna azokból. Az Erdei által vázolt megállapítások történelmi hűségük elismerése mellett kiegészítésre szorulnak több vonatkozásban is:

- 1./ Kiskunfélegyháza 1945-re kialakult elmaradottságát előidéző országos és helyi tényezők vázlatos bemutatásával
- 2./ Részletesebb képet kell alkotni a város polgáriasodásáról, iparának fejlődéséről az 1920-as évektől 1945-ig.

1./ Az ipar fejlődésére ható országos és helyi tényezők összefonódva, egymásból eredően és egymást kiegészítve jelentkeztek. Az első világháborút követően az ipar kedvezőtlen földrajzi megoszlása, és jelentős struktúrális változása szükségessé tette volna a vidék iparosítását. A tárgyalt időszakban mindvégig, de különösen a 29-33-as válság után foglalkoztatta a szakembereket. Ruisz Rezső írja "A magyar városok iparosodása" c. tanulmányában, hogy az ipar decentralizálása kézenfekvőnek látszott "az elszakított" ipartelepek részleges pótlása és nem utolsósorban az Alföld ipartalansága miatt. A gazdasági válság évei után "konkrétan megfogalmazott programmal lépett ~~valam~~ ki Bornemissza Géza ipardecentralizációs javaslatával." Az Ipartanács is foglalkozott a gondolattal, de "egyelőre ezen az elméleti síkon mozgó megmozduláson kívül más még nem történt." A tanulmány hivatkozik a "Városok Lapja"-nak /1937. 125. old./ a problémával foglalkozó cikkére is. Megoldásának akadályait a következőkben látta:

a./ "A városokhoz csatlakozó mezőgazdasági területek lakossága olyan alacsony színvonalon van, hogy ezek mellett egy fejlettebb kézművesipar sem életképes. Addig, amíg a fogyasztás jelentős mértékben nem növelhető, addig a vidék iparának fejlődéséhez a

legcsekélyebb reményünk s em lehet."

b./ Gátolja a hitel, közlekedés, szakmunkáshiány, a tanoncoktatás alacsony szintje.

c./ "a vidék ipari fejlődését elsősorban és leginkább a nyersanyaghiány, másodsorban a fogyasztóképeség alacsony minimális volta hátráltatja. Addig nem lehet számítani a vidéki városok iparosodására, amíg reprezentatív feltételek megállapítása szerint az ország cipőfogyasztása átlagosan egy főre számítva csak félpár". A tanulmány azon túlmenőleg, hogy a problémával foglalkozik, nagyon érdekesen világít rá más tényekre is. Uralkodó szemlélet volt, hogy a vidék iparosításának legfőbb akadályai elsősorban az országhatárok változásaiból és az Alföld természeti viszonyaiból eredő nyersanyaghiány, ami egyrészt jól megfelelt az uralkodóosztály revíziós politikájának, másrészt jól szolgált a fennálló társadalmi rend hibáiról a figyelem elterelését még akkor is, ha utal a belső piac alacsony fokára, mert következtetéseiben fel sem merül a fennálló társadalmi rend megváltoztatásának szükségessége, amit az 1945-től bekövetkezett változások, mint alapvető feltételt messzemenően igazolták, s aminek bemutatását tartja egyik fő céljának tanulmányom is.¹⁴

A fejlődés tendenciájára Kiskunfélegyházán is az a jellemző, hogy a tárgyalt korszak végére a fejlődésnek nyomasztóan érezhető gátjává váltak a tulajdonviszonyok. Egyfelől a feudális viszonyok makacs fennállása gátolta mind a termelőerők fejlődését, mind a társadalmi viszonyok demokratizálódását, másfelől a szegényparasztság tömege és a kispolgári rétegeknek növekedése mind jobban mé-

14./ Ruisz Rezső: A magyar városok iparosodása. Statisztikai Közlemények, Budapest. 95. kötet. 1937. 10-13-18-29-113. old.

lyitette a kapitalista rend ellentmondásait. Az előbbieket igazolására:

a./ 1939-ben a város közügyeit a 81 tagú Városi Közgyűlés irányította, melynek összetétele: 39 földbirtokos, 7 ügyvéd, 4 nagykereskedő, 7 iparos, 6 orvos, 1 mérnök, 16 közigazgatási tisztviselő, 1 pedagógus. A kisembereknek semmi beleszólásuk nem volt. A képviselők közül 39-nek jelentős földbirtoka volt:

14-100 kh között	22 fő
100-200 kh "	13 "
200-700 kh "	37 "
1 kh-n felül	1 "

Az összes földterületük a város összterületének közel 10%-a volt.

Jellemző adat a tulajdonviszonyokra, hogy 1940-ben Dr. Hoffer József 1.000 kh., Szabó Béla 660 kh., Kocsis Ferenc 350 kh., Bánhidi Simon /huszárezredes/ 200 kh., Tarjányi Béla 200 kh., Szappanos István 180 kh., Dr. Endre Zsigmond /Endre László apja/ 140 kh., stb. földbirtokkal rendelkeztek.¹⁵ /A szó szoros értelmében vett nagybirtok nem volt, de sok az "uri-birtok" és a gazdag paraszti birtok./

Ugyanakkor a város 39.800 lakosából a "gazdasági cselédség /és családtagjaik/ 5.000, egyéb foglalkozású lakosság /napszámosok/ 5.500." /A zárójel az eredeti iratban is szerepel!/ A polgármesteri jelentésből kitűnik, hogy a két kategória a lakosság 27,63%-a.¹⁶ Különösen veszedelmesek ezek között a kb. 2.000

15./ Kiskunfélegyházi MSzMP V.B.; Az országgyűlési és tanácsválasztási agitációhoz. Kiadvány. 1967. 1. old.

16./ Kecskeméti Levéltár, Kiskunfélegyházi Részleg; Polgármesteri jelentés: 4580/1940. /A továbbiakban: KKfélegyházi Levéltár/

főnyi kubikos, akik az ország minden részében megfordulnak és te-
litve vannak a legszélsőségesebb eszmékkel." írta a szigorúan
bizalmas jelentésben a helyi rendőrkapitányság 1938-ban.¹⁷

Állandósult a munkanélküliség jellemezte a várost, 1945 után is
a helyi vezetőség iparfejlesztést sugalmazó politikájának egyik
fő mozgatója ez volt. Még 1947 áprilisában is 1.000 munkanélküli
vonult a városháza elé, hogy a város vezetősége indítsa meg a
közmunkákat, amit a nagyhéten beszüntettek.¹⁸ A város vezetősé-
gének 1950-ig, a helyi nagyipar kialakítása érdekében megtett
első lépéséig, csak igen korlátozott lehetősége volt a munkanél-
küliség enyhítését az iparfejlesztéssel megoldani.

A nagy vonalakban vázolt városi irányítás és társadalmi tagozó-
dás döntő befolyást biztosított a helyi nagybirtokosságnak, akik
határozottan elleneztek a város nagyobb mértékű iparosodását.
Hoffer József nagybirtokos -városi képviselő- az 1921-es városi
közgyűlésen határozottan kifejtette ezt a szemléletet, indokolva,
hogy a nagyobb ütemű iparosítás a mezőgazdasági munkabérek emel-
kedését vonná maga után.¹⁹

Négy évtized távlatából nézve megállapíthatjuk, hogy győzött ez
a szemlélet. A két világháború közötti időszakban a várost kör-
nyező kisebb-nagyobb településekkel összekötő vasút és makadám
úthálózat, a Budapest-Szeged-i nemzetközi műút közlekedési cent-
rummá tette Kiskunfélegyházát. Az alföldi városok között egyike
a legkedvezőbb helyzetűnek. A városból 5 irányba futottak ki

17./ Kiskunfélegyházi Levéltár; Rendőrkapitányság jelentése:
14/1938. Biz.

18./ Kiskunfélegyházi Levéltár; Félegyházi Közlöny 1947. ápr. 13.
15. szám.

19./ Kiskunfélegyházi Levéltár; Kiskunfélegyházi Krónika, kiadvány
1965. 25. old.

vasútvonalak. A közlekedés fejlődése a piac és nyersanyagbázis növekedését vonta maga után, ami igen kedvezően hathatott volna. Hatása csak a kisipar és kereskedelem terén jelentkezett, itt is korlátozott mértékben. A felvevőpiac bővülése, a helyi adottságoknak megfelelően a kisparasztság tömegeinek és a nyomorból kivezető által kecsegtető szőlő-gyümölcsstermelés és az állattenyésztés fokozottabb térhódítása igényelte egy sor kisipari tevékenység fokozását. A szőlő-gyümölcsstermeléssel kapcsolatos munkaeszközök előállítása, illetve a termékek feldolgozásával kapcsolatos ipari tevékenység figyelhető meg. Magasnyomású permetezők, porzók, szeszfőzdei berendezések gyártásával a sok kisiparos közül legismertebb Szijjártó Gyula lett, aki a Brassó u. 5-7. sz. alatti telken berendezett üzemével a mai Vegyipari Gépgyár II. telepének alapjait vetette meg.

Természetesen hatottak a helyi ipar helyzetére az országos főbb politikai és gazdasági események, mint a stabilizáció, az 1929-33-as válság, a háborús készülődés, stb, amit a későbbiekben érintek.

b./ A két világháború között és a II. világháború időszakában Kiskunfélegyháza ipara az előbbiekből eredően helyi ipar maradt, viszont ez a helyi kisipar figyelemreméltó színvonalat ért el az ipar majdnem minden ágában. Az 1920-as években nagyobb ipari létesítmények: egy téglagyár, jéggyár, vágóhid -amit a város által felvett Speyer-kölcsönből építettek-, villanytelep, 2 gőzmalom, 3 faszéngázmalom, a több működő szélmalmot csak a városképhez való tartozásuk miatt említem. Az említett üzemek is alacsony munkáslétszámmal és elavult technikai felszereléssel dolgoztak.

Az I. világháborút követő inflációs prosperitás, az ország ipari struktúrájának változása fellendülést eredményezett a helyi iparban. "Az 1920 után következő években bőségesen akadt az iparosok műhelyében munka."²⁰ Nemi fenntartással fogadható el, aminek okára egy 1923-as ipartestületi jegyzőkönyv int, amely szerint a megsokasodott kontárok felkutatására szakcsoportonként bizottságot kell alakítani.²¹ Ez az intézkedés a munkalehetőség és a jobb munkabéreket kívánta biztosítani az iparendedéllyel és szakképzettséggel rendelkező iparosságnak. Az ipartestületi jegyzőkönyvek, az Ipartestület fennállásának 50. évfordulójára /1935/ irt megemlékezés, az Ipartestületi Elöljáróság évi jelentései alapján kétségtelenül megállapítható, hogy 1927-ig a helyi kisipar nagyütemű terebélyesedésének éveit, az ipartestületi taglétszám "1927 elején közeljárt az 1.200-hoz, holott ez mindig a 6-700 között váltakozott. Nemcsak az önálló iparosok szaporodtak el természetellenes módon, hanem a tanoncot is kétszeres számban szerződtettek."²² Szorosan kapcsolódott a helyi szükségletek kielégítéséhez a kiszolgáló és mezőgazdasággal kapcsolatos ipar.

E fejlődést szakítja meg az 1929-33-as válság, ami különösen nyomasztóvá lett a helyi kisipar elsődleges fellevevőpiacának, a helyi mezőgazdaságnak az országosnál is súlyosabb válsága miatt. A fő mezőgazdasági termény, a gabona árának zuhanása Kiskunfél-

20./ Kiskun-Múzeum, Kéfháza; Félegyházi Krónika. Kiadvány 1935. 39. old. /A továbbiakban: F. Krónika 1935./

21./ Kiskun-Múzeum, Kéfháza; Kiskunfélegyházi Első Ipartársulat Jegyzőkönyve 1873-tól kezdve /1923. nov. 30-i jegyzőkönyv/ Rendezetlen anyag.

22./ F. Krónika 1935. 45. old.

egyházán az országos átlagnál sokkal nagyobb mérvű. Míg az országos statisztika szerint a búza ára 28 pengőről 8 pengőre zuhant 1929-től 1933-ig, addig Kiskunfélegyházán 22 pengőről 5 pengő 80 fillérre esett, a rozs pedig 19 pengő 50 fillérről 2 pengő 50 fillérre esett.²³ A helyi kisiparosság helyzetének súlyosságáról meg kell említeni az állam támogatását élvező kartellek áremelését, ami az agáröllöt szélesre nyitotta.

Híven kirajzolódik a helyi iparosság helyzete az Ipartestület 1930. március 25-én, a városházán tartott évi rendes közgyűlésén elhangzott, jegyzőkönyvbe vett elnöki jelentéséből, amelyből kitűnik a katasztrofális munkanélküliség, régi szorgalmas iparosok mennek tönkre, a pénztelenség miatt nincs értékesítési lehetőség, az adók a régi összegek, a műhelyekben nincsenek segédek, tanoncok.²⁴

"Sok ősi cégtáblát viselő műhely ajtaja csukódott be. A helyzet a legerősebbeket sem kimélte." 1930 elején Farkas József is kénytelen volt lemondani iparáról, s ez okból ipartestületi tisztsége is megszűnt. Farkas József közel 10 évig viselte az elnöki tisztséget. A válság hatására az iparosság száma lecsökkent, 1933-ban 761.²⁵

A helyi ipar terebélyesedése a 20-as években, majd a válság hatása aktivizálta a kisiparosokat és a kisipari munkásságot. A helyi sajtó, a rendőrségi ügyiratok egész sora számol be erről. Néhány jelentősebb:

23./ Kiskunfélegyházi Levéltár; Félegyházi Közlöny 1933. évfolyam számai.

24./ Kiskun-Muzeum; Ipartestület 1929. évi jelentése.

25./ F. Krónika 1935. 46. old.

A félegyházi munkások feliratban kérik -Cseh János aláírásával és 850 munkás aláírásának mellékletével- hogy a Constantinum építkezéseit folytassák.²⁶

A Szociáldemokrata Párt irányítása alatt álló szakszervezetek már 1922-ben ujja alakultak a Kossuth utcai Wernitzer-főle vendéglőben. "1925-ig 7 szakcsoport működött, ezek a következők: bőrös, szabó, élelmezési, építő, famunkás, földmunkás, vas- és fémmunkás. 1925-ben 10-re emelkedett a szakszervezetek száma."²⁷

A Szakmaközi Bizottság indítványára 1929-re felépült a Munkásotthon. A szakszervezetek mint legális szervek működtek, de tevékenységüket a rendőrség akadályozta. A válság idején memorandumok benyújtására és felvonulásokra is sor került.

1933. május 21-én a helyi lap hírül adta, hogy "nagyarányú kommunista szervezkedést találtak az Alföldön, többek között Félégyházán is. Bus Imre mezőtúri földmunkás Kecskemétre érkezett és elfogták röplapok terjesztése közben." /Ifjú Proletárt, Vörös Figyelőt, Förös Zászlót, stb. találtak nála./ Letartóztatásokra és bírósági tárgyalásra került sor. "Kiépitették a Kommunista Párt helyi szervezetét és annak összeköttetését megteremtették budapesti központjukkal..., megalakították a Párt "lángos" illegális nevű küldöttjével a kiskunfélegyházi Kerületi Bizottságot... 10-15 sejtet sikerült kiépíteni."²⁸ A szervezkedőket börtönbüntetésre ítélték.

1933-39 között lassú depressziós szakasz következett, A termelés,

26./ Kkfélégyházi Levéltár; A 398, iktat. 5455. szám.

27./ ~~Párt~~ Kkfélégyházi Levéltár; 17721. Párttörténeti Intézet: A XIX-3/15.

28./ Párttörténeti Intézet: B VII. 13935/1933/22.

az iparosok száma növekedett:

év	iparos	segéd	tanonc	Összesen
1929	908	357	754	2.019 fő
1930	873	343	677	1.893 "
1933	761	196	252	1.209 "
1937	835	800	332	1.967 "
1938	885	1472	534	2.891 "

A helyi viszonyokra, a lassú fejlődésre jellemző, hogy 1938-ra az iparban foglalkoztatottak számának növekedése a segédek és a tanoncok számának növekedéséből ered, az önálló iparosok száma kevesebb, minr 1929-ben volt! A felvevőpiac igényeinek kielégítéséből ered, de az ipar alacsony fejlettségi fokára is utal az iparosok szakmánkénti megoszlása. Legnépesebb iparágak /1938. jan. 30-án/:

Cipész 111, csizmaida 79, férfiszabó 69, mészáros 58, nőiszabó 58, kovács 49, fodrász 45, sütő 26, papucsos 20 fő.²⁹ Az "ősi iparágak"-é a vezetőszerp, az ősi technikával. Termékeik kiváló minősége vitathatatlan. Jó seregszemlét jelentett az 1934. szeptember 2-án megrendezett -országos visszhangra talált- első "Kiskun Napok" alkalmával megrendezett kiállítás. József főherceg és fia, József Ferenc főherceg is megtekintette, és "a fél-egyházi iparosok izléses munkái" megnyerték tetszésüket. A kis-iparosok közül az egész országban híres volt Semperger József szűrszabó, messzi híresek voltak a szíjjártó, kovács, mézeskalács iparágak készítményei.³⁰ Az 1935. június 29-30-án tartott második "Kiskun-Napok" sikere igazolta megállapításaimat.

29./ Kiskun-Múzeum; Ipartestületi Elöljáróság évi jelentései.
Kiadvány. /Feldolgozatlan anyag/

30./ Kiskun Napok 1935. 48. old.

A 30-as évek közepétől az igényeknek megfelelően a kisipar egyre fokozottabban a szőlőtermelés és az ezzel kapcsolatos egyéb tevékenységek szerszámainak és munkaeszközeinek kielégítése irányába fordult. A Szijjártó-féle "üzem" a 30-as évek közepén 30-40 embert foglalkoztatott. A meglehetősen primitív felszerelésű üzem a magasnyomású permetezőgépek, konzervgyárzi és szeszlőzdei felszerelések, porzók, stb. gyártásával a sok kisiparos közül a legismerttebbé lett, sőt országos hírnévre tett szert.

A II. világháború lényegileg érintetlenül hagyta a város iparát. A Szijjártó üzemet hadiüzemmé nyilvánították, elsődlegesen a hadseregnek termelt. Az üzem munkáslétszáma 1943-ban elérte a 300 főt, s ezzel messzemenően a város legnagyobb üzeme lett. A kisipar nyersanyaghiánnyal küzdött. Az iparosok számában, a szakmák megoszlásában sem történt lényeges változás.

év	iparosok	segédek	tanoncok	összesen
1938	885	1472	534	2891 fő
1943	886	1554	600	3020 ³¹

A csekély számbeli növekedés ismételten a segédek és a tanoncok számának további növekedéséből adódik. A szakmák megoszlására, a technikai fejlődésre jól utal az 1930. évi és az 1943. évi Ipartestületi Közgyűlési meghívó összehasonlítása. Új szakmaként jelentkezik 13 év fejlődése!??- hogy 1943-ban 2 autószerelő kisiparos van, illetve míg 1930-ban 5 fő, addig 1943-ban 12 fő villanyszerelőt tartottak nyilván. A többi szakmáknál szinte változatlan a helyzet.

Ez a csekély, helyi szükségleteket kielégítő kisipar és a néhány

31./ Kiskun-Múzeum; Ipartestületi Elöljáróság évi jelentése.

Kiadvány. /Rendezetlen anyag/

"nagyobb üzem" a város felszabadulásáig szétzilálódott, illetve a háborús körülmények és hadiesemények következtében megrongálódott. A felszabadulásig kialakult helyzetnek megfelelően 1944. október 23-a után az üzemek felszerelésének megvédésével, helyreállításukkal, a termelés beindításával kellett kezdeni, melyből jelentős részt kellett vállalni a helyi kisiparosoknak -a továbbiakban ezt a folyamatot igyekszem bemutatni.

A város felszabadulásától az összes ipartelepítő tényezők közül messzemenően meghatározóvá az új történelmi-társadalmi helyzet lett.

"A felszabadulás a magyar nép történetének nagy sorsfordulója. Jelentőségét azok a nagy történelmi változások világítják meg, amelyek a felszabadulás után a népi hatalom megteremtésének eredményeként 1944 ősztől 1945 tavaszáig végbementek. Történelmi jelentősége még teljesebben tárul fel, ha megvilágítjuk a felszabadulást követő időszak" több mint két évtizedes fejlődését.³²

32./ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Budapest. 1960.
232. old.

II. Kiskunfélegyháza iparának fejlődése 1944-1960 között

1./ A felszabaduláskor.

1944 őszén a hadműveletek egyik fő irányába esett Kiskunfélegyháza a Tisza vonalától Budapest felé előretörő szovjet hadsereg hadműveletei során. A németek ellenállása miatt aknazápor zúdult a városra, de a német erők visszavonulása miatt nagyobb harcokra nem került sor. Október 23-án felszabadult a város. A háború félegyházi utolsó mozzanataként, karácsony előtt a vasútállomás bombázásával mondtak véglegesen búcsút a németek.³³

A felszabadulás lehetőséget adott az új élet viszonylag gyors kibontakozásának, amelynek feltételei érettek voltak. A régi államapparátus széthullott, a posta, a múzeum, a levéltár elmenekült, a közigazgatás széthullott.

Megalakult az új élet. A kibontakozás fő irányítója az eddig illegálisban működő Kommunista Párt helyi csoportja, 1944. november 3-án legális párttá alakult a kisvárosháza épületében. Első elnöke Drahos László lett. 1944. november 10-én Szegeden felveszik a kapcsolatot a Pártközpont Vezetőségével. Az első perctől kezdve vállalták az irányítást, melyről így emlékezik Drahos László emlékiratában:

"Rendet, biztonságot kellett teremteni. Ezt a rendet, biztonságot megteremteni, a város gazdasági, hivatali, igazgatási munkáját beindítani, már a szovjet csapatok bevonulását követő első órákban, a városunkban lévő, mindeddig illegálisan működő kommunista

33./ Kiskun-Múzeum; Kiskunfélegyházi Krónika 1964. Kiadvány. 29.

old. /A továbbiakban: KKFélegyházi Krónika 1964./

elvtársak vállalkoztak, akik multbeli magatartásukkal, baloldali gondolkodásmódjukkal bizonyosságot tettek arról, hogy alkalmasak a felszabadult új élet megindítására."³⁴

A politikai élet beindítására életreihívták a demokratikus pártokat. Beindították az új államapparátus munkáját, és hozzákezdtek a termelőmunka megszervezéséhez.

Első teendőnek a "nagyüzemek" állagának, felszerelésének megvédését, a háborús károk megszüntetését tekintették. Kiskunfélegyházán nagy hadműveletekre nem került sor, a háborús károk mégis jelentősek. Az üzemek elhagyottak, vezetés nélkül álltak /Szi-jártó Gyula nyugatra menekült, Havas Gyula mérnök Szegeden lakott/. Termelés egyikben sem volt. A hadműveletek során a Szi-jártó-féle Gépgyárat három találat érte, az elhagyatottság képét mutatta. A hadműveletek megrongálták az épületeket, ami az 1945. nov. 15-i leltári jegyzőkönyvből is kitűnik:

"Háborús károk:

üvegkár	200 m ²	faszerkezet	54 m ²
tűzfal	14 m ²	kémény	1 db " ³⁵
cserép	225 m ²		

Az üzem egész területét üveg és cseréptörmelék borította. Jelen-tős az épületkár is, de ennél sokkal jelentősebb -a leltárban

34./ Drahos László Emlékiratai. Kézirat. /Drahos László szül. 1905., lakik: Kkfélegyháza, Báthory u. 2. sz. 1944-ben a Kp helyi szervezetének alapítótagja és elnöke. 1945-ben vezetőségi tag és a Városi Közművek Központi Irodájának igaz-gatója. Jelenleg a Járási Népi Ellenőrző Bizottság elnöke, a Járási Pártbizottság tagja. /A továbbiakban: D. L. Emlék-iratai/

35./ Kkfélegyházi Levéltár: Városi Közüzemek iratai 1-38-ig. Fel-dolgozatlan anyag. /A továbbiakban: Közüzemek i./

nem említett- a felszerelésben bekövetkezett kár: gépek, esztergapadok megrongálódtak, az üzem szinte egész kéziszerszám-készlete eltűnt, hasonlóan a nyersanyag jelentős része is, elsősorban az, ami az üzem területén volt. Ugyanis a gépek és a nyersanyag egy részét a tulajdonos elmenekülése után a gyá-r munkásai a németek elől elrejtették, így pl. a városházán is tároltak lemezeket. A telep 1945. első felében is az átvonuló gépesített katonai egységek szállásterülete és rögtönzött javítóhelyként szerepelt, "átjáróház" volt. Természetesen ilyen körülmények között még jó ideig nem volt lehetőség a tervszerű és folyamatos üzemeltetésre.

A Villamosmű is súlyos károkat szenvedett a találatok következtében. A városi villanyvezetékhalózat megrongálódott és szinte teljesen megsemmisült a Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa közötti 26 km hosszú távvezeték. A villamosmű üzemeltetését igen megnehezítette a szénhiány is.

Ha értékben nem is -gépi felszerelése alig volt- de épületben a háborúskár a legsúlyosabb a Téglagyárban volt. A szó szoros értelmében elhagyott hadszíntér volt. A nagy befogadóképességű szárítószínek tetőzetét aknatalálatok zúzták szét, oszlopaik kidőltek, a nagy körkemencét is találat érte. A leltári tárgyak többsége elkallódott. A szó szoros értelmében tisztogatással, helyreállítással kellett kezdeni.

Az üzemek közül -a felszerelést vizsgálva- legkisebb kár a Dohány-üzemet és a Szeszfőzdét érte. Ez utóbbi felszerelése azonban igen elavult, így termelése kicsiny és kevésbé gazdaságos volt. A "nagyüzemek" és a néhány malmon kívül Kiskunfélegyházát elsődlegesen jellemző kisipar helyzete sem sokkal hízelgőbb ezek-

ben a hónapokban. Az ipartestületi jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy a kisiparosság belapcsolódása az új életbe, az építésbe nem ment zökkenők nélkül, melynek -feltehetően- politikai-gazdasági okai voltak. E megállapítást igazolja a múlt rendszer utolsó jegyzőkönyve, amely az 1944. VIII. hó 16-án tartott ipartestületi gyűlésről készült. A jegyzőkönyv arról számol be, hogy az előljárási tagok nem jelentek meg határozatképes számban, így a tárgysorozatot a következő gyűlésen tárgyalják le.

A jegyzőkönyv sorai egészen érthetők, hiszen augusztusban már kézzelfoghatóan érezhetővé vált a nagy változás közelsége. A következő jegyzőkönyv viszont csak 1945. II. 16-án keltezett, meg lehetőszen későn, hiszen, mint a későbbiekből kitűnik, a termelés ekkor már beindult az üzemekben.

Ezen a gyűlésen jelen volt Budai Imre iparhatósági biztos is. Az elnök ismertette az iparügyi miniszter rendeletét az ipartestületi közgyűlések megtartására vonatkozóan. Az ipartestület újjá-választott vezetőségében a legfőbb posztokra ugyanazok kerültek, akik azelőtt is voltak.³⁶

Az előző következtetésemet még világosabban alátámasztja az aug. 13-i jegyzőkönyv:

"Elnök /alelnök/ előterjeszti, hogy Tóth Béla az ipartestület elnöke és Soós József az ipartestület jegyzője a politikai rendőrség letartóztatásában van, állítólag azért, mert a Baross Szövetségben valamiféle tisztséget töltöttek be és kéri az előljárásgot, hogy ezek szabadlára helyezése végett a szükséges és lehetséges intézkedéseket tegye meg az előljáráság..." Aljegyző elő-

36./ Kiskun-Múzeum: Ipartestületi jegyzőkönyvek: 1944. VIII. 16, 1945. II. 16, 1945. III. 25-i. Feldolgozatlan anyag.

terjeszti az Iparosok és Kereskedők Igazoló Bizottságának megkérését, hogy a Bizottságba az ipartestület küldjön ki olyan szakelőadót, akinek politikai multja nem kifogásolható.../Szerző kiemelése/.^{37.}

Önmagában az is árulkodó, hogy a jegyzőkönyvekben egyetlen szó sem esik a kisiparosság helyéről az új rendben, a feladatokról, a termelésről. Ez annál is inkább elgondolkodtató, mert a város társadalmának igen jelentős rétegét képviselő testületről van szó, hiszen az önálló iparosok száma 1945-ben is 891 fő.

Általánosítani hiba lenne, de az iparosság jelentős része, első sorban az ipartestületi vezetőség, kétkedve fogadta a változást. A jegyzőkönyvek egyes kitételei alátámasztják ezt, a-mikor a demokratizálódást, az új rend elemeit építő intézkedéseket nem saját kezdeményezésre, hanem felsőbb utasításra, vagy más szervezetek instrukciójára hajtják végre. Ennek alátámasztására az előzőeken kívül még néhány kitételét idézem a tárgyalta időszak jegyzőkönyveinek; az elnök ismerteti az iparügyi miniszter rendeletét üzemi biztosok kinevezésére vonatkozóan, hasonlóan, hogy a munkavállaló és munkaadók bevonásával a szakszervezetek állapítják meg a munkabéreket, illetve az alispáni rendelet megszüntette a vásári és a piaci árusítás korlátozását.

Az iparosság tevékenységét talán legdöntőbben a nyersanyaghiány befolyásolta -erre konkrét adatok nincsenek- ami már a megelőző években is nagyméretű volt.

Az előzőekben elmondottak jellemezték nagy vonalakban Kiskunfélegyháza iparának helyzetét közvetlenül a felszabaduláskor. Két évtized távlatából teljes biztonsággal állapítható meg, hogy

37./ Kiskun-Múzeum; Ipartestületi Jegyzőkönyv: 1945. VIII. 13-i.
Feldolgozatlan anyag.

igen mély pontról kellett elindulni, ami még inkább növeli a jelenig elért, nagyszerűnek mondható eredményeket.

2./ Helyreállítás. A termelés beindítása. A Városi Közüzemek.

a./ Helyreállítás. A termelés beindítása.

A kétségbeejtően súlyos helyzet határozott programot, sok és önfeláldozó munkát igényelt. A Kommunista Párt helyi csoportja első lépésként a termelés mielőbbi beindítása érdekében az üzemek élére felelős vezetőket állított, így Eszik István vateránt a téglagyár, Kovács István vezetőségi tagot az épülő konzerv-üzem, Besze Mihály gépésztechnikust a gépgyár vezetőjévé.

A termelés beindítására való törekvés jutott kifejezésre abban is, hogy a város öt demokratikus pártjának jelöltjeiből 1945. február 13-án újjáalakuló Városi közgyűlés gazdasági bizottságot jelölt ki. A határozatot a munka eredményesebbé tételével és törvényerejű rendelettel indokolták.³⁸

A Városi közgyűlés foglalkozott a közvilágítás és a környező települések villamosenergiával való ellátásával. A villamosvezetékek megrongálódtak a harcok alatt. A vezetékek helyreállításához Kiskunmajsa és Jászszentlászló községek anyagilag is hozzájárultak.³⁹

Hasonló célt szolgált az a határozat is, melynek értelmében

"Kiskunfélegyháza város Nemzeti Bizottsága a Szijjártó fűle telepet, mint gazdátlan, elhagyott üzemet ingó és ingatlan tartozékaival együtt kisajátítja, s annak házikezelésbe

38./ Kkfélegyházi Levéltár: Városi közgyűlési jegyzőkönyvek. 904/Ki. 1945. /A továbbiakban: V. közgyűl. jkv./

39./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 304/Ki. 1945.

való vételét rendeli el. - Az üzem csökkentett létszámmal és teljesítménnyel üzemben van."⁴⁰

A termelés beindításában igen jelentős helyet foglal el a Városi közgyűlésnek az a határozata, melynek értelmében megalakult a "Városi közüzemek".

"a gyümölcs és szeszfőzde, téglagyár, jéggyár, a városi villamosművek - egy központi felelős vezető irányítása alatt kollektív alapon leendő üzemben tartozását rendel*i* el, a képviselőtestület által jóváhagyott üzemterv szerint. A város közönségének egyetemes érdeke, hogy eddigi gazdasági elszigeteltségből városunk egyszer már kikerüljön - s a gazdasági és kereskedelmi fejlődés útjára léphessen -."⁴¹

A későbbiek folyamán a Szijjártó telep is a közüzemek igazgatása alá került. E helyi rendelkezés megelőzte a nagy államosításokat. A határozatot jóváhagyta a vármegye is. Az üzemek élére a KP jelöltjei kerültek, így a "nagyüzemek" irány*i*tása, termelése a KP irányítása alá került.

A törekvés nem volt könnyű. "Az újjáépítés munkásai sajnos a legnagyobb nehézségekkel küzdenek: rosszhiszemű birálat, tőkehiány, a közpénztárak üressége, nyersanyag,- üzemanyaghiány. Elvitathatatlan azonban, hogy az úttörők nehéz és értékes munkát végeztek."

A tárgyi feltételek között a legnagyobb nehézséget a nyersanyag- és energiahány okozta. A kisiparosság termelését is ez hátráltatta legnagyobb mértékben. Az erőfeszítések nem voltak hiábavalók: "A közüzemek már 1945. nyarán teher és személyforgalmat

40./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 3089/Ki. 1945.

41./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 69/Ki. 1945.

bonyolítottak le Budapest és Félégyháza között /vonat még nem járt/, a Jéggyár 1945. nyarán jeget gyártott, a Téglagyár 1945-ben saját termelésű tégláját hozta forgalomba."⁴²

A közüzemek Szijjártó féle üzemegységében is 1945. nyarán megkezdődött a rendcsinálás, a helyreállítás munkája. A gyár legjobb munkásai -Csillag Imre, Ökrös Sándor, Drozdik István, Bodor, Kelemen és mások- közreműködésével. Visszaszállították az elhurcolt eszközöket, szerszámokat, stb. Egyre többen jelentkeztek munkára a gyár volt dolgozói közül, s így a műhelyekben lassan megindult a munka. Nehezítette a kibontakozást, hogy egy ideig az üzem műszaki vezetése nem volt megfelelően biztosítva.⁴³

A Gépgyár helyreállítási munkáira utal, s egyben a termelés beindítását is mutatja az 1945. nov. 15-i keltezésű leltár.⁴⁴

A leltárból kitűnik, hogy a gyár teljes felszerelésének értéke /részletes kimutatással: leltári számok, megnevezés, elhelyezésük szerint feltüntetve/ 438.360 Pengő. Ugyanebből a leltárból kitűnik, hogy

"Az I. számú épületnél mutatkozó 200 m² cserép, illetve tetőhiány az ad. V. sz. alatti szabadszin tetőanyagából időközben helyreállított."

A leltárból kitűnik az is, hogy a gyár felszerelése minőségi szempontból eléggé jónak mondható. 1945-höz viszonyítva a gépek többsége 1 évtizeden belüli gyártmányú, vagyis a korabeli technikai színvonalnak megfelelő. A gépi és kézfelszerelés aránya

Kk42./ Kkfélégyházi Levéltár: F. K. 1946. dec. 21. 4. sz.

43./ D. L. emlékiratai. Kézirat.

44./ Kkfélégyházi Levéltár: Közüzemek i. 1-38-ig.

érték szempontjából kb. 60240 arányban oszlott meg a gépek javára. Az üzem termelésére hiányosan, de már 1945-ből is vannak adataink, így a Szeszfőzde helyreállítása és korszerűsítése a városi közgyűlés 217/kgy. 1945.sz. határozata alapján, beindítja a konzervgyár építését, melynek eredményeként a képviselőtestület 1945. július 9-én megalakultnak mondta ki a konzervgyárat -mint a későbbiekből kitűnik, ez kissé elhamarkodott volt.

A Főlegyházi Közlöny 1946. dec. 21-i 4. számából tudjuk, hogy a "Gépgyár már 1945-ben helyreállította a Jéggyárat. - Most pedig tőkehiánnyal küzdve 350.000 forint értékű jóvátételi munkán dolgozik."

Ettől kezdve 1949-ig az állami megrendelések -jóvátételre készülő gépek- jelentős összeggel szerepelnek a leltárban és a pénzügyi naplókban.

Hasonló módon a többi üzem is megkezdte a termelést. A Villamosmű a városi közgyűlés 304/kgy. 1945. sz. határozata után Kiskunmajsa és Jászszentlászló által felajánlott hozzájárulási összeg elfogadásával rohammunkával, alig 28 nap alatt, még 1945 őszén befejezte a 26 km hosszú távvezeték újjáépítését, s ezzel a két község is bekapcsolódott az áramszolgáltatásba.

Az üzemelés legfőbb akadálya a szénhiány volt, amiért a nappali áramszolgáltatásra és az üzemek nagyobb mértékű bekapcsolására alig volt lehetőség. E nehézség a közgyűlés jegyzőkönyvében is tükröződik:

"A képviselőtestület kimondja, hogy a Villamosmű a Magyar Villamosművek Országos Szövetségében tagként belépni köteles. Indéklás: A képviselőtestület a Villamosmű közjelleget érdekeinek megóvását, üzemanyagszükségletének a Szövetség útján való hatékonyabb biztosítását, a megszálló katonai alakulatok

által fogyasztott villamosenergia ellenértékének gyorsabb megtérítését kívánta biztosítani a Szövetségbe tagként való belépéssel." 45

Az energiaszükséglet kielégítésének megoldásához segítséget nyújtott a Szovjet hadsereg: Rumjacov gárdaőrnagy, vőparancsnok anyagot, teherautót bocsátott a Villamosmű segítségére. Sőt, ő maga ment a bányákhoz, hogy szénét szerezzenek az üzem részére. A vőparancsnok megjutalmazta a villamostelep igazgatóját és munkásait. 46

Az előzőekből kátünik, hogy a nem kis nehézségek ellenére is megoldották a helyreállítást, s ha kisebb szünetekkel is, de biztosították a szükséges villamosenergiát. A forgalmasabb utcák kereszteződésénél ivlámpákat szereltek fel. A szovjet hadseregtől munka ellenében autót kaptak, melyet kijavítva saját és bérfuvarozásra használtak fel.

1945-ben a Téglagyárt is megkezdte a termelést. Segítette a termelés megindulását, hogy bizonyos mennyiségű nyerstéglával már az induláskor is rendelkezett. A szénhiány miatt azonban csak hosszabb idő múlva kerülhetett sor az égetésre. A bányák csak élelmiszerért adtak szénét, így a termelt téglát is csak terményért értékesítették.

Anyag-, energiahiány, felszerelés nehézségein túlmenőleg mindegyi üzemnél a tőkehiány is jellemző. Igen nagy mértékben hátráltatta a termelést az egyre nagyobb méreteket öltő infláció és a vele párhuzamosan kialakuló cserekereskedelem.

45./ Kkfőlegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 195/Ki. 1946. sz.

46./ Kkfőlegyházi Levéltár: Új Szó 1946. okt. 9. 4. sz.

b./ A kiskunfélegyházi Városi Közművek.

A városi közgyűlés jegyzőkönyveit olvasva, az 1945-46-os években több esetben is olvashatjuk az említett évek, országosan is figyelmet érdemlő, helyi kezdeményezéséről, a Városi Közművek létrehozásáról. Az említett években Kiskunfélegyháza gazdasági életében igen jelentős szerepet betöltő, s mind a mai napig talán a legvitatottabb intézmény volt. A tanulmány keretén belül foglalkozni kell vele több ok miatt:

- a./ országosan is figyelmet érdemlő helyi kezdeményezés ,
- b./ tevékenysége sok tanulsággal szolgál,
- c./ igen jelentős szerepet töltött be a termelés beindításában,
- d./ a Kommunista Párt - a többi párt bevonásával - hívta életre,
- e./ tevékenysége foglalkoztatta a város közvéleményét, sok elmarasztaló bírálat érte, aminek a helyi politika, gazdasági élet alakításában jelentős szerepe volt.

Kiskunfélegyháza m. város közgyűlése 1945-ben több előterjesztés után a már említett 67/ki. 1945. sz. határozatával:

"a bor és gyümölcs szeszfőzde, a téglagyár, jéggyár és a városi villamosművek - egy központi felelős vezető irányítása alatt kollektív-alapon leendő üzemben tartását rendeli el, a képviselőtestület által jóváhagyandó üzemterv szerint. Az üzemek üzemviteléhez szükséges, s a megválasztott központi igazgató javaslata szerinti hitelt, forgótőkét engedélyezi. Utasítja a polgármestert, a központi üzem igazgatót, hogy a Szijjártó féle, valamint a leendő Konzervgyár céljára szolgáló Ficzán féle telep és csak ingó és ingatlan tartozékai

tulajdonjogának és jogviszonyának rendezése végett a megfelelő intézkedést az üzem mielőbbi megindítása céljából tegyék folyamatba.

Indoklás: A város közönségének egyetemleges érdeke, hogy városunk a gazdasági és kereskedelmi fejlődés útjára léphessen.

A fenti határozattal a közgyűlés kimondta a közüzemek megalakulását, amelyhez később csatolják a Szijjártó-féle telepet is. A közüzemek később bővültek a Fuvarozási Vállalat-tal is.

1945. máj. 14-én a közgyűlés Drahos Lászlót -a KP helyi szervezetének titkárát- Közüzeti központi igazgatóvá megválasztotta.

A közgyűlés elrendelte, hogy Dr Fekete Sándor városi ügyész dolgozza ki a "szabályrendeletet", ami elkészült, s a közgyűlés némi módosítással el is fogadta. ⁴⁷

A Városi Közművek un. "Üzemterv" alapján működött, ami a következőket tartalmazta:

1./ Kiskunfélegyházi Városi Közüzemek üzemegységei:

Központi Iroda

Szeszfőzde

Téglagyár

Vágóhid és Jéggyár

Vegyi és Konzervipari Gyár

későbbiekben: Fuvarozási Vállalat

Konzervgyár

2./ Közüzemek vezetősége:

a./ ügyvezető igazgatók: Minden vállalat élén egy-egy igazgató áll, kiket a városi közgyűlés választott.

Minden olyan ügyben, amik az üzemi bizottságok, vagy

47./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 83/Ki. 1945.

az igazgatósági tanács hatásköre számára nincs fenntartva, önállóan döntenek. Jogkörük kiterjedt az alkalmazottak felvételére, elbocsájtására. Az igazgatók, de az alkalmazottak is csak szakszervezeti tagok lehetnek.

- 3./ Igazgatósági tanács: tagjai az igazgatók, elnöke a központi iroda igazgatója. A tanács havonta rendes, de bármelyik tag kérésére rendkívüli ülést tart. Dönt a beruházások, fizetések, illetve a tanács elé terjesztett kérdésekben.
- 4./ Üzemi bizottságok: tagjait évente a munkások választják. 50 munkásig 5 fő, minden további 25 fő után 1 tag. 10 tisztviselőig 2 fő, minden további 5 tisztviselő után 1 tagot kell választani. Felügyelnek a munkahely és munka rendjére, javasolnak munkásfelvételre - elbocsájtásra, 1 tagot küldenek a Felügyelő Bizottságba.
- 5./ Központi Iroda: Feladata az üzemek könyvelésének irányítása, ellenőrzése. Irányítja a kereskedelmi kapcsolatokat. Amelyik üzem igazgatói állása nincs betöltve, betöltéséig irányítja az üzemet.
- 6./ A Közüzemek ellenőrzése: Az ellenőrzést a Felügyelő Bizottság gyakorolja. Tagjai: a mindenkori polgármester, a főszámvevő és gazdasági tanácsnok, az üzemi bizottság egy-egy küldötte, a városi közgyűlés által választott két városi képviselőtestületi tag. Joga havonta ellenőrizni az üzemek könyvelését, kötelessége negyedévenként felülvizsgálni az üzemek és a Központi Iroda könyvelését, valamint az év végi mérleget.

7./ Mérleg: Minden év végén az üzemek kötelesek mérleget készíteni, amit felülvizsgál a Felügyelő Bizottság és az igazgatósági tanáccsal egyetemlegesen felel a városi közgyűlésnek.

8./ A nyereség felosztása: A tiszta nyereség 50 %-át a közüzemek összes dolgozói között kell szétosztani minőségi szorzószámok alapján, amit az üzemi bizottság állít össze: legalább 1.000 munkaóra, szaktudás, szorgalom, szociális szempontok alapján. A tiszta nyereség 50 %-a felett a városi közgyűlés dönt olyan formában, hogy milyen összeg kerül belőle beruházásra, illetve milyen összeget kell befizetni a városi főpénztárba.

Ami a fenti pontokban nincs lefektetve, illetve menetközben vetődik fel, arról az igazgatósági tanács dönt.⁴⁸

A kiskunfélegyházi Városi Közművek irányításában igen fontos szerepet betöltő Felügyelő Bizottságról már az előbbiekből is tudjuk, hogy minden üzem 1-3 fővel képviselteti magát és a Városi Közgyűlés véghatározata szerint:

"A városi közüzemek Felügyelő Bizottságába a Független Kisgazda P., a Szociáldemokrata P., a Polgári D. P., a Kommunista P. és a Szabad Szakszervezetek egy-egy és póttagul egy-egy tagját küldje ki."⁴⁹

ami meg is történt.

Kissé a felsorakoztatott tények mögé vagy közé nézve, a következő jellemzőket lehet felismerni:

a./ A Kommunista Párt kezdeményezte, az üzemek vezetői - pártközi megállapodás alapján, a közgyűlés megerősité-

48./ D. L. Emlékiratai. Kézirat.

49./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 225/Ki. 1945. sz.

tésével többségükben a Kommunista Párt tagságából kerültek ki. Így a Központi Iroda vezetője Drahos László, a KP vezetőségi tagja, Eszik István veterán a táglagyár vezetője, Csillag Vilmos a Vállamosmű vezetője, Mezei István a szeszfőzde vezetője, Szoc. D. P. tagja volt Almási György a Vágóhid vezetője és a Kisgazdapárt tagja volt Dr. Fekete Sándor a közüzemek ügyésze. Alapvető bázis a Kommunista Párt volt, de érvényesült az 1945-46-os évekre jellemző koalíciós politika is: együttműködés a munkáspártok és a demokratikus antifasiszta pártok között. Ez kifejezésre jut az 1945-ben újra választott közgyűlés -mint végső fokon a közüzemek legfőbb irányító és ellenőrző szervének- összetételében, s mint látható, az üzemi igazgatók párt hovatartozásában is. Nagy vonalakban ez az országos helyzetnek megfelelő, de közelebbről vizsgálva megállapítható, hogy el is tér attól, ugyanis a vezetőségben túlsúlyban van képviselve a két munkáspárt, ami biztosította azok befolyását a nagyüzemekben. Ez a törekvés még fokozottabban érvényesül, s fő törekvése a KP helyi szervezetének. Az üzemek baloldali összetételét a működési szabályzatnak az a kitétele is erősítette, hogy munkavállaló csak szakszervezeti tag lehet a közüzemekben. A helyi nagyüzemekben a munkáspártok ilyen mértékű befolyásának megvalósulása 1945-ben eltér az ország hasonló "parasztvárosainak" helyzetétől. E ponton is megelőzték az országos szintet.

bv/ A működési szabályzat első olvasásra is meglepő és igen szembetűnő, hogy szinte teljességgel a szocialista termelési viszonyok megvalósítását kísérlik meg 1945-46-ban. Ez már lényegesen elűt az országos fejlettségi szinttől, az emli-

tett évek gazdaságpolitikájától. Mintegy öt évvel megelőzték az országos fejlődést. Joggal merül fel a kérdés, hogy ez miben nyilvánult meg?

- 1./ Régebben városi, de részben magántőkés - országosan nézve kisebb üzemek-termelési eszközök kártérítés nélküli kisajátításában: Szijjártó-féle telep, Fispán-féle telep, Villamosmű R.T., a Konzervgyári felszerelések alapját adó vaakumüstök, stb. Ezt bizonyos fokig megkönnyítette, hogy a Szijjártó üzem elhagyott volt, illetve mint az előbbieken említettem, a KP és a SzDP nagy befolyása.
- 2./ Szociálista termelési viszony kialakítására törekedett a bérezés: az évi tiszta jövedelem 50 %-át, a végzett munka alapján, a jó munkát végzettek /+ szociális körülmények/ között kell szétosztani. Aminek lebonyolítását a munkások által választott üzemi bizottság végzi. Érdemes és lényeges annak is a megemlítése, hogy ennek a rendszernek ösztönösen kellett hatnia a termelésre. Az anyagi ösztönző jellemzője a szoc. bérezésnek. Nagyon figyelemreméltó kitétel a részesedés elbírálásánál a szakmai tudás figyelembevétele csakúgy, mint a legalább 1.000 munkaórás teljesítmény, s ezzel a munkafegyelem megszilárdítása, amelyek alkotói a szociálista termelésnek. Külön is figyelemreméltó az igazgatók bérezési rendszere:
"A képviselőtestület a közüzemi igazgatók fizetését egyforma összegben, és pedig a közüzemeknél foglalkoztatott szakmunkások legmagasabb órabérének középarányosa + 30 %-ban állapítja meg és a fizetés kiszámításánál havi

210 munkaórát vesz figyelembe."⁵⁰

Az igazgatók bérezésénél azonban durva egyenlősítés is érvényesült, hiszen nem egyenlő munkát végeztek.

- 3./ A mérlegkészítés a beruházási-akkumulációs összeg meghatározása, az összes üzem közvetlen központi irányítása az üzemi bizottságok, illetve a Központi Iroda által, magában hordta a tervgazdálkodás bizonyos feltételeit, ami szintén jellemzője a szocialista termelési viszonyoknak, s ezen a téren is megelőzte az országos szintet.
- 4./ Humánus és demokratizmus árad minden gondolatából. Megbecsülni a munkát, jogokat adni a munkásoknak. A munkástanács -amit a munkásság választott meg- több, mint érdekvédelmi szerv, tényleges jogkört gyakorol -amit a későbbi források is bizonyítanak- még akkor is, bár lényegesen korlátozott körülmények között, amikor 1947-ben Szijjártó visszaszerzi az üzemét. Fontos szerepet töltött be a munkafegyelem biztosításában nemcsak a bérezésnél, hanem a felvétel, illetve az elbocsájtással kapcsolatosan is.

A közüzemek irányításánál is a demokratikus centralizmus elvét kívánták megvalósítani: legfőbb irányítója, egyben ellenőrző szerv a városi közgyűlés, amely a pártok küldötteiből, a város vezetőiből állván, szinte azonosítani lehet a város közvéleményével. Ezt követően az Igazgatósági Tanács, amelyben ~~e~~ egyenlő joggal vesz részt minden igazgató, bármelyik kérelmére összeül.

Ellenőrző szerv másodfokon a Felügyelő Bizottság, amelybe minden üzem munkáslétszámának megfelelően munkásokkal képviselteti magát, illetve a közgyűlés jelöli ki tagjait a demokratikus pártok

delegáltjaiból, akik egyben városi képviselők is.

Mint az előzőekből kitűnik, igen jelentős szerepe volt a termelés beindításában már 1945-ben, sőt új üzem létesítését is megkezdték, mint a konzervüzem, és létrehozták a Fuvarozási Vállalatot is. Mindezt a már vázolt, a felszabadulást követő mélypontról kiindulva végezték: termelt szeszt, üzemi felszereléseket gyártott, üzemeket javított, 1 millió nyerstéglát, megvédte az üzemek felszerelését, s munkaalkalmat biztosítva hatalmas munkát végzett. Különösen nagy jelentőségű, ha még azt is figyelembe vesszük, hogy szinte minden anyagi támogatás nélkül végezte munkáját. A városi közgyűlés, mint végsőfokon legfőbb beruházási joggal felruházott szerv, jegyzőkönyvei csak három esetben tesznek anyagi /beruházási/ jellegű intézkedést. Első esetben az Angol Magyar Bank Kiskunfélegyházi fiókjára ruhazza a pénzügyek lebonyolítását. Második esetben a képviselőtestület az Angol Magyar Bank R. T. Kkf-i fiókja által Kkf. m. város részére, a létesítendő konzervüzem beruházási céljaira a Földműv. Min. Ur által folyósítandó 1,000.000 pengő összegű államkölcsönért kezességi ajánlatot tesz.⁵¹

Adat arra vonatkozólag nincs, hogy meg is kapták a fenti összeget.

A harmadik jegyzőkönyv a villamos távvezeték javításához Kiskunmajsa és Jászszentlászló hozzájárulását 800.000 pengő összegben elfogadhatónak találja.

Nyugodtan mondható, hogy az eddigi eredményeket szinte teljesen önerőből érték el.

Az 1945-46-os kibontakozás, s ebben ipari vonatkozásban igen jelentős szerepet betöltő közüzemek, sok nehézséggel küszködött,

51./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 213/Ki. 1945. sz.

amelyek a szocialista termelési viszonyok kialakítására való törekvés ellen hatottak. Fontossági sorrendtől eltekintve: az országos méretű nyersanyaghiány -melyre már utaltam-, az előzőekben vázolt tökehiány, s nem utolsósorban az egyre nagyobb méreteket öltő infláció. A gazdasági nehézségek az üzemek belső fegyelmeire is negatív kihatással voltak. A pénzromlással összefüggően a kereseti lehetőségek is romlottak, melynek következtében lazult a munkafegyelem. A közüzemek személyzeti-fegyelmi ügyekkel foglalkozó aktái -Levéltár- tükrözik ezt. Megnőtt a jogtalan eltulajdonítások száma. A munkabérek folyósítása is nehézkesen ment. Az üzemek igyekeztek a munkabért természetben szolgáltatni, de "nem ... mindig közmegnyugvásra történt."

Hibák jelentkeztek a vezetésben is -a későbbiekben részletesebben vizsgálom-, intrika, feltehetően visszaélések is történtek, amik nagyban hozzájárultak a közüzemek körül kialakult mendemondkáknak. A szakszerű vezetést sem sikerült mindvégig meggyugtatóan megoldani.

Meglátásom szerint legalább ennyire jelentősek a politikai okok is.

A közüzemek létrehozása, a vezetőség összetétele, a nagyon is előremutató működési szabályzat a maga demokratikus, szociális termelési viszonyokat kialakítani kívánó törekvésével a KP kezdeményezéséből eredt, annak ellenére, hogy pártközi megállapodás alapján került a közgyűlés elé, ami megerősítette. A megerősítés időpontja azonban döntő. Akkor történt, amikor a régi rend összeomlásából a reakció még nem tért magához, amikor az ellenállásnak szinte semmi értelme és lehetősége nem látszott. Az 1945-ös választások után a Kisgazdapárt győzelmével -helyi viszonylatban is- támadása erősödött, sőt még sok esetben a Sz. D. P.-ban lévő polgári elemek -kiskereskedők, iparosok- is

támogatták.

"Erkölcsei támogatást csak a Kommunista Párttól kapott a közüzemek vezetősége. De a K. P.-nak magának is éles harcot kellett vívni a polgári pártokkal...Számos egyéb fontos probléma kötötte le a Párt erejét, s így nem tudott elegendő segítséget nyújtani...a feltornyosult problémák leküzdéséhez."52

A vezetés szakszerűtlensége, a gazdasági nehézségek és a politikai okok összefonódva eléggé jól tükrözik a Szűjjártó féle üzem visszaadásának körülményeinél, ami a közüzemek felszámolásához döntően hozzájárult.

A közgyűlés jegyzőkönyveit vizsgálva olvasható, hogy a Városi közüzemek Felügyelő Bizottságának bejelentése alapján a közüzemekben "visszás állapotok" vannak. A bejelentés tárgyalását azonban a napirendről leveszik, mivel egyes kérdések még kivizsgálásra szorulnak. A közüzemek működésének kivizsgálására egy bizottság alakult, melyben az öt demokratikus pártot és a szakszervezetet 1-1 tag képviselte. Megalakulásáról és a vizsgálat megindításáról hivatalosan értesítette a közgyűlés a polgármestert is.53

Tovább bonyolítja a már eddig is nagy port felvert -meglehetősen politikai színezetet nyert- közüzemek kérdését Drahos László lemondása, amit a képviselőtestület elfogad "feltételezve a vizsgálat eredményétől - és utódaul Csillag Vilmost nevezi ki."54

1947. febr. 3-i keltezéssel /Polgármesteri iratok 1680. sz./ a Felügyelő Bizottság jelentést tesz: az adminisztráció vezetése

52./ D. L. Emlékiratai. Kézirat.

53./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 255/Ki. 1946. sz.

54./ Kkfélegyházi Levéltár: V. közgyűl. jkv. 289/Ki. 1946. sz.

igen kifogásolható, így az ellenőrzés is csak pontszerű lehetett. "A Felügyelő Bizottság felülvizsgálatát nem ejthette meg úgy, mint ahogy azt szeretne volna."⁵⁵

A következő közgyűlés jegyzőkönyve képet alkot arról a nagy, teljesen nyílt politikai összecsapásról, amire a közgyűlésen sor került:

"a közüzemeknél tényleg történtek mulasztások és visszaélések, s ezek szükségessé teszik a bűnvádi eljárás folyamatba tételét /polgm./...Kohut Béla /képviselő/...a bizottságot egyes személyek ellen rosszindulat vezette...örömeinek ad kifejezést, hogy ez az ügy végre a képviselőtestület és így az egész város nyilvánossága elé került. A közüzemek ügyét, sokan a Kom. P.-al szemben akarják felhasználni, éppen ezért a Kom. P. kívánja az ügy sürgős befejezését és a bűnösök megbüntetését...Tarjányi József szerint a közüzemi kérdés azért fajult eddig, mert egyesek a Szijjártó-féle telepet vissza akarják juttatni volt tulajdonosának...A munkásság mindenkivel szemben megvédi a közüzemet...

A jelen lévő Hazi Árpád alispán csodálkozásának ad kifejezést, hogy Kkfélegyházán a pártok között ilyen ellentétek merültek fel...Kéri, hogy a vita helyett a dolgokat törvényes útra kell terelni, aminek során a bűnösöket az illetékes hatóság meg fogja büntetni!"⁵⁶

Az idézetből kitűnik, hogy az országos fejlődésnek megfelelően, itt is az osztályharc, s ezzel a pártok közötti ellentét fokozódott, másrészt Kohut és Tarjányi képviselők feltehetően elevenére

55./ Kkfélegyházi Levéltár: Polgármesteri iratok. 1680/1947. sz.
/A továbbiakban: Polg. i./

56./ Kkfélegyházi Levéltár: ~~Polgármesteri iratok. 1680/1947. sz.~~ 307/Ki.
V. közgyűl. jkv. 307/Ki. 1946. sz.

tapintottak az eseményeknek. Valóban, a szinte mesterségesen befűjt közüzemi problémát a KP kompromittálására, illetve a Gépgyár visszajuttatásának előkészítésére használták fel, amit a későbbiekben közölt két polgármesteri levél tartalmaz és az a tény, hogy Szijjártó Gyula 1947. ápr-ban az üzemét visszakapja, szinte teljes bizonyossággal megvilágít.

"Belügyminiszter Urnak, Budapest.

Kötelességszerűen tisztelettel bejelentem, hogy a városi közüzemeknél anyagi természetű bajok vannak. A felsorolt összegek /tartozás/ 28.617 Ft 50 f. tesznek ki és ez az összeg súlyosan hat a város pénztári helyzetére. Az üzemek az adóterhek fizetésével is komoly hátralékban vannak... legalább 15.000 forintot tesznek ki...Ezek részben a hibás vezetésnek, másrészt pedig a szén hiány folytán kényszerű stagnálásnak a következményei. - Sajnos a közüzemek élén nem minden tisztségben voltak szakértő vezetők -.

Polgármester"⁵⁷

"Iparügyi Miniszter Ur!

A Kiskunfélegyháza m. város közüzemei...műszaki vezető nélkül állnak hosszú idő óta...az üzemek közül a Gépgyár nagyobb-részt jóvátételi munkákat végez...mielőbb szüksége mutatkozik annak, hogy ott hozzáértő irányító legyen...Arma kérjük Miniszter Urat, hogy az üzemek élére rendeljen ki oly-an személyt, aki megfelelő szaktudásával előmozdítani tudja azt...hogy a Gépgyárban elvállalt jóvátételi munkák szakszerű irányítás mellett határidőre elkészüljenek...

Polgármester"⁵⁸

57./ Kkfélegyházi Levéltár: Polgm. i. 1947. III. 27. 4.420. sz.

58./ Kkfélegyházi Levéltár: Polgm. i. 1947. III. 27. 4.421. sz.

A közüzemekkel kapcsolatosan felvázolt folyamat befejező eseményéről így tájékoztat a Félegyházi Közlöny:

"Üzemem és annak vezetését átvettem. Permetezőgép készítését, javításokat vállalom. Ujbóli szíves pártfogást kér:

Szijjártó Gyula rézműves

szesz- és konzervgyár berendező⁵⁹

Lényegileg ugyanerről tájékoztat az 1947. május 21. napjával keltezett üzemi jegyzőkönyv is: "eddig a Kiskunfélegyháza m. város közüzemei Vegyi és konzervipar Gyár cég alatt működött üzem félkész és készárú és egyéb berendezési tárgyainak, valamint kéziszerszámainak és épületeinek a mellékelt 33 gépelt oldalból álló leltári kimutatás alapján történő átadásáról, illetve átvételéről.

Jelen vannak: Kkf. m. város képviselőjében Juhász Kálmán polgármester mint átadó, Szijjártó Gyula mint átvevő, Csoma Sándor számvizsgáló és Csontos József irodatiszt leltározó tisztviselő.⁶⁰

Ezzel beteljesedett lett az üzem magántulajdonba történő visszaadása.

Hogy vált lehetségessé?

- a./ Feltétlen szerepet játszott 1947 telén a reakció ellenállásának fokozása, ami összefüggött a párizsi béketárgyalásokkal. Ez aktivizált helyi viszonylatban is.
- b./ A közüzemeknél is feltétlenül visszaélések, hanyagságok történtek.
- c./ Kedvezően hatott az a tény is, hogy a Gépgyár jóvátételre dolgozott, így az országos kötelezettségek szempontjából

59./ Kkfélegyházi Levétár: F. K. 1947. máj. 3. 18. sz.

60./ Kkfélegyházi Levéltár: Közüzemek 1-38-ig. Feldolgozatlan any

sem volt közömbös a sorsa, termelése.

d./ A polgármester a Belügy- és Iparügyi miniszternek úgy állítja be a helyzetet, hogy a döntés nem lehetett kétséges.

e./ Vitatható, hogy Szijjártó visszaszerzési törekvése csak szerencsésen találkozott-e az előbbi mozzanatokkal, avagy ennél több, együttműködés esete állt fenn. Ez utóbbi látszik valószínűbbnek, ismerve a kisváros személyi kapcsolatait.

Mindenesetre az üzem életében döntő változás történt, ha csak átmenetileg is. Ilyen vonatkozásban önmagáért beszél az 1947. június 23-i üzemi értekezlet jegyzőkönyve: "Bejelentem, hogy a birtokbavétel ugyan jogerős, de azt a minisztérium még eddig nem hagyta jóvá, az itt lévő összes tisztviselők helyzete sem jogerős. Ugy kell a munkának menni, mintha a Főnök itt sem lenne, Akkor állnak a tisztviselők a helyzet magaslatán. Nemcsak felvenni lehet, hanem elbocsájtani is...Nem az a fontos, hogy a létszám, hanem az üzem nivója emelkedjen." 61

A fenyegetésekkel, a munkások, tisztviselők munkájának fokozására való durva ösztönzésekkel, s ezen keresztül a kizsákmányolás szemérmetlen fokozására buzdító néhány sor is világosan mutatja, hogy másfél év után megkísérlik az üzem kapitalista restaurációját.

Az ismertetett nehézségek és változások hatására a városi közüzem felszámolt. Egyes üzemek megszűntek, mint a Fuvarozási Vállalat, Konzervgyár, mások, mint a Téglagyár, Szeszfőzde, Villamosmű, városi irányítás és felügyelet alá kerültek.

61./ Kkfélegyházi Levéltár: Közüzemek 1-38-ig. Feldolgozatlan anyag.

Ezzel az országos viszonylatban is uttörő jellegű -gazdasági és politikai szempontból egyaránt fontos- kezdeményezés jelentős mértékben éppen korai jellege miatt megszűnt, de tevékenységével, minden hiányossága ellenére is, kitörülhetetlen érdemeket szerzett Kiskunfélegyháza gazdasági fejlődésében 1945-től.

A helyi "nagyipart" vizsgálva az 1945-46-os években, meg kell említeni még a Dohánybeváltó üzemet, amely 1876-ban létesült. Elsődlegesen női munkaerőt foglalkoztatott. Léte a dohánytermelés területi változásával, a Tisza vonalától a Duna felé történő eltolódásával függött össze. Tevékenysége Csongrád és Bács m. északi részére terjedt ki, miután 1946-ban Bács m. déli részének központja Kiskunhalas lett. 1946-ban a kiskunfélegyházi telep modern, központi fűtésű dohányszárító telepet kapott, az import Virginia dohány szárítására. 1949-ig természetes úton képezték ki a dohányt gyártási anyaggá. /Félegyházi Kiskun Napok 1947./ Az üzem léte és 1946-tól jelentős bővítése főleg azért számottevő, mert a foglalkoztatás -különösen a női munka miatt- kérdésének megoldásában jelentős szerepet töltött be.

c./ Kisipar, háziipar, a 3 éves terv.

Az előző fejezetekben már utaltam arra, hogy a kisiparosság tevékenységének kibontakozását, fejlődését sok tényező befolyásolta.

Az 1944 őszen meginduló nagy társadalmi-gazdasági változások egyrészt vonzóan hatottak a kisiparosságra, elsősorban a szervezett, szegényebb rétegeire. Ezek közül több a Kommunista Párt tagja volt. Többen közülük a Szoc. D. P. helyi szervezetének baloldalát képviselték. Az új társadalmi rendtől nyomorának megszűnését, a sok segéd önálló műhelyt -kispolgári szocialista

elképzelések- egy igazságosabb, emberibb világot remélt. Ezért nem egy közülül áldozatokat vállalt az ellenforradalmi rendszer és a II. világháború idején.

A kisiparosság igen jelentős száma - a város társadalmi életében is -, akik önálló műhellyel, jelentős felszereléssel rendelkeztek, több segédet, tanoncot alkalmazók, ha érezték is a nagytőke súlyát, és maguk is kizsákmányolók lévén "hidegen", kétkedve fogadták az újat. Ez jut kifejezésre az előbbieken már idézett Ipartestületi jegyzőkönyv hidegségében, tartózkodó hangjában. Az új rend konszolidálása, az állam több iparserkentő intézkedése, -mint már az idézett szabadpiaci rendelet- az ~~élet~~ élet egyéb területeinek beindulása, a kereslet fokozódásából eredő nagyobb haszon lehetősége, aktivizálta a jobbmódu kisiparosságot is. Gátolta tevékenységét a nyersanyaghiány, az infláció, ami azonban elsődlegesen a kisiparosság szegényebb rétegét súlytotta. A tőkével, összeköttetésekkel és némi leleményességgel rendelkezőket ellenkezőleg, a gyors meggazdagodás reményével kecsegtette. Különbösen érthetetlen lenne a gazdasági rendőrség harcának oka, ami kétségtelenül nagy intenzitású volt, hiszen a helyi sajtó csaknem minden száma tudósít erről. A "cserevilág", a kínálat-kereslet eltörlődése a kereslet javára, élénkítőleg hatott a kisipar kibontakozására. Ez kifejezésre jut:

1./ felszabadult segédek számában: 1944-45-46-os években növekszik.⁶²

2./ új üzemek létesítése, mint pl. a bőrkikészítő üzem, amelyet a Szegedi úton légyó, háborús kárt szenvedett és helyreállított Victória ipartelep épületeiben rendeztek be.⁶³

62./ Kiskunfélegyháza Városi Tanács V.B. Iparügyi Osztály: Segédlevél lajstromok.

63./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1947. aug. 23. 34. sz.

3./ Fokozódott az iparosok között az ellentét is:

"Politikát az Ipartestület életébe. Természetes, hogy politikát akarunk bevenni. A mi politikánk az, hogy minden kisiparosnak egyforma joga van az ipartestületben, úgy az ügyei intézésében, mint az anyagelosztás terén. Tóth Béla urat el akarjuk mozditani az ipartestület éléről. Mi nem bizunk Tóth Béla úrbán és a körülötte csoportosuló politikai klikkben. A márc. 23-ára kitűzött választásokon a kisiparosságnak alkalma lesz olyan iparostársait vezetőül választani, akiknek politikájában megbízhat...Ez a politika a demokrácia tiszta szelleme: kiméletlen harc a reakció ellen!"⁶⁴

Az iparosság jobb és baloldala egyre határozottabban szembe kerül és elkülönül egymástól, ami megteremti a lehetőségét annak, hogy az ipartestületet majd felváltsa a KIOSz, illetve helyi viszonylatban is megteremti a feltételét a KP és a Sz.D.P. egyesülésére.

4./ Az 1945-46-47-es évek kisipari tevékenységének fellendülésére utalnak olyan adatok is, mint az 1946 őszén megrendezett városi ujjaépítési kiállítás, melyet meglátogatott Tildy Kéthly, akik igen elismerően nyilatkoztak a város iparáról, különösen a Közjóléti Szövetkezet háziipari termékeiről, melyek a megyeházán is bemutatásra kerültek: "Külön pavilont kapott Kiskunfélegyháza a Budapesti Háziipari Bemutatón és Vásáron. Egyetlen megyei /Pest/ város, mely ott önállóan szerepelt. Ugy városunk, mint az egész ország kiállítása általános ~~kez~~ elismerést kapott."⁶⁵

64./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1947. márc. 2. 9. sz. és a márc. 16. 11. sz.

65./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1946. nov. 9. 47. sz.

A fejlődést és a kisipar jelentőségét mutatja az 1947. évi Félegyházi Kun-Napok évkönyve is. Csupán a kiadvány 70 iparos reklám, hirdetését jelenttette meg. A város polgármestere "Be-köszöntőjében" írja, hogy a kiállítási termék során a város kö-zönsége fejlett kulturáról, szebb és jobb iránti törekvésről tesz tanubizonyságot, a háziipar kiállításában pedig káprázatos szép kézimunkák, disztárgyak mutatják fejlett ízlését és szor-galmát.⁶⁶

Serkentőleg hatott a stabilizáció és vitathatatlanul a három-éves terv, de előbb még meg kell vizsgálnunk a Közjóléti Szövet-kezet munkáját!

d./ Közjóléti Szövetkezet

1940-ben Oncsa néven alakult, 1942-től Közjóléti Szövetkezetté szervezik. Tevékenység szempontjából a kettő különbözött: az Oncsa tevékenysége csak a családiház építés volt, a Közjóléti Szövetkezet szélesebb tevékenységet folytat: lakásépítésen túl libahizlalási-nevelési akció, anyaállat-juttatás, háziipari te-vékenység szervezése, stb. A város polgármestere hivatalból elnöke, ellátmányt a városi pénztáron keresztül kapott a minisz-teriumtól.

Mint említettem, Kiskunfélegyházán fő ipari tevékenysége a há-ziipar patronálása, ezen belül fűz- és szalmafonás, melynek leg-kiemelkedőbb művelője Vizhányó Alajos, többszörösen kitüntetett művész volt. Másik fő területe a 200-as cérnából készült csip-ke, blűzhimzés, stb. A háború alatt kb. 800 embert foglalkoz-tatott, többségében katonai szolgálatot teljesítők háztartás-

66./ Kiskun Múzeum: Félegyházi Kiskun-Napok. 1947. Kiadvány. 10. old.

A fejlődést és a kisipar jelentőségét mutatja az 1947. évi Főlegyházi Kun-Napok évkönyve is. Csupán a kiadvány 70 iparos reklám, hirdetését jelenttette meg. A város polgármestere "Ekköszöntőjében" írja, hogy a kiállítási tennék során a város községe fejlett kulturáról, szebb és jobb iránti törekvéseiről tessz tamubizonyságot, a háziipar kiállításában pedig káprázatos szép kézimunkák, dísz tárgyak mutatják fejlett ízlését és szorgalmát.⁶⁶

Serkentőleg hatott a stabilizáció és vitathatatlanul a három-éves terv, de előbb még meg kell vizsgálunk a Közjóléti Szövetkezet munkáját!

4./ Közjóléti Szövetkezet

1940-ben Onca néven alakult, 1942-től Közjóléti Szövetkezetté szervezik. Tevékenység szempontjából a kettő különbözött: az Onca tevékenysége csak a családiház építés volt, a Közjóléti Szövetkezet szélesebb tevékenységet folytat: lakásépítésen túl libahizlalási-nevelési akció, anyaállat-juttatás, háziipari tevékenység szervezése, stb. A város polgármestere hivatalból elnöke, ellátmányt a városi pénztáron keresztül kapott a miniszteriuntól.

Mint említetten, Kiskunfőlegyházán fő ipari tevékenysége a háziipar patronálása, ezen belül fűz- és szalmafonás, melynek legkiemelkedőbb művelője Vizhányó Alajos, többszörösen kitüntetett művész volt. Másik fő területe a 200-as cőrnából készült csipke, blázshizsés, stb. A háború alatt kb. 800 embert foglalkoztatott, többségében katonai szolgálatot teljesítők háztartás-

66./ Kiskun Múzeum: Főlegyházi Kiskun-Napok, 1947. Kiadvány. 10. old.

beli feleségeit és tanyaiakat. Termelési ~~irát~~ érték kb. évi 6 millió pengő 1944-es értékben. Egy-egy bedolgozónak átlagban havi 100-150 pengő jövedelmet jelentett.

1944. nov-ben, míg dolgozott, elsőnek ajánlotta fel szolgálatait a Debreceni Kormánynak, melyre a kormány elismerését fejezte ki.

1944-45-ben Budapesttel az összeköttetés megszakadása miatt, tevékenysége átmenetileg megtorpant, de felismerve az adottságokat, a helyi szükségletek kielégítésére áll át központi irányításra. Termékeit a Juhász Testvérek üzletében értékesítette; puloverek, kesztyűk, ruhák. A későbbiekben Dr. Molnár Erik népjóléti miniszter támogatta anyagellátás terén és lassanként sikerült kilépnie az elszigeteltségből. A kiállításokon való megjelenésük, eredményeik, -melyekről már az előbbiekben irtam-meghozta eredményét.

A Köztársasági elnök és felesége a félegyházi csipke- és háziipar segítését megígérte. Így azt is, hogy a Közjóléti Szövetkezet állami kölcsön iránti kérelmét közvetlenül hozzá küldje meg, illetve feltétlenül jelenjenek meg Budapesten a külföldiek részére rendezett kiállításon.⁶⁷

Az 1946-os Félegyházi kiállítást követő országos kiállítás eredményéről írja a helyi sajtó, hogy

"A vásáron kötött ismeretség alapján Anglia és Dél Amerika felé is elindultak az első mintagyűjtemények. Stockholmba viszik februárban a Közjóléti Sz. kiállítási anyagát."⁶⁸

67./ Kkfélegyházi Lvéltár: F. K. 1946. okt. 18. 44. sz.

68./ Bottlik Mihály: Visszaemlékezések. Született 1909. Lakik Kkfháza, Molnár Béla u. 31. A Közjóléti Szövetkezet volt ügyvezető elnöke, jelenleg a Kiskunsági Cipőgyár főkönyvelője. /A továbbiakban: Bottlik főkönyvelő./

E rövid beszámoló is jogos büszkeséggel tölthette el a város lakosságát, nem mindennapos siker ez, nem minden város dicsekedhetett ehhez hasonlóval.

Az 1947. évi "Félegyházi Kun Napokra" kiadott könyvecskében írja a szövetkezet vezetője, Bottlik Mihály, hogy a háziipar és a háziiparszerű foglalkozások ezideig vállalkozók kezében voltak, akik ugyan megteremtették a külföldi összeköttetéseket is, de cél nem a háziiparos jobb kereseti lehetősége, hanem az üzleti nyereség volt. Cél: jó és egységes áruért a bel- vagy külföldi fogyasztó által fizetett árnak néhány százalék költség levonása után a termelőhöz, a készítőhöz való eljuttatása.

A szövetkezet irányítsa a termelést, de fő területe a minőségi áru értékesítése legyen. "Lényeges az értékesítés szempontjából a termelés egységessége, így lehetővé válik, hogy 3-400 ember dolgozhasson."⁶⁹

A piac-szerzést a már említett kiállításokon való szerepléssel, az egységes és minőségi termelést tanfolyamok szervezésével igyekezett elérni. Így 1947 őszén az "Iparügyi Minisztérium háziipari osztálya...egy oktatóképző tanfolyamot rendez városunkban."

1948-ban országos rendelettel feloszlatták a helyi szövetkezetet is. Az országos rendeletet, s ezzel a z országos szervezetet elsősorban a gyakori korrupciók miatt rendelték el.

Ha nem is könnyű munkával, de mégis jelentős tömegeknek nyújtott anyagi támogatást, teremtett munkaalkalmat, s igyekezett a budapesti kereskedő cégek kizsákmányolását megghiusítani.

69./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1946. nov. 16. 48. sz.

Szerepét, tevékenységét, hagyományait szerencsésen használta fel a később megalakuló Házipari Szövetkezet.

c./ A 3 éves terv

Nagy visszhangot váltott ki a terv elfogadása:

"A Tefv: törvény lett. 1947. júl. 8-án a ^{nemzet}meggyűlés elfogadta és törvényerőre emelte...magába foglalja a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és kultúra egész területét...

Üdvözljük a nemzetgyűlést, amely megértette a munkásság erőfeszítését,...és kemény harcok után törvényre emelte."

Elkészült a város 3 éves terve is. A tervezetek fő célkitűzése munkalehetőség teremtése, mellyel a város lakosságának anyagi és kulturális jólétét emelhetik. Egy albizottság megalakult, aminek feladata a 3 éves terv helyi célkitűzéseinek végrehajtása és ellenőrzése volt. Minden párt tervezetet készített, ami a közgyűlési jegyzőkönyvből, de a helyi sajtóból is kitűnik.⁷⁰

"Sok szép elgondolással indul neki Félégyháza. A főispán urhoz már fölterjesztett terv összesen 16 és fél millióra rug, amiből 14 milliót az államtól remélünk kapni. Néhány merészebb óhaját adunk közre: a Fehér és a Kossuth iskola helyére emeltes iskolát, városban vízvezetékét és csatornázást gondolnak, strandfürdőt terveznek, a Péteri tó mellett egy munkásüdülőt, Mindszent-Félégyháza között kisvasutat."

A visszhang jól lemérhető a városi vezetésen túl a dolgozó tömegek körében is:

"A három éves terv megindulásának ünneplése a dohánygyárban..."

70./ Kkfélégyházi Levéltár: 1947. F. K. 1947. júl. 5. 27. sz.

-- 11 órakor gyűlt össze a dohányüzem munkássága, hogy ... a a terv megindulását ünnepelje...Záhorszky József...a munka fontosságát méltatta..."

A vasutas szakszervezet gyűlése kifejezésre juttatta, hogy "egységesen állunk Gerő miniszter mögött."⁷¹

A visszhang kedvező, szép tervek születnek, s túlságosan is sok támogatást vártak a kormánytól. A helyi akkumulációs források olyan csekélyek, hogy a felemelkedés egyedüli módjának csak ez látszott - lényegileg így is valósul meg, csak jóval később, ami az állami akkumuláció /feltételét képező nagy államosítások/ és a termelés növekedésével vált reálissá. Így túlméretezett, irreális volt a városi terv, nem is sok valósult meg belőle. A tervből szembetűnő az is, hogy elsődleges~~en~~ helyet foglaltak el a kommunális jellegű beruházások, 1948 aug-ig a város 656.000 Ft-ot kapott a munkálatokra.⁷²

Az ipari üzemek külön tervfeladatot nem kaptak, illetve csak egy, a Szijjártó féle üzem jóvátételi szállításokkal kapcsolatosan, amit viszont teljesítettek is.

Ez nyomon követhető a helyi sajtó tájékoztatásából is: "Nagy nehézséggel küzdve, de megvalósítjuk a 3 éves tervünket. A napokban jártunk Szijjártó Gyula gyárában...akkor vette át egy orosz mérnök...azt a hatalmas 4 készüléket, amit megfeszített erővel 2 hónap alatt készített el a gyár. A négy, darabonként 1.000 literes vaakum...a majdnem 20 mázsás gépek minden szegecsét a gyár munkásai állították elő kb. 4.000 munkaóra

71./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1947. aug. 9. 32. sz.

72./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1948. febr. 7. 6. sz.

van ezekben a gépekben...A 100 főnyi szakmunkásság újabb nagy rohamra indul."⁷³

Az üzem életében jelentős változás következett be az 1948-ban az államosítással.

3./ Az 1948-51 közötti időszak főbb jellemzői.

a./ Az államosítás, az I. 5 éves terv visszhangja.

A "fordulat éve" /1947-48/ és az azt követő évek 1951-ig városunk életében is döntő változást hoztak. Határozott gazdaságpolitika a szocializmus építésére. Erre az időszakra tevődik a helyi bankok, üzemek, iskolák államosítása, harc a város további iparosításáért, az első ipari szövetkezetek, az állami támogatás és korlátozás politikájának megvalósulása, a KIOSZ megalakulása, s mindezek által a szocialista termelési viszonyok kialakítása, a lakosság létének és tudatának emelésére való törekvés.

A tanulmány témáját tekintve, elsősorban a Szijjártó-féle vállalat sorsát kell megvizsgálnunk, mint a város egyik legjelentősebb vállalatát, amely-mint az előzőekből kitűnik- 47 tavaszától, ha átmenetileg is, de ismét magántőkés vállalattá lett. Az üzemet 1948-ban államosították, az okmányok elkallódtak, telekkönyvileg még jelenleg sem nyert kellő elintézészt.

Az államosított üzem helyzetét jól megvilágítja néhány jegyzőkönyv, mint pl. az 1949. II. havi üzemi jegyzőkönyv:

"Szijjártó Gyula olyan terheket és adósságokat hagyott a nyakunkba, amelyeket még most is nyögnünk kell és emiatt nem tudunk szociális célokra áldozni."⁷⁴

A helyzet talán még alaposabb megvilágítását adja az az 1949. jún.-i jelentés, amit az "Állami Ellenőrzési Központ"-nak írtak:

74./ Kkfélegyházi Levéltár: Kiskunfélegyházi Állami Gépgyár I./2. Feldolgozatlan anyag.

"A vállalatvezető elvtárs 8,20 Ft- talált a kasszában és 780.000 Ft. adósságot. Karbid, elektróda, és a szükséges nyersanyagok hiányában szenvedtünk. Munkabérrel 20.000 Ft-al és két hónap kollektív differenciával + 3 hónapi tisztviselői fizetéssel volt elmaradva."⁷⁵

Világosan kitűnik, hogy egy meglehetősen nehéz, kilátástalan helyzetben lévő üzemet államosítottak. Következésképpen felmerül a kérdés, hogy miért jutott ide ez az üzem? Egyik alapvető oka az állami korlátozás politikája -amiről részletesebben esik majd szó- ami elsődlegesen a magánkapitalista vállalatokat terhelő adópolitikában nyilvánult meg, ami egyik hathatós eszköze volt egyidejűleg az ipari kapitalista szektor felszámolásának, az államosítások előkészítésének. Egyszerűen arról van szó, hogy a legfokozottabb szervezés és észszerű termelés mellett is szinte képtelenné lett a különböző, igen jelentős állami terhek kiegyenlítésére. Feltétlenül szerepet játszott az adott időszak fő politikai-gazdasági tendenciájának felismerése is a tőkés részéről, ami gy ugyan csak részben bizonyítható. Vagyis különösebben nem is igyekezett e terheknek eleget tenni, sőt -ez a részleges bizonyíték- igyekezett menteni a menthetőt. Több gépet, fontos nyersanyagokat vidéken -Gyöngyös-, illetve a kecskeméti fiókvállalatába helyezett át, nyilván számítva arra, ami bekövetkezett: az államosításra. Mindenesetre az tény, hogy nyersanyagokban szűkölködő, de adósságokkal bőven rendelkező üzem volt az államosításkor.

Az üzem fejlődése a "gazdák" és a gazdaságpolitika változása ellenére is fejlődik. Ezt kétségtelenül mutatják a leltári

75./ Kkfélegyházi Levéltár: Kiskunfélegyházi Állami Gépgyár I./2. Feldolgozatlan anyag.

jegyzőkönyvek:

a./ Felszerelés értéke:

1945. nov. 15.	438.360 Pengő	
1947. jan. 1.	78.985 Forint	
1947. máj. 1.	123.320 "	/magán üzem/
1948. dec. 31.	216.493,02 "	/állami váll./

A statisztikai adatok hatalmas erőfeszítéseket, jelentős fejlődést mutatnak:

b./ Termelés adatai:

	term. érték	nettó érték	1 munkaóra
1948. nov.	- Ft	-	2,48 Ft
1948. dec.	130.000 "	-	-
1949. jan.	230.000 "	-	-
i " febr.	270.000 "	-	-
" márc.	491.000 "	-	20.-
" jún.	418.000 "	174.000	-
" júl.	504.000 "	210.000	- 76

A számok sokat mondanak, de ezeket még kiegészítik, az államosított üzem életét még teljesebbé teszik előttünk a jegyzőkönyvek, melyek szerint a vállalatvezető az elmaradt fizetéseket 2 hét alatt rendezte, fürdőt is építettek és egy éttermet a romokból.

Az 1949. júl. 12-i jegyzőkönyvből kitűnik az is, hogy jutott már konyha felállítására, oktatószobák készítésére, öltözők készítésére, könyvtár létesült és sor került a tanoncok nyaraltatására.

76./ Kkfélegyházi Levéltár: Kiskunfélegyházi Állami Gépgyár
I./2. Feldolgozatlan anyag.

A kétségtelenül nagy fejlődés mozgatórugóira a jegyzőkönyvek hivatalos, száraz adatszerű felsorolásán túl sokkal jobban rávilágítanak a sajtó cikkei: Félegyházán a Szijjártó-féle gépgyár munkásai is leirhatatlan lelkesedéssel vették tudomásul az üzem államosítását. Pénteken este a munkások 6 órakor munkásőrséget állítottak fel, nehogy anyagot vagy szerszámot csempészhessenek ki a gyár területéről. S az őrség megvédte, amit 1945 tavaszán újjáépített. A kecskeméti fiókvállalatot is államosították. A tulajdonos oda csempészte át a félegyházi telepről a drága gépeket és nyersanyagokat. Bárk csak 16 embert foglalkoztatott a kecskeméti fióktelep, mégis államosítás alá került.⁷⁷

Az államosítás új lendületet adott. Az üzemi pártszervezet szabadon újjáalakulhatott. Az üzem munkaversenyre hívta ki az egyik budapesti vegyipari gépgyárat a hároméves terv keretében az üzemre vonatkoztatott feladatok teljesítésében. A munkalendület, az új viszonyok kedvező hatása az üzem termelésének növekedésében, az üzem gazdálkodásának rendeződésében jól lemérhető. 1948. júniusra a termelés 25 %-kal emelkedett, az "örökölt" adósságból 550.000 forintot egyenlítették.⁷⁸ Gyökeresen megváltozott a munkafegyelem. Az üzem 120 fős munkássága egyéni és csoportos munkaversennyel igyekezett a termelést növelni. A termelés mennyiségi növekedésével párhuzamosan a minőségi fejlődés is kétségtelenül lemérhető:

"Állami Gépgyárunk sikere a Budapesti Nemzetközi Vásáron.

Impozáns pavilonnal vett részt. Az 1500 literes, 4,5 magas vacuumüstünk a csodálkozás központja a Centenáris csarnok-

77./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1948. ápr. 3. 14. sz.

78./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1948. jún. 26. 26. sz.

nak. Általános jelszó a gépgyárban, hogy a munkaverseny sikere az erő és a gép ésszerű alkalmazásától függ. A nagy vacuumüstök egyes alkatrészeit, amit eddig meleg úton készítettek, most sajtolással állítanak elő. Rövidebb idő alatt és jobb minőségben.⁷⁹

Az idézett riportok -ezeket adatszerűen alátámasztó jegyzőkönyvek- kétségtelenné teszik, hogy az államosítás, az államosított üzem további tevékenysége az üzem dolgozóinak egyetértésével, sőt aktív erőfeszítésével párosult. Feltételezhetőleg ezt elősegítette, erősítette az 1947-ben a magántulajdonná válást követő leplezetlen intézkedések. Kibontakozott a munkaverseny, jelszóvá lett az adott technika ésszerűbb felhasználása, ami nemcsak anyagiakban, a munkabér növekedésében, a termelés növekedésében jutott kifejezésre, hanem a Nemzetközi Vásáron erkölcsi sikert is hozott. A vacuum-üstön kívül elismerően nyilatkoztak a gyár kiállított miniatűr szeszfőzdéjéről is. A cikkekből kiderül, s nyilván, a munkafegyelem és a termelés növekedésében jelentős szerepet töltött be az újjáalakult pártszervezet.

1949-től mint KGM vállalat az Általános Gépipari központ irányításával dolgozott. A vállalat profilja 1948-50 között nem határozható meg egyértelműen.

Eleinte folytatta a permetezőgépek, szeszfőzdei berendezések gyártását. A termelési volumen növekedésével más jellegű igények kielégítésére is sor kerülhetett. Így szárító- és szellőzőberendezések, mezőgazdasági gépek -mint a törökszentmiklósi és a makói gépgyárak kisegítője- gyártásával is foglalkoztak.

Jelentős termelési feladatot jelentett az üzemnek a jóvátételi termelés. Jugoszláviának szeszfőzdei berendezéseket -vacuum-üstöket- gyártottak.

1948. jan. 1.	kész gép	137.584,40 Ft.
	félkész gép	38.560,- "
	Összesen:	176.164,40 Ft.

1949-ben készülő gépek: 175.650.- Ft.

Az 1949. június 23-i jegyzőkönyv arról számol be, hogy

"mivel a jugoszláv jóvátételi munkák politikai okok miatt megszűntek...havonta 20-25 féle munkát kellett végeznünk."⁸⁰

Az eléggé nagyméretű jóvátételi munkák miatt országos viszonylatban is jelentős az üzem tevékenysége. E megrendelések nagyban hozzájárultak az üzem termelési volumenének bővítéséhez, de megszűnésük szinte szükségszerűvé tette az üzem profilváltozását. Ebben hatótényező az I. 5 éves terv.

A Szijjártó-féle telep államosításán túlmenőleg sor került a malmok államosítására, sőt -valamivel később- a villamosműre is, amit 1949. évi június 18-án visszamenőleg f. é. máj. 1-i idővel állami tulajdonba vettek, amit a polgármester jelentett be a Városi közgyűlésen.⁸¹

Az ország lakosságához hasonlóan Kiskunfélegyháza is nagy izgalommal, a további fejlődés reményébe vetett hittel várta az I. 5 éves terv célkitűzéseit. Kiskunfélegyháza elsősorban is ipari vonatkozásban, és sokat is remélt. Erre enged következtetni a Félegyházi Közlöny már 1948. nov. 27-i /48/ száma:

80./ Kkfélegyházi Levéltár: Kiskunfélegyházi Állami Gépgyár I/2. Feldolgozatlan anyag.

81./ Kkfélegyházi Levéltár: V. Közgyűl. jkv. 14328/Ki. 1949.sz.

"Nagy ipari centrummá építik ki Félégyházát az 5 éves terv keretén belül."

A város vezetősége is kellően felismerte az I. 5 éves terv jelentőségét, a nagy változást, célkitűzéseket, de az ebből eredő országos és helyi feladatokat és a lehetőségeket is.

"Az a feladatunk, hogy az 5 éves terv alatt országunkból az agrár, ipari országból - ipari-agrár országot teremtsünk."⁸²

Néhány hónappal később -1950. ápr. 14- már konkrét bejelentést tett a polgármester a közgyűlésen:

"...most már egészen biztosan áll előttünk a kép, beszélhetünk róla, hogy városunk az 5 éves terv során, olyan intézményekhez jut, amely létesítmény még egyetlen vidéki városnak sem jutott, természetesen ezalatt az alföldi városokat értem. Városunk területén május 1-el megkezdődnek a munkálatai a 40 millió forintos költséggel felépítendő Középnéhez Gépgyárnak. /Lelkes éljenzés és taps./ Nem kell arról beszélnem, hogy mit fog ez az üzem jelenteni....a munkanélküliség felszámolását...megindul városunkban a kulturális élet...az öntudatosabb politikai élet kialakulása."⁸³

Ez utóbbi jegyzőkönyvi idézet néhány sora kétségtelenül sok jelentős tényezőt világít meg:

a./ A város vezetőségét az első 5 éves tervvel kapcsolatosan adódó helyi lehetőségek vezérelték, sőt ezen túlmenően lépéseket is tettek a lehetőségek kihasználására. Tárgyalások, személyes kapcsolatok, írásos kérelmek

82./ Kkfélégyházi Levéltár: V. Közgyűl. jkv. 19932/Ki. 1949. sz.

83./ Kkfélégyházi Levéltár: V. Közgyűl. jkv. 1950. ápr. 14.

sorozata jellemzi a terv beindulását megelőző évet, annak érdekében, hogy Kiskunfélegyházán komoly nagyüzemet kapjon. A város közvéleménye -a már előbbieken idézett cikk is tükrözi- a helyi sajtón keresztül is élénk figyelemmel kísérte a kezdeményezést, ami nem is volt eredménytelen. Az üzem idetelepítéséért a szomszédos városokkal is harcot kellett vívni, hiszen volt olyan központi elképzelés is, hogy valamelyik tiszamenti város /Csongrád vagy Szentés/ kapja ezt az üzemet. A harc pozitív eldöntéséről -Kiskunfélegyházi szempontból- tájékoztató polgármesteri bejelentés érthetően nagy tetszést aratott a közgyűlésen.⁸⁴

- b./ Világosan tükröződik az idézetből, hogy a város vezetősége elsősorban a még mindig nagyfokú munkanélküliség felszámolását -ez kissé túlzás volt, realisan csak az enyhítését- remélte az üzem telepítésétől.
- c./ Bölcsen ismerték fel a nagyüzem telepítésének helyi társadalomformáló következményeit, mint a kulturális élet fejlődését, mint a még ennél is jelentősebb "öntudatosabb politikai élet kialakulását"-t. Pontosabban, helyesen látták meg, hogy következményeként városi szinten is kialakul majd a nagyipari munkásosztály, amely a város politikai életét befolyásolja, aktivizálja.

84./ Dr. Cseh László: Visszaemlékezés. Született 1913. 1945-ben Kiskunfélegyháza város közgyűlési tag, 1945-től a KP járási, majd városi titkára, 1948-tól polgármester, 1950-től megyei VB elnök, majd titkár, 1965-től a kkfházi járás VB elnöke és az MSzMP járási Pártbiz. tagja. Lakik: Kkfháza, Kilián Gy. u. 11. /A továbbiakban: Cseh plgm./

b./ Az állami támogatás és korlátozás politikája.

Az első Kisipari Termelő Szövetkezetek megalakulása.

A város iparának fejlődéséről lehetetlen lenne hű képet formálni az államhatalom "kibontakozott és alkalmazott"⁸⁵ gazdaságpolitikájának helyi vonatkozású -teljességre nem törekvő- tárgyalása nélkül. Ennek az országos gazdaságpolitikának főbb jellemzői 1948-ig:

- 1./ Az említett gazdaságpolitikát a népi demokrácia állam - hatalma gyakorolta. 1948-ig munkás-paraszt demokratikus diktatúra a jellemző, amely a munkásosztálynak, a munkáspártoknak állandóan erősödő hatalmi pozíciót biztosított.
- 2./ Így a "helyreállítási feladatokat egybe lehetett kötni a tőke erőteljes korlátozásával, sőt fokozatos felszámolásával."⁸⁶
- 3./ A gazdasági élet irányításában egyre erősödő állami beavatkozás fő eszközei: állami vásárlások, anyag- és energiagazdálkodás, inflációs finanszírozás, szigorú pénz- és hitelpolitika, következetes adópolitika, ár- és bérszabályozások, az üzemi bizottság ellenőrző tevékenysége, igen koncentrált beruházások, vagyondezsmarendelet végrehajtása és nem utolsósorban stabilizáció.
- 4./ Az állami beavatkozási -támogatás és korlátozás- politika fokozódása a stabilizációval, majd a 3 éves terv beindításával és az első 5 éves terv előkészítésével, valamint a politikai élet, vele az államhatalom fokozatos

85./ Századok. 1965. 4-5 szám. Berend T. Iván: A gazdaságpolitika két évtizedének történetéhez. 806. old. /A továbbiakban: Századok. 1965. 4-5 sz. Berend: A gazdaságpolitika/

86./ Századok. 1965. 4-5. sz. Berend: A gazdaságpolitika. 806. old.

balra tolódásával egyrészt lehetővé, másrészt szükség-szerűvé is lett.

5./ E gazdaságpolitika -az ipar vonatkozásában- globálisan feltétlenül helyes volt, de néhány negativumát is meg kell említeni: extenzív módon törekedett a termelés növekedésére, a mennyiségi mutatók eluralkodtak a minőségi mutatókon, a korlátozás és támogatás politikája nem volt esetenként eléggé rugalmas és szelektív -főleg a kisiparosság vonatkozásában-. Mindezek torzuláshoz vezettek -amit a mezőgazdasággal kapcsolatos politika még csak fokozott- már az 1948-49-es években, összpontosultan és konkrét formákban jelentkeztek az első 5 éves terv célkitűzéseiben és időszakában.

6./ A tárgyalt gazdaságpolitika jellemzője, hogy a magyar társadalom széles alsó tömegeinek támogatását bírta.

7./ A korlátozás politikája, s ezen keresztül az állam fokozódó irányítása tette szükségessé és egyben lehetővé a nagy államosításokat, 1947-re a vállalatok jelentős része a csőd szélére jutott.⁸⁷

8./ Az állami korlátozás és támogatás, a politikai élet balra tolódása természetesen és igen sokrétűen összefügg az első Kisipari Termelő Szövetkezetek megalakulásával is.

E rövid általános jellemzés után meg kell vizsgálni, hogy a felsoroltak hogyan érvényesültek Kiskunfélegyháza vonatkozásában. Nagyon természetes és világosan kell látni, hogy a város gazdasági és társadalmi viszonyainak megfelelően az állami támogatás-korlátozás, az állami beavatkozás politikájának

az egyes alternatívái nem szorosan jutottak kifejezésre, nem azonosan jelentkeztek az országgal. Ennek döntő okai:

1./ A Városi Közüzemek megalakulása és működésével-amit az előzőekben részletesen tárgyaltam- alig mondható, hogy jelentősebb tőkés vállalat maradt Kiskunfélegyházán. Jelentősebb tőkés vállalatnak csak a néhány malmot és a néhány, 10-15 főt alkalmazó, "manufaktura" szintvonalon álló műhelyt lehet megemlíteni. Ez a kép valamelyest módosult átmenetileg rövid időre 1947 áprilisában, amikor a Szijjártó-féle üzem ismét magántőkés vállalatná lett az 1948-as államosításig.

2./ Az állami beavatkozás politikája érvényesült, de helyi vonatkozásban az adottságoknak megfelelően elsődlegesen a kisiparral kapcsolatosan. E meghatározott és alkalmazott gazdaságpolitikát vizsgálva, a következőket kell megemlíteni:

a./ Az állami támogatás politikája

A kormányrendeletnek megfelelően 1945-ben teret engedtek a kisipari szabad kezdeményezésnek. Az 1945. II. 16-i ipartestületi jegyzőkönyv ismerteti az alispán rendeletét, ami a piaci árusítás korlátozását megszünteti. A kisipari tevékenység kibontakozását segítette elő az ipartestületi élet beindítását szorgalmazó miniszteri rendelet. Az állami pénzügyi támogatás is megvalósult, helyileg is, amit a 83045/1/1945. sz. Kereskedelmi és Közlekedésügyi Miniszteri rendelet szabályozott, amelyet mint polgármesteri hirdetményt a Félegyházi Közlöny is ismertet:

"kereskedőknek és iparosoknak nyújtandó kölcsönösszeget az alábbiak szerint emelte fel. Közszükségleti cikkeket forgalmazó és előállító kiskereskedők és kisiparosok... 75.000 pengő, a hadifogságból és deportálásból hazatért 100.000 pengő...ezek 100%-ig felemelhetők."

Az állami támogatás politikája jól lemérhető adatszerűen is a Városi Közüzemekben belül ~~ix~~ a Gépgyár tevékenységénél, egyrészt az állami jóvátételi megrendelésekkel, másrészt az üzem működéséhez szükséges nyersanyag-energia és tőke alkalmazásában. Az állami befolyás -nem véletlenül- ennél az üzemnél volt Kiskunfélegyházán a legjelentősebb. Az anyagi támogatás az előzőekben részben már ismertetett formában érvényesült a Közüzemek többi üzemegységénél is.

Az állami támogatás a kisiparosság anyagellátásának kellő biztosítása vonatkozásában érvényesült legkevésbé, több okból kifolyólag. A kisiparosok körében általános panasz az anyagihiány "az Ár és Anyaghivatal az anyag kiutalásában a tőkések érdekeit tartja szem előtt..."⁸⁸

E feltehetőleg helytálló szemponton túlmenőleg más alapvető okokat is meg kell említeni. Nyersanyagellátásunk biztosítása országosan jelentkező probléma volt, ami a kialakult nemzetközi helyzettel, import nehézségekkel és nem utolsósorban az ország energia-nyersanyag hiányával függött össze. Az anyagellátás nehézségei teret engedtek a spekulációnak, leküzdhetetlen nehézséget jelentettek elsősorban a kisiparosság szegényebb rétegé-

nek, ami a kisipar visszafejlődéséhez vezetett. Ezt a nehézséget még viszonylag áthidalta a kisiparosság jelentősebb tőkével rendelkező része. A kisiparosság kellő anyagellátásának biztosítása összefüggött -főleg a későbbiekben- az iparosítással kapcsolatosan egyre jobban eluralkodó torz szemlélettel: túlzó iparosítás, ezen belül is túlzóan a nehézipar fejlesztése, illetve az "osztályharc éleződése"-vel kapcsolatosan kialakult szemlélettel. Főleg az első években elsősorban a nagyipar helyreállításához kellett biztosítani a nyersanyagot, ami kétségtelenül helyes volt, de az is kétségtelen, hogy egészséges arányoknak is érvényesülni kellett volna. Ez az országosan érvényesülő szemlélet és gyakorlat helyileg sem változott.

b./ Kiskunfélegyházán éppen mert a kisipar volt a jellemző, ezért 1950-ig elsődlegesen a korlátozás politikája érvényesült. A már említett nyersanyag kérdésen túlmenőleg döntően az adópolitikában nyilvánult meg, ami a helyi sajtóban is hangot kapott: "rossz és igazságtalan adózási rendszer teljesen tarthatatlan. Oláh Mihály Kommunista Párti nemzetgyűlési képviselő a napokban interpellált a kormánynál a kisiparosság érdekében. Igazságos adórendszert és anyagot az iparosságnak."

A 100/1947. P. M. sz. rendelettel bevezetett forgalmi, és kereseti adó magas összege volt sérelmes, amelyet pénztárkönyv kötelező vezetése egészített ki.⁸⁹

Az adókönyveket vizsgálva kiderül, hogy a rendelet értel-

mében az iparosok többsége -foglalkozás és alkalmazottak számának kellő figyelembevételével- ~~amag~~magasabb fizetési kategóriákba tartoztak. ~~Egy~~ Nem véletlen, hogy 1948-ban ~~siké~~ elkésve ugyan, de módosítják: "aki üzemében 4 állandó alkalmazottnál többet nem foglalkoztat, csak 5%-os termelői forgalmiadót köteles fizetni."90.

Nyilvánvaló, hogy az előbb vázoltak következménye az önálló kisiparosok számának csökkenése lett. Konkrét adat -a selejtezések, az ipartestület megszűnése, illetve a KIOSZ átszervezése miatt- nem áll rendelkezésemre, de visszaemlékezés alapján kb. 40%-kal csökkent, így 1948-49-ben 600 körül lehetett. E csökkenés és az előbbieken vázolt politika összefügg a Kisipari Termelő Szövetkezetek megalakulásával is, ezért ott még visszatérek a problémára. Meg kell említeni a kisipar helyzetének alakulásánál -erről a szakirodalom is gyakran megfigyeli- hogy a társadalmi igények, az életforma változás, ami egyrészt igen gyors ütemű, másrészt igen széles társadalmi rétegeket érintett a tárgyalt időszakban- szintén hozzájárult egyes iparágak sorvadásához, megszűnéséhez. Helyi vonatkozásban csak néhány ilyen jellegzetes iparágat említek, pl. a szűrőipar, mézeskalács-, kovács, stb. iparágak.

c./ Mint már említettem, országosan és globálisan vizsgálva, feltétlenül helyes az iparral kapcsolatos gazdaságpolitika még a hiányosságok ellenére is a széles tömegek támogatásával találkozott. A termelés előbb vázolt nehézségei

ellenére is a kisiparosság többsége termelt, s tevékeny részese volt a helyreállításnak, a 3 éves terv eredményeinek. Biztosította a helyi közellátás zavartalanságát, a befizetett adóval hozzájárult az állami akkumulációhoz, a beruházásokhoz. A munkás-paraszt diktatúra gazdaságpolitikájának helyeslését és aktív támogatását tükrözi a számos megnyilatkozás közül:

"~~F~~arant-védő bizottság alakult a Baloldali Blokk és a Szabad Szakszervezetek javaslata alapján. Feladata a piac és az üzletek ellenőrzése, malmok, olajdarálók, a kötelező beszolgáltatást átvevő helyek és minden olyan üzem és műhely, ahol közszükségleti cikkeket eladásra készítenek, ott ár-feltüntető táblát állítsanak fel. A polgármester piaci közszükségleti cikkek árát feltüntető táblát készíttessen... a rendőrséget is bele kell vonni az ellenőrzésbe..."⁹¹

A későbbi számokból kitűnik, hogy aktívan tevékenykedik a bizottság. Ezekben az években szinte nincs olyan száma a helyi sajtónak, amelyben az árdrágítók leleplezése, ¹¹² -a tömeg, a rendőrség közreműködésével - illetve felelősségrevonásról ne lenne szó. Emlékeztetnem kell e témánál a 3 éves tervvel, az államosítással, az első 5 éves tervvel kapcsolatosan a város lakosságának aktív rokonszenvére.

Az állami beavatkozás jelentős szerepet játszott a Szijjártó-féle vállalat államosításánál olyan vonatkozásban, hogy mint ismételten magáncég 1947 ápr-tól 1948-ig több mint 700.000 Ft-intos defizitet gyűjtött össze, elsősorban adóterhekből. Ez a vállalat hasonlóan az ország többi vállalatához, 1948-ra 9./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1946. aug. 3. 33. sz.

a csőd szélére jutott, éretté lett az üzem államosítása.

A vázolt állami korlátozás és támogatás politikájának nagy szerepe volt az első Kisipari Termelő Szövetkezetek megalakulásában is. Itt azonban a teljesség és a helyes kép kialakításáért meg kell még említenem, hogy Kiskunfélegyházán a kisiparosok közös akcióinak már bizonyos előzményei, hagyományai is voltak -bőrmunkások. Feltétlen hatótényező volt a kisiparosság szervezettségének hagyománya, ami kisvárosi viszonylatban igen erős, összetartó erővé válik, éppen a kisvárosi jelleg, a szoros személyes kapcsolatok miatt. A kisiparosság -elsősorban a szegényebb rétege, még ha sérelmei voltak is- alapvetően az új rend mellett állt. Meg kell említenem az országos politikai-gazdasági fejlődést, a balra tolódást, a politikai harcokat -ami szintén fokozottan érvényesül adott esetben egy kisvárosban-, amelyek politikai fejlődésüket elősegítették. A KIOSz megalakulása, tevékenysége még csak erősítette e folyamatot. Szűkitve, csak az anyagiakat vizsgálva, a szövetkezet kedvezményeket, idővel lényeges felemelkedést jelentett a kisiparosoknak.

1929-ben alakult meg a Bőriparosok Anyagbeszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete. 1945-ben pedig 10 taggal a Bőripari Munkások Beszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete. A két szövetkezet az OKISz javaslatára 1948-ban egyesült: Kiskunfélegyházi Cipész Kisipari Termelő Szövetkezet néven. Az egyesüléskor a szövetkezet tagsága 75 fő volt. 1948. dec. 31-én 20.000 Ft. beruházott vagyonnal és 61.000 Ft. forgótőkével rendelkezett. 1949-ben megalakult az üzemi pártszervezet, amely a Városi Pártbizottsággal igen szoros kapcsolatot épített ki. Támogatást kapott a fejlesztési, a személyi problémák megoldá-

sához. Az 1949-es évi mérleget már 83.600 Ft. nyereséggel zárták. 1953-ban korszerűsítették a műhelyt, gépi felszerelésük az első években szinte lényegtelen volt.

1948. márc. 12-én alakult meg -nevét többször változtatta- Kiskunfélegyházi Asztalos Kisipari Termelő Szövetkezet 25 taggal. Az aktív résztvevők száma azonban ennél jóval kevesebb, első sorban a kevés munka, másrészt a korszerűtlen munkakörülmények miatt. Az induló alaptőke az az 50 Ft. volt, amit a belépéskor jegyeztetett a tagság. Szinte a semmiből kezdték. Gépekhez akkor jutottak, amikor Bartha Gábor, az egyik jobbmódú műbútorasztalos is belépett és gépeit bevitte a szövetkezetbe. Jellemző a megindulás rendkívüli nehézségeire, hogy az 1949. évi mérleg: termelt érték 43.479 Ft., tiszta nyereség 1.500 Ft. A későbbiekben igen gyors fejlődés jellemzi.⁹²

1950 októberben alakult meg a Vendéglátó Szövetkezet. A többi kisipari szövetkezet megalakulása, a már néhány felsorolt gyors fejlődése egybeesik a vár ost 1950-51-től jellemző nagyipari fejlődéssel.

Külön meg kell említenem, hogy 1949. szept. 7-én "manufaktúrális" jelleggel, akkor jelentéktelennek tűnő üzemként alakult meg 12 fő dolgozóval a Kiskunfélegyházi Tollfeldolgozó Vállalat, amely a későbbiekben, minthelyi vonatkozásban, mind országos viszonylatban ~~ezek~~ jelentős üzem lett.⁹³

92./ Bartha Gábor. Született 1908. Asztalos kisiparos. 1950-től az Asztalos KTSz tagja. Jelenleg a KTSz elnökhelyettese és vezetőségi tag. Lakik: Kkfháza, Jókai u. 33. sz.
/A továbbiakban: Bartha elnök h./

93./ Kiskun Múzeum: Félegyházi Kiskun Napok 1959. kiadvány. 57-58-59. old. /A továbbiakban: Kiskun Napok 1959./

III. Az ipar fejlődése 1950-1960 között.

A./ Az ipar fejlődése 1956. októberig.

Kiskunfélegyháza ipari fejlődésében döntő változást az első 5 éves terv hozott, amelynek eredményeként komoly nehéziparral rendelkező várossá lett.

A Tervhivatal 1948 őszén kezdte meg az első 5 éves terv részletes kidolgozását, amit a terv beindításáig többször is átdolgoztak, közvetlen a beindulás előtt is, az egyre inkább eluralkodó hibás gazdasági és politikai nézetek alapján. -Részletebben az értékelésnél tárgyalom-.

A kiskunfélegyházi "Középnéhez Vasszerkezeti Gyár" létrehozásával kapcsolatos első iratok, elgondolások 1949 végéről származnak, az iratok a létrehozás egyes fázisait is jól tükrözik.

1./ A Középnéhez Vasszerkezeti Gyár telepítési szempontjai, telephely kiválasztás, jóváhagyás.

1949. október 10-i keltezésű jegyzőkönyv betekintést enged a telepítési szempontokba:

"Kiskunfélegyháza lakossága 35.700 fő, -városban 21.000 fő lakik, többi a társban...munkanélküliek száma 350 fő, ebből fő 40 fő vasipari és kb. 100 fő építőipari munkás...akár 1.000 munkást is lehetne kapni..."⁹⁴

94./ Kiskunfélegyházi Vegyipari Gépgyár. Titkos. 03/63. sz. Fel-
dolgozatlan anyag. /A továbbiakban: K. Vegyipari G. irat-
tára/ Az adatokat szolgáltatatta: Dr. Makra László, jogtaná-
csos az üzemnél 1954-től, lakik: Kkfháza, Dankó P. u. 16.
és Besze Mihály a Vegyipari G. főmérnöke, országgyűlési
képviselő, Kkfháza, Lówy S. u. 2.

A város vezetősége /Cseh polgármester/ így érvelt a helyszínen jelen lévő Gépipari Beruházási Vállalat képviselőjének. Világos, hogy elsődlegesen a munkanélküliek foglalkoztatásának megoldása a város vezetőinek részéről. Másodlagos csak az üzem jellege, említés sem esik a profilról. A munkanélküliek száma feltehetően nagyobb volt, erre enged következtetni részben az előbbi évek adatai, de az 1.000 munkás lehetősége is. A város vezetői már az építkezés tényében is munkalehetőséget láttak. A munkaerőnél figyelmen kívül hagyták a munkaerő szakképzettség kérdését. Mindenesetre egy nagyon nemes cél, a foglalkoztatottság évszázados problémájának megoldására való erőteljes törekvés tükröződik ebben. Október 26-tól kezdve több levél és az 1949. dec. 28-i jegyzőkönyv /A Tervhivatal és az érdekelt minisztériumok képviselői készítették/ a felső vezetés részéről nyilatkoznak a telepítés szempontjairól:

"A Borsodi Iparvidék túlterheltsége...Kiskunfélegyháza mezőgazdasági terület" iparosításának szükségességével indokolják.⁹⁵

Nem tesz említést sem a gazdasági szempontokról -ami jellemzője volt országosan is az első 5 éves terv beindításának:

"a műszaki feladatok megoldására helyezte a fő súlyt és a gazdasági vonatkozások tisztázását nem állította eléggé előtérbe"⁹⁶ - vagyis említése sem történik az energia-nyersanyag ellátottság problémájának -ez még a részletes tervezésben is igen hiányos- amit a későbbiekben ismertetek, a profilról sem esik szó, csakúgy, mint a "piac" kérdéséről. A Borsodi Iparvidék túlterhelése látszólag indokolt, elsődlegesen az ipari-

95./ K. Vegyipari G. irattára: 012/35. sz.

96./ Berend T. Iván: Gazdaságpolitika az első öt éves terv megindulásakor 1948-50; Budapest 1964. 52. old. /A továbbiakban: Berend: Gazdaságpolitika/

viz hiánya miatt. Kiskunfélegyháza mezőgazdasági jellege is indokoltá teszi a telepítést, de az a lényeges, hogy milyen profilú üzemnek. A város vezetőinek és a felső vezetés nézetei találkoztak: ide üzemet kell alapítani.

A helyes törekvés és a kibontakozó gazdaságpolitikai hibák keveredése jutott kifejezésre ennek az üzemnek Kiskunfélegyházára telepítésében. Az alföldi területek iparosítása, az ipar decentralizálása, a munkaerőfoglalkoztatottság kérdése aktuális feladat volt, de ugyanakkor ebben az esetben a terv, majd a megvalósulás erősen vitatható. Amikor munkaerőről beszélünk, nem szabad figyelmen kívül hagyni a munkaerő szakképzettségi fokát sem. Az üzemben dolgozó munkások többsége a helyi adottságoknak megfelelően döntően a mezőgazdaságból fluktuálódott parasztokból, mint segédmunkások, kisiparosokból és csak igen kis számban vasipari középkáderekből tevődött össze. E megállapítást igazolja az is, hogy a gyár vezetőségének többsége az igény kielégítésére alakult Gépipari és Bányaszerkezeti Technikum Levelező Tagozatán -a kiskunfélegyházi Móra F. Gimnáziumban- szerzett középfokú szakképzettséget. A szakképzettség szempontjából kétes értékű, de szociális-társadalompolitikai szempontból igen jelentős tényezőkön kívül semmi sem indokolta az ilyen jellegű üzem létesítését Kiskunfélegyházán. Nem az üzem, hanem az üzem jellege az, ami vitatható. Nagyon elgondolkodtatók és megszivlelendők azok a vélemények, amelyek az országos politika és gazdasági koncepciók ~~képt~~ torzulásának helyi konkrét megnyilvánulását vélik felfedezni az üzem jellegében. A "vas és acél országa" dogmatikus szemlélet, amely urrá lett a felsőbb vezetésben, ilyen formában nyilvánult meg helyi vonatkozásban. E dogmatikus szemlélet kialakítását nagyban elősegítette a

nemzetközi helyzet helytelen értékelése: a háború elkerülhetetlen az imperialista államokkal, de fennáll a veszélye a "téves úton haladó" Jugoszláviával is. Az egyoldalú fejlesztés terén is csak a mennyiségi szemlélet uralkodott, minél több vasat, acélt, szenet termelni, elhanyagolva a termelés technikai színvonalának kellő emelését. Ezzel függ össze, hogy a termelés növelését új munkaerők bevonásával igyekeztek elsődlegesen elérni.⁹⁷ Mind országos, mind helyi vonatkozásban sem számoltak olyan tényezőkkel, minthogy anyagigényes iparág, távol helyezkedik el az energia- és nyersanyagforrásoktól, de a felfevőpiactól is. Ennek következményei természetesen a továbbiakban jelentkeztek az üzem életében, mint nyersanyag-ellátási nehézségek, többszöri átprofilizálás, nagyfokú munkaerővándorlás, a tervgazdálkodás következményeinek nehézkes megvalósításában.

Az 1950. jan. 1-i jegyzőkönyv⁹⁸ már a telephely kiválasztásával foglalkozik. A jegyzőkönyv szerint az üzem elhelyezésével kapcsolatosan szó esik a Kiskunmajsai-ut, az Izsáki-ut melletti területekről, a Vágóhid mögötti "bulgár" földekről és végül is elsődlegesen Cseh polgármester és Eng Károly városi mérnök javaslata alapján a jelenlegi hely, a Csongrádi-út és a csongrádi vasútvonal találkozásától délkeletre elterülő szántó, amely igen sok helyes szempont alapján lett kijelölve. Kiskunfélegyházán uralkodó szélirány az északnyugati szél, így a várost szennyeződéssel nem veszélyezteteti. Nagyon lényeges a közlekedési helyzete:

97./ Berend: Gazdaságpolitika. 30-52-73-91. old.

98./ K. Vegyipari G. irattára: 012/36. sz.

- a./ a csongrádi vasútvonalból könnyű leágazással ipari vágányt építeni úgy, hogy nem terheli tovább az amúgy is egyre inkább kicsinek bizonyuló vasútállomást. Sőt így nagymértékben tehermentesíti is.
- b./ csongrádi miatt "jó minősége" a tengelyközlekedést is lehetővé teszi, pl. a munkások szállítását, de könnyen megközelíthető az E 5-ös főútvonal is.

Nem utolsó szempont volt az esetleges későbbi bővítés korlátlan lehetősége, illetve könnyen bekapcsolható a városi villany- és vízvezetékrendszerbe is. A telep elhelyezése, mint azóta a gyakorlat is bebizonyította, körültekintő és helyes volt.

1950. febr. 28-án a KGM megadja az üzem részletes műszaki leírását.⁹⁹

"Tervfeladat volt Kiskunfélegyházi telephellyel vasszerkezeti gépgyár tervének elkészítése cca/évi termelési kapacitással, épület és kazánházi vasszerkezetek, daruhidak, darupályák, portáldaruk, kisebb hidak, gáz-, olajtartályok stb. gyártásának biztosítására... Épületek: 55 m. széles 15+25+15 m. osztású három hajtós csarnok előtt van elhelyezve ly ezve az ugyanilyen beesztású 170 m hosszú anyagtér... Azanyagkirakás az anyagtéren futó villamos futódaru segítségével történik. Ezek közül a szélsők 14 m támközü 5 tonnásak, a középső pedig 24 m támközü 10 tonnás. /Részletes leírását adja a többi gépeknek, elhelyezésüknek: kiemelés tőlem/...A gyártandó készárú 6.000 tonna/év ennek kb. 70%-a készül hegesztve-...a szükséges műszakok száma 20-22.000. Napi egy műszak esetén a szükséges gép száma kb. 70-80...

99./ K. Vegyipari G. irattára: 00239/1950. sz.

70 db. kézi hegesztőgépet állítunk be.

A szegecselési munkákra jutó 1.800-2.000 tonnányi vasszerkezeti munka elvégzése 1 db. fixen beépített szegecselőpatkót és 1 db. kézi pneumatikus szegecselőgépet tervezünk. A gyártás zavartalan menetének biztosítására...kompresszorházat és transzformátor állomást terveztünk.../ezenkívül raktár, kazánház, iroda épül: kiemelés tőlem/.

840-1,080.000 óra/év munkaidőt jelent. 1 fő évi munkaideje a szabadságidő leszámolásával 2.200 óra, ami 350-400 főt jelent."

Az üzem műszaki leírása sokatmondó. Felépítését a munkafolyamatok sorrendiségének figyelembe vételével racionálisan tervezték meg. Olyan üzemet terveznek -mint kiderül majd, nem kis beinvestálással- ami a tervezettnél jóval nagyobb kapacitású. Ez a későbbiekben, így még napjainkban is felveti a kapacitás kihasználásának kérdését. A kapacitás, pontosabban a munkaerőgazdálkodás tervezése igen laza, amit tükröz az igen nagy intervallum. Pontosan 180 munkaóra/év. Kitűnik a tervezésből, hogy az elvégzendő fő munka a hegesztés, illetve a szegecselés. Vagyis rendkívülien anyagigényes munkát végez majd az üzem. Ez egyrészt jó, mert az ilyen jellegű munkák alacsonyabb szakértelmet igényelnek, illetve viszonylag rövid idő alatt elsajátíthatók, ami azért lényeges, mert a helyi munkaerő lehetőség szakműveltség szempontjából igen alacsony szintű volt. Ugyanakkor kedvezőtlen is, mivel a nyersanyagot távolról szerzi be az üzem. Meghatározza - pontosabban közli valamelyest az üzem profilját is, ami eléggé szerteágazó. Sok és modern gépekkel szerelik fel, ami kétségtelenül ismét a nagy kapacitás lehetőségét mutatja. Nem érinti ez a műszaki leírás a kommunális

jellegű építkezéseket, elhanyagolja csakúgy, mint a közlekedés kiépítésének konkrét leírását. 1950. május 11-én megtörtént a gyár földterületének birtokbaadása, a kisajátítás. 1950. április 18-án a Vasútépítő N. V. 1,500.000 Ft. összeget irányoz elő a bekötő vasútvonal megépítésére. Csatornázásra 1,000.000 Ft-ot irányoztak elő.

Egy év múltán az első hivatalos intézkedést követően, 1950. október 10-én az Országos Tervhivatal 00366/1950. sz. rendeletével az üzem alapítását jóváhagyta:

"Az üzem kapacitása évenként 6.000 tonna középnehéz vas-szerkezet gyártása folyóscélból kb. 45.000.000 Forint értékben /terváron/

A beruházás teljes keretösszege:	42.200.000 Ft
melyből 1950. évben	8,630.000 Ft
1951. "	10,000.000 Ft
1952. "	23,200.000 Ft
	<hr/>
	42,200.000 Ft. áll

rendelkezésre.

A beruházási keret megoszlása a következő:

magas és mélyépítés	21.300.000 Ft
gépi berendezés és felszerelés	20,700.000 Ft.

Az üzem főbb létesítményei a következők:

szerelőcsarnok
szabadtéri darupálya
kazánház, szénbunker
irodaépület
iparvágány és utak

A beruházás megkezdésének időpontja 1950. jún. 2.
teljes befejezése 1952. jún. 1.

Az üzembehelyezés ideje 30%-os kapacitással	1951. jún. 1.
75%-os	" 1952. jan. 1.
100%-os	" 1952. jún. 1.

A tervfeladattól csak az O. T. előzetes engedélye alapján térhet el."¹⁰⁰

A létrehozás körülményeinél ez a határozat a leglényegesebb. véglegesítik az eddigi tervezetéseket ennél az országos jelentőségű -igen ~~jelentős~~ összegű- beruházásnál. A beruházási összeg feltűnően magas az 1952-es évben, különösen ha figyelembe vesszük, hogy az üzembehelyezésig lényegileg csak félév. Ez abból ered, hogy először az objektumokat kellett megépíteni -bár az üzembehelyezés folyamatossága arról is tudósít, hogy a felszerelés is folyamatosan történt-, és a gépek és egyéb felszerelés döntő többségét az utolsó évben ruházták be. Sokatmondó a beruházások összegének megoszlása is. A gépek és a felszerelés aránya az építkezéshez viszonyítva 48:52, ami igen jónak mondható, hiszen az első 5 éves terv idején "ipari beruházások építkezési hányada több mint ^tösszörösen haladta meg a gépi berendezésekre fordított összegeket."¹⁰¹

Ez természetesen összefügg az üzem jellegével, a hegyesztő és szegecselő munka egyszerűbb, gazdaságosabban létesíthető objektumokat igényel, mint más jellegű iparág. Hasonlóan a raktározás is. Kevesebb raktárépület kell, illetve egyes kommunális létesítményeket nem terveztek be. A beruházás nagysága ismét joggal felveti a kérdést, lehetett volna-e gazdaságtani szempontból jobb, alkalmasabb helyre építeni? Helyi tükröződése-e ez az országosan hiányzó komplex tervezés hiányosságá-

100./ K. Vegyipari G. irattára; 00366/1950. sz.
101/ Századok. 1965. 4-5 sz. Berend: A gazdaságpolitika. 820. old.

nak? Összefügg a "vas és acél", a "mennyeiségre való törekvés" szemléletével? A válasz a kérdések özönére feltétlenül és egyértelműen igen: Kiskunfélegyháza adottságainak figyelembe vételével, kellő mezőgazdasági politika mellett -szemben az 1950-es évekre jellemző termelési viszonyok gyors megváltoztatása, a termelőerők kellő fejlesztése nélkül- a mezőgazdasághoz szorosabban kapcsolódó, sőt azt támogató ipari objektum létesítése ésszerűbb lett volna. Az országos gazdaságpolitikai szemlélet azonban ezt nem engedte kibontakoztatni.

"Az 1950. dec. 28-án keltezett 701/43/1950. sz. határozat alapján Középhez Vasszerkezeti Gyár elnevezéssel állami vállalat alapítását határozom el. A vállalat székhelye: Kiskunfélegyháza /Pest m./...Az első üzleti év 1951. jan. 1. napjától 1951. dec. 31. napjáig tart.

Zs. M. sk.

kohó és vegyipari miniszter¹⁰²

A Gyárépítő Vállalat /Budapest/ leveleiből, de a városi tanács tanácsülési jegyzőkönyvéből is kitűnik, hogy a nagy szerelőcsarnok ünnepélyes átadására 1951. jún. 15-én 12 órakor került sor, ami egyben a termelés beindítását is jelentette.

2./ Az üzem termelése és munkásságának kialakulása 1951-től 1956. októberig.

Az első időszakban villamos távvezetéki oszlopokat és ipari vasszerkezeteket gyártott. Világosan kialakult profil nincs, a termelésben első helyen a távvezetéki oszlop állt. Nagy

102./ K. Vegyipari G. irattára. Feldolgozatlan anyag.

problémát jelentett az első perctől kezdve munkás törzsgárda kialakítása. Munkások:

- a./ többsége a mezőgazdaságból jött a vállalathoz,
- b./ az építésnél dolgozók közül is sokan a vállalatnál maradtak,
- c./ budapesti üzemektől és a helyi gépgyártól -kb. 10 fős hegesztő-lakatoscsoport- is jöttek, bár lényegesen kisebb számban,
- d./ kisszámú helyi kisiparos is a vállalat munkásává lett.

A felsorolásból kitűnik, hogy igen heterogén összetételű, legtöbbszörnek semmilyen tapasztalata sem volt a nagyüzemi munkakörülményekkel kapcsolatosan -jórészt ezzel függ össze az eléggé nagyfokú munkaerő-vándorlás is-, és szakmailag alacsony szinten álltak. Így az első perctől kezdve alapvető kérdéssé lett a szakmai képzés és a stabil törzsgárda kialakítása. Igen komoly és nehéz feladatot jelentett éppen a táj jellegéből adódóan. Nehezebb volt kialakítani, túljutni a "gyermekbetegségen", mint ipari jelleggel bíró tájon. Az 1951-es munkaévben a munkáslétszám 279 fő, összlétszám 350 fő, vagyis az eredeti tervezet alsó szintjét már akkor elérte. Már itt fel kell figyelni a "nem munkások" eléggé magas számára. A szakképzettség emelésére átképző tanfolyam indult a budapesti vállalatoknál, melyen az az üzem munkásai felsőbb irányításra vettek részt. Nehezítette ezeknek a problémáknak a megoldását a vezetés is. A szakszervezet, az MDP üzemi pártszervezete /1951-52-ben kb. 25 fős volt/, a DISZ, az MNDSz nem tudták feladatukat kellően megoldani, amit az üzem életében, az adott szakaszban kellett volna. Döntően a tapasztalathiány, de feltétlenül az országos politikai helyzet-

ből is eredtek, pl. Sztahanov-mozgalom /főleg eleinte/ kevesek kiemelését jelentette, sok esetben mesterként módon, éppen ezért nem tudott összüzemi szinten kellő húzóerővé lenni a termelés fokozásában. Feltétlen nehezítette az üzem fejlődését a gyakori igazgatóváltozás is. Az igazgatók esetleges tévedései, a helytelen helyzetismeret, stb, Mint hátráltató tényezők jelentkeztek. Gátolta a fejlődést az előirt tervirányzat lazasága is, amire már utaltam. Alacsonyok voltak a normák, csak tapasztalattal, a későbbiekben tudták a helyes normákat kialakítani. Így igen sok munkabért fizettek ki. Elégé általános volt, hogy a brigádvezetők vagy jó szakmunkások 2.500-3.000 Ft-ot kerestek havonta. A kezdeti normalizálás önmagában is gátolta a fejlődést. A hátráltató nehézségeknél feltétlenül meg kell említeni a termelés extenzív növelésének szemléletét, gyakorlatát, amit a munkáslétszám igen gyors növekedése is mutat. A nagy kapacitás, a modern technika, amivel a gyár működni kezdett, közel sem volt kihasználva. Végig egy műszakban dolgozott, kivéve a karbantartókat.

1952-ben a vállalatot a Szénbányászati Minisztérium vette át Bányászati Berendezések Gyára néven. E változással az üzem profilja valamelyest határozottabb lett. A bányászattal kapcsolatos berendezéseket, gépeket gyártott, de igen széles skálában. Főbb termékei: aknatornyok, bányaiipari osztályozók és szállítóberendezések, szellőzőberendezések /légcső, ventilátor/, süveggerendák. Gyártott az üzem különböző tartályokat, talajgyalu, szalagszűrő berendezéseket, épületszerkezeteket, gyalukat. 1954-től nagyobb kapacitás, kihasználtsággal dolgozott az üzem, és nagy fellendülés figyelhető meg, ami 1955-ben még csak

fokozódott.

Az eddig elmondott főbb jellemzőket néhány adat is igen szemléltetessé teszi, 1951. aug. 1-től 1951. dec. 31-ig /csonkaév/ az össz termelési érték 6.867.000 Ft. /folyóáron/. Ebből:

anyagköltség	3,963.000 Ft.	57,7 %
bér	662.000 Ft.	9,6 %
értécsökkenés leírás	151.000 Ft.	2,2 %
különféle költségek	172.000 Ft.	3,2 %
forg. adó	1,202.000 Ft.	17,5 %
<u>üzemi nyereség</u>	499.000 Ft.	7,3 %

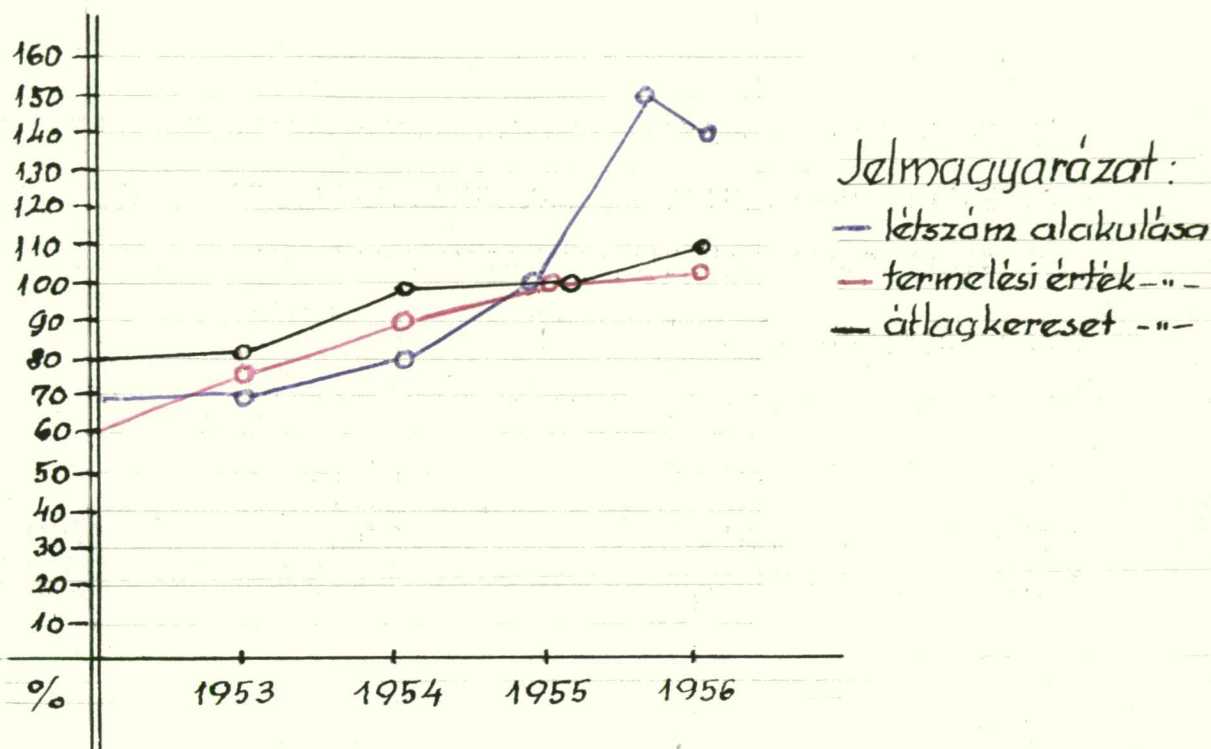
A tervet teljesítette az üzem, sőt jelentős nyereséggel zárta az évet. Feltűnően magas az anyagköltség, a "különféle költségek" és a forgalmiadó. Többet mond, ha összehasonlítva vizsgáljuk:

Év	Teljes term.é.Ft.	Befejezett term.é.	Munkási létszám	Össz
1951	6,887	4,500	279	350
1952	31,500	24,500	593	830
1953	70,300	69,400	714	894
1954	72,700	76,950	660	850
1955	77,813	78,012	548	741
1956	75,694	75,451	550	746

/A gyár statisztikai adatszolgáltatásából, helyesbitve az átlagindexekkel/¹⁰³

Az elmondottak még jobb megvilágításáért közlöm 1953-tól a vállalat termelési értékét, az átlagkeresetet és a létszámot. /A százalékok az 1955. évi 100%-nak vett adatokhoz viszonyítottak./

103./ K. Vegyipari G. Statisztikai Osztály. Adatokat szolgáltatott Dr. Makra. /A továbbiakban: Vegyipari G. adatszolgáltatás/



Jól szemléltethető a létszámnövekedés. Itt ismételtten meg kell említeni, hogy a munkáslétszámhoz viszonyítva ágrásszerűen megnőtt az összlétszám, ami műszakiakat, mérnököket, rajzolókat, de nagyobb mértékben adminisztratív dolgozókat jelentett. A számok és a grafikon is jól mutatja a termelés gyors fejlődését, amit extenzíven, elsősorban a munkáslétszám növelésével érték el. Hasonlóan jól tükröződik az átlagkereset növekedése is. Itt csak utalni akarok, a későbbiekben részletesen foglalkozom a mutatók 1956-os alakulásával.

Kiskunfélegyháza életében, társadalmában is új szint hozott a gyár alapítása, amennyiben a fejlődő Gépgyárral és a többi üzemekkel kezdett kialakulni a helyi munkásosztály, magán hordva heterogén eredetét, a kor politikai arculatát. Az üzemi párt-szervezet is fejlődött, de inkább csak mennyiségileg -1956-ban 110 fő volt- természetes, hogy az országos nehézségekkel küszködött. Az üzem irányításában megnőtt a befolyása -de nem min-

dig a legjobb módszerekkel- ami az igazgatóval való szorosabb együttműködésben is megnyilvánult. Mindenesetre az üzem Kiskunfélegyháza munkásságának formálásában, kialakulásában, pártéletében 1956 október nagy erőpróba, egyben nagy iskola is volt -amit külön fejezetben tárgyalok.

Nem felesleges itt megemlítenem, hogy az 1950-51-52-53-54. évi tanácsülési jegyzőkönyveket vizsgálva, nagyon kevés szó esett a tanácsuléseken a város iparával kapcsolatban. A tanácsulések visszatérő fő problémakörei a beszolgáltatás, az adók szorgalmazása és a kor politikai viszonyaira eléggé jellemző frazeológia. A gyár megnyitását a még mindig nagyfokú -egyenesen növekvő, a mezőgazdasággal kapcsolatos politika miatt- munkaerő elvándorlás, illetve "a B. B. Gyárhoz vezető Csanyi út közvilágítását sürgősen meg kell oldani. 9.400 Ft." - témákon kívül alig találunk az iparral kapcsolatos vonatkozást.¹⁰⁴

3./ A Kiskunfélegyházi Állami Gépgyár 1950-től 1956. októberig.

A Gépgyárat az I. 5 éves terv időszakában sajátos körülmények jellemezték. Egyrészt a termelési hagyományok, a többé-kevésbé kialakult munkásgárda, az idővel többségében elavult géppark, a bővítésre kevés lehetőséget adó szűkös terület, másrészt az állami rendelés /tervfeladatok/, viszonylag kisebb beruházás, amit az adott körülmények között is lehetett volna észszerűen -sokkal inkább mint a központi tervezés, illetve a kellő tervezési hiányából eredően új üzemek létesítésére fordítottak- alkalmazni

104./ Kkfélegyházi Levéltár: Tanácsülési jkv.raktári sz.:126.
1953. márc. 22-i jegyzőkönyv. /A továbbiakban: Tanács-
ülési jkv./

ami később meg is valósult /1959-60-61/, a várt eredménnyel. Az országos szinten jelentkező rekonstrukciós probléma itt is tükröződött. Az üzem vezetősége és munkásai szinte teljesen önerőből egy 20x80 méteres új csarnokkal, gépekkel bővítik az üzemet 1953-ban. Új öltöző és új mosdó építésére is telt erejükből. Ez természetesen szorosan összefüggött az üzem termelésével: 1950-54 között kialakult profil nem volt. A hagyományoknak megfelelően továbbra is gyártanak permetezőgépeket, konzervgyári gépeket, stb. 1954-ben a sörtermelés fokozásával kapcsolatosan országos szinten jelentkezett a faások hordók helyettesítések, ami aluminium ászok-hordókkal tökéletesen, sőt még jobban megoldható. Új korszakot nyitott az üzem életében. Az aluminium ászok hordók gyártása nemcsak a kapacitás kihasználását, hanem további növeledését -így munkaerő felvételt- az üzemi nyereség növelését, újabb gépek és ami nagyon lényeges, új technológiai eljárások, egyben újítási kísérletek sorozatát indította el. -Ezek csak később, az 50-es évek végén realizálódtak.- Országosan is jelentős üzemmé lett. Az 1950-es évek elején profilként került a vállalatához az acetilén-gázfejlesztő készülékek gyártása is, ami az autogén hegesztéshez a helyszínen szolgáltatja a dissous gázt.

Az eddig elmondottakról hü képet adnak az adatok:

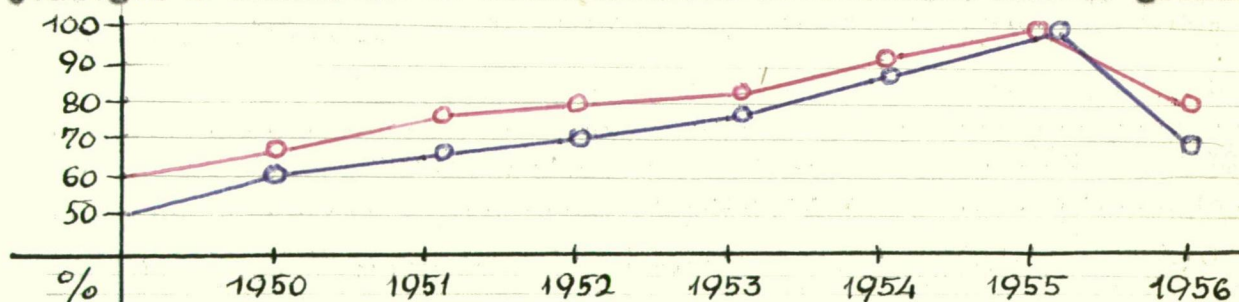
Év	Teljes term.é. e.Ft.	Befejezett term.é. e.Ft.	Munkás l é t s z á m	Össz
1949.	26,000	26,000	190	250
1950.	34,000	33,000	234	310
1951.	39,000	37,000	263	350
1952.	45,700	45,000	300	400
1953.	52.500	51,000	336	450

1954.	53,200	53,200	334	450
1955.	55,660	53,500	337	460
1956.	48,157	49,950	324	442

/érték átszámolással/¹⁰⁵

Az adatok egyenletesen ivelő termelési értéknövekedést mutatnak. 1950-55 között a teljes termelési érték növekedés 63%! Feltűnő a B. B. Gyár adataival összehasonlítva a teljes termelési érték és a befejezett termelési érték közötti lényegesen kisebb különbség. Ez azért is fontos egy üzem életében, mert a termelési kiadásokra, így a munkabérre esetleg az üzem kénytelen bankhitelt kérni, amit a be nem fejezett termékekre a bank megad, de jelentős kamat ellenében. Jobbik eset, ha az üzem olyan helyzetben van, hogy bankhitelt nem kell felvennie.

A 63%-os termelési értéknövekedést 43%-os létszám-növekedéssel érték el. Ez hasonlóan a B. B. Gyárhoz, a termelés eléggé extenzív növelési módjára enged következtetni, ami az üzem felszerelésének ismeretében -a különböző törekvések ellenére- kétséget kizáró. A munkáslétszám és az ~~íxx~~ összlétszám különbsége 1955-ben 26%, ami teljesen megegyezik a B. B. Gyár hasonló adatával. A számoknál is szembetűnőbben tükrözi a termelés erősen extenzív jellegét a termelési és munkáslétszám növekedését mutató grafikon



Jelmagyarázat: — munkáslétszám alakulása
— termelési érték —

105./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

A létszám növelésénél itt is utalnom kell arra, hogy az új munkások többsége a mezőgazdaságból vándorolt az üzembe, amire elmarasztalólag az 1951. aug. 11-i városi tanácsülés jegyzőkönyve is utal. /Levéltár/

A tárgyalta időszakban az üzem exportra még nem termelt.

Az adatok és a grafikon ellenére sem lenne teljesen hű a kép, ha nem történné említés azokról a nemes törekvésekről, amelyeknek feltétlenül szerepük volt abban, hogy a kisipari szintű üzem komoly, országos jelentőségűvé lett, termelése lényegesen emelkedett viszonylag minimális központi beruházással. Feltétlenül előbbrevivó szerepe volt ebben a teljesítménybérezés bevezetésének, az üzemi pártszervezet tevékenységének -ha nem is mindig a legszerencsésebb módszerrel és eredménnyel- de kétséget kizárólag a munkaversenynek is. A munkaverseny az 1950-51-es évek egyéni kimagasló eredményeitől fokozottabban jutott el -a pártnak és a vezetőségnek ebben jelentős szerepe volt- a csoportos, vállalati szintig a termelékenység és az önköltségcsökkentés vonatkozásában. A párt, a szakszervezet és az üzem vezetősége fokozottabban törekedett a kollektív feladat-megoldásokra. Hátráltató tényezőként meg kell említeni a munkásság jelentős részének "kétlakiságát": földje is van, illetve "maszekoskodik" is. A már említett városi tanácsi jegyzőkönyv elmarasztalólag szövegesíti ezt.

Összegezésként meg kell állapítani, hogy jelentős üzemmé lett. Hiszen a 42 millió Ft.beruházással létrehozott B.B.Gyár a tárgyalta időszak "legjobb évében", 1955-ben is csak 1/3 Ft. értékkel termelt többet, mint a kisipari jellegű üzemből szinte teljesen önaróval felnőtt Gépgyár.

4./ A város többi állami üzeme 1950-től 1956-ig.

a./ Duna-Tisza közí Fermentáló Gyár Kiskunfélegyházi Dohány-beváltó üzeme.

Kiskunfélegyháza 1876-ban létesített legrégibb üzeme. 1948-ig felügyeletileg a Budapesti Dohánybeváltó és Fermentáló Vállalat-hoz tartozott.

Az üzem munkája külső és belső termelésre tagolódik. A külső termelés tulajdonképpen a termeltetést jelenti, amely termelő területen meghatározott program szerint tevékenykedő szakszemélyzet termelést irányító tevékenységében nyilvánul meg. A termelést irányító szakszemélyzet segítséget nyújt a dohánytermelésre alkalmas területek kiválasztásához, az illető területen leg-gazdaságosabban, minőségi szempontokat is figyelembe véve a leg-jobban termelhető dohányfajta megválasztásában, a dohánytermelés agrotechnikai eljárásaiban, a dohánytermelést veszélyeztető káros tényezők elleni harcban. Mint az eddigiekből is kitűnik, igen felelősségteljes munkát végeznek, de egyben az is vilá-gos, hogy az üzem működésében igen lényeges szerepet tölt be a termeltetés szervezése, fejlesztése. A termőterület ugrászszerű növekedésével szemben -ami összefüggött a háborút követő nagy dohánykereslettel, import-export lehetőségekkel- az 1950-es években igen jelentős csökkenés figyelhető meg. Az 1947-es 2.000 kh-ról 1956-ig 600 kh-ra csökkent. Több tényezővel kapcsolatos ez a csökkenés. Feltétlenül összefügg az árpolitikával. Ez fő-leg a későbbiekben éreztette vészesen hatását, a tsz-ek a kere-settebb, jövedelmezőbb termelési ágakra törekedtek, mint a

gyümölcs-szőlőtelepítés, öntözés, de elsődlegesen az 1960-as évek felé kezd döntő tényezővé lenni. Az 50-es években a termőterület-csökkenés elsődlegesen a mezőgazdasággal kapcsolatos politika és a tsz-ek erőteljes szervezésével függött össze. Jól tükröződik az országos torzulás: a termelőerők fejlesztésének másodlagos elhanyagoltsága és a termelési viszonyok erőltetetten gyors ütemű átalakításának ellentmondása. Az addig jellemző dohánytermelő kisüzemek -400-600 □-es kistermelők, közel 6.000-helyére léptek a nagyüzemi gazdaságok úgy, hogy nem volt biztosítva kellően a termelés feltétele: agrártechnika, betegségek megelőzése, szárítás, stb. vonatkozásában. Legszembetűnőbb a nagyüzemi pajták és a gondozás hiánya volt. Tudvalevőleg a dohánytermelés meglehetősen munkaigényes. Ez természetesen nemcsak mennyiségi kihatással volt -az 1950-es évek első felében kh-ként 4,5 q a termésátlag- hanem minőségileg is, de ez az üzem belső termelésénél jelentkezett szembetűnően. A felsorolt negatívum ható tényezőkön -elsődlegesen az üzem vezetőinek, szakembereinek nagy mértékben öntevékeny, erőfeszítéseket nem kiméltő munkájával és a mezőgazdasággal kapcsolatos politika változásával- kívül 1957-től következett be lényeges fejlődést eredményező változás.

Az üzem tevékenységének másik területe a belső termelés. Az üzem termelése tagolódik:

- 1./ mesterséges szárítás,
- 2./ készárú tárolása a hozzá kapcsolódó utófermentálással és az üzemek ellátásának biztosítása.

A kiskunfélegyházi üzem is a 40-es évek közepén még a természetes szárítást alkalmazta. Az 1940-es évek végén, de főleg

1951-52-ben áttértek a mesterséges, gépi fermentálásra. Ez a technológiai változás aránylag alacsony beruházást igényelt, ugyanakkor igen nagy mértékben növelte a kapacitást. Következményeként a munkáslétszám rohamos csökkenése következett be:

1946-ban	550 fő	/többségében nő/
1950-ben	300 fő	
1952-ben	100 fő	

Az 1950-es évek elejét jellemző városi munkanélküliség közepette ez a nagy visszaesés városi katasztrófát jelentett és nagy ellenálláshoz vezetett az üzem dolgozói körében. Az üzemen belüli ellenállás hatására a budapesti vezetőség jött le az üzembe rendezni a problémát /Nagy igazgató/. Ikermegoldás született, amelyben megmaradt a gépi fermentálás, de további létszámcsökkentésre nem került sor. A megoldás természetes következménye lett a kapacitás kihasználatlanság. A külső és belső termelés nehézségei a mennyiségen túl elsődlegesen a "világos" kihozatalnál mutatkozott meg. Ezt adatszerűen is mutatja a budapesti vállalat termelési osztályának 99. sz., 1954. október 11-én keltezett értékelő körlevele, amely szerint a vállalat 9 szárító telepe közül a kiskunfélegyházi a nyolcadik 32 %-os világos kihozattal. Első az erdőtelki szárítótelep 66,20 %-os eredménnyel.¹⁰⁶

A világos kihozatal értékmérő szerepének megértéséhez szükséges elmondani, hogy ez adja az exportot.

106./ Duna-Tiszaközi Fermentáló Gyár Kiskunfélegyházi Dohány-beváltó Üzeme. Az adatokat és a felvilágosítást Nagy Imre, az üzem igazgatója szolgáltatatta. Az üzem igazgatója 1946-tól. Született 1915. Lakik: Kkfháza, Fürst S. u. 9.
/A továbbiakban: Nagy üzemvezető/

Az üzem termelésével kapcsolatosan meg kell említeni, hogy igyekeztek már az 1950-es évek elején a nehéz fizikai munkát gépesíteni, így a kézi felvonók helyett villanycsőrlőket szereltek fel a raktárakban, a műhelyeket is ellátták kisgépekkel. A raktárak bővítése is feltétele volt a kapacitás növekedésének.

Az 1950-es évek közepén lényegesen megnövekedett kapacitással, korszerűbb körülmények között, alacsonyabb munkáslétszámmal és csökkent termeltetéssel dolgozott az üzem meglehetősen gyenge eredménnyel.

Az üzemmel kapcsolatosan meg kell említeni, hogy a tárgyalt időszakban igen szoros gazdasági kooperációban állt a debreceni, szőlőnoki, lágymányosi és nyíregyházi dohányüzemekkel.

b./ Tollüzem

A Kiskunfélegyházi Tollüzem -jelenleg az ország egyik legnagyobb tollüzeme- 1949. szeptemberében alakult 12 fővel. Az üzemet a helyi tollkereskedők elsődlegesen magánérdekből -adózás alóli kibúvó, a magánkereskedelem burkolt folytatása céljából- hozták létre. Főleg 1954-ig, bizonyos fokig csökkenve, de 1958-ig ez határozta meg elsősorban az üzem tevékenységét. Sok panamázás, leltárhiány, igazgatók gyakori változtatása, több bírósági tárgyalás és ítélet bizonyítja ezeket. 1958-ra sikerült őket eltávolítani, illetve távozásuk után még jó ideig még meglévő befolyásukat és együttműködésüket felszámolni. Így egyik alapvető tényezőjévé lett ez az üzem további gyors fejlődésének.

Az üzem kezdetben a Kovács-féle gőzmalomban üzemelt, később a Szabó-féle ház és a Keresztesi-féle egykori fatelep épületével bővült.

1951-ig az üzem munkásai rendkívüli körülmények között: padlón, teljesen kézíerővel dolgoztak. 1952-ben futószalagot -egy Makó környéki magánkereskedő államosított gépeit- és válogató asztalokat kapott az üzem. 1958-ig nagyobb állami beinvesztálás nem volt, csupán az épület földemjavítása valósult meg.

Az üzem tevékenysége belső és külső munkára tagolódik. A belső munka főz területe a Baromfiipari Vállalat által koppasztott pulyka-liba-szárny- és faroktoll feldolgozása disztollnak. A liba tollazatánál a testtoll is jelentős, amit osztályozógépen válogatnak ki. Lényegileg hulladéktollat dolgoz fel elsődlegesen. Annál is inkább jelentős, mert termelésük 90-95 %-át exportálják -közvetlenül, vagy a Tollkereskedelmi Vállalat útján- melynek főiránya Franciaország, USA, Anglia, Csehszlovákia, Németország. 1 dollárt csak 27 Ft-os termelési költséggel állít elő és ezzel az ország üzemei között a második helyet foglalja el. Exporttal már az 50-es években évente több, mint 100.000 dollár valutát termeltek! Itt kell megemlíteni a belső munkák között a bér munka vállalat is, így az igen jó minőségű amerikai toll feldolgozását, ami évente újabb 20.000 dollárnyi valutát jelent!

Az üzem tevékenységének másik területe a külső munka: tollat fosztásra adtak ki. Az üzem évi termelése 2.000-2.500 q toll feldolgozása volt. A termelési értéket 1949-ben 100-nak véve, 1956-ra 138 %-ra emelkedett. Az üzem dolgozóinak száma:

1949:	12 fő
1951:	70 fő
1956:	200 fő

Ehhez még hozzá kell számítani a kb. 150-200 fő külső dolgozót.

Elsősorban nőket foglalkoztató üzem. Az első években igen nagyfokú munkásvándorlás jellemezte, ami egyrészt a meglehetősen alacsony munkabérrel, másrészt azzal függött össze, hogy a dolgozók között sok volt a cigány. A későbbiekben megváltozott a helyzet: a munkásvándorlás megszűnt, a munkabér 900 Ft. körüli szintet elérte, a cigány-dolgozók a szelektálódással megszilárdították munkaviszonyukat. A dolgozók 30 %-a cigány, stabil és jól dolgozó munkaerejévé lettek az üzemnek, egész cigánycsaládok találtak stabil munkahelyet az üzemben, de fordítva is áll ez. /Pl. a Lövei család, akik hosszú évek óta valamennyien az üzem dolgozói. Házat vásároltak, rendezett körülmények között élnek./¹⁰⁷

c./ Állami Gépállomás

Az 1949. jan. 10-én megalakult Állami Gépállomás magvát a Földműves Szövetkezet kezelésében már 1945-ben megalakult Gépállomás alkotta /elsőnek alakult meg országos viszonylatban/.

Az Állami Gépállomás az egykori Téglagyár telephelyét, épületeit vette birtokba. Az induló gépállományt elhagyott, régi típusu, többségében magángépekből és 635-ös típusu traktorokból alakították ki.

1949. jan. 10-én 11 db. erőgép, az ehhez szükséges ekefelszerelés, 10 db cséplőgép alkotta a gépparkot. Az összlétszám 26 fő volt. Régi, nem erre a célra épült telephelyen, szerény és régi típusu gépparkkal kezdte meg az üzemlést. A munkások

107./ Kiskun Napok 1959. 39-40. old. ^{FE}világosítást és adatokat szolgáltatott Bibok Kálmán. Született 1933. A vállalatnál üzemvezető 1960-tól. Lakik: Kkfháza, Dajka u. 22.

többsége az egykori magángéptulajdonosknál alkalmazott gépészekből tevődött össze. Fő munkaterülete az egyéni kisgazdák földjeinek szántása és cséplés volt. Fő munkaadók a kisparaszti gazdaságok voltak, mivel tsz még kevés volt -1948-ban alakult meg Kiskunfélegyházán elsőnek a Rákosi tsz 160 kb fölgön 22 taggal. A későbbiekben a termelőszövetkezeti mozgalom erőteljesebb térhódítása nagyobb -s egyben gazdaságosabb- munkaigényt jelentett a gépállomásnak. Ezzel függ össze az üzem dolgozóinak és a gépparknak számszerű növekedése. A géppark növekedésével egyidejűleg eleinte lassúbb, de a későbbiekben meggyorsuló minőségi változást is jól tükrözik a következő számadatok:

1950: 37 db. traktor - ebből 14 Ford 20 HP, 8 db. MEZ Hoffer
28 HP

1953: 55 " " ebből 20 Hoffer és 13 db K 25-ös

Zetor: univerzális gép!

1954: 70 " " ebből 13 db univerzális

11 " kombájn

5 " villanymotor - a kizárólagos alakított gépjavító
műhelyben

8 " magtisztító

Az üzem dolgozóinak létszáma:

1949: 26 fő

1954: 88 traktorvezető, 31 havidíjas /ebből 14 műszaki
alkalmazott/ és 21 kihelyezett körzeti agronómus

1956: 246 fő

A dolgozókkal kapcsolatosan meg kell említeni a "kihelyezett körzeti agronómusokat", akik a gépállomás alkalmazottai voltak, de a tsz-ekben dolgoztak. E kettősségnek az volt a célja, hogy

a gépállomások befolyását növeljék a tsz-eken belül. A kettősség azonban nem hozott kellő eredményt, sőt visszaéléseket, vagy éppen a tsz és a gépállomás szembekerülését eredményezte. Ezért meg is szüntették. Meg kell említeni, hogy az 1950-es években a nők bevonása a termelésbe -a gépállomásokon is jelentkezett- a női traktorosok alkalmazásában. Ilyen vonatkozásban a kiskunfélegyházi Gépállomás élen járt. A későbbiekben az egészségtelen munkakörülmények miatt fokozatosan csökkent a számuk. 1956-ig önálló pártszervezet, függetlenített párttitkárral működött. Az 1950-es években fő tevékenysége a munkaverseny szervezés volt, sok esetben látszateredménnyel. 1953-tól a politikai irányítást a Járási Pártbizottságok vették át.

A géppark mennyiségi és minőségi változásának eredményeként 1955-ben 114 %-ra teljesítették a tervet.¹⁰⁸

d./ Vágóhid és Húsfeldolgozó Vállalat

1952. jan. 1-től, addig Kiskunfélegyháza város üzeme, a Kecske-méti Vágóhid kirendeltségévé lett. Az üzem felszerelése kicsi és korszerűtlen: 4 db marha beütőhely, forrázókazán, 2 db sertésforrázóval, 1 db 50.000-es hűtőkompresszor a jéggyártáshoz, amelynek napi termelése 335 tábla /42 g/ jég. A munka zömét kézierővel végezték. Legjobban hiányzott a hűtő. 1950-ben 13 fő dolgozott az üzemben. Termelésének elsődleges felvevője a honvédség, a közületek és csak a többletet adták át a lakosság ellátására. A felszerelések megfelelően a termelés igen alacson

108./ Kiskun Napok 1959. 35. old. Felvilágosítást és adatokat szolgáltatott Váradi Antal. Született 1923. 1954-től az üzem ~~igazgatója~~ igazgatója. Lakik: Kkfháza, Kossuth u. 18. /A továbbiakban: Váradi igazgató/

havonta 20-25 db marha és 100-120 db sertés feldolgozása.

Az üzem jellegéből adódó legnagyobb hiányosság pótlására -amikor a vágóhidat építették, a kölcsönből erre már nem jutott- a gépgyár beszerelt egy 5x9 m-es hűtőtermet. Ez ideiglenesen, amíg csak a kiskunfélegyházi szükségletek kielégítésére történt, a termelés, addig elegendő volt.

1952. nov. 1-el -A KÖJÁL utasítására- Kecskemétről a sertésvágást ide hozzák. Ezt az tette szükségessé, hogy a háború alatt találatot kapott a kecskeméti vágóhid, s szinte teljesen fel-számolódott, így semmilyen szempontból sem felelt meg a követelményeknek. Ettől kezdve a kiskunfélegyházi vágóhid látta el áruval Kecskemétet is. Ez természetesen maga után vonta a létszám növekedését, így 1952. nov.-tól 35 fő dolgozott a telepen -Kecskemétről is vezényeltek ide munkásokat. A tények és a számok rávilágítanak arra, hogy a termelést az adott időszakban extenzív módon növelték.

1953. jan. 1-el a marha-vágást is áthozzák Kecskemétről -ettől kezdve Kecskeméten nincs vágás- ami az üzem további fejlődését eredményezte. A munkáslétszám 53 fő lett és szükségszerűvé lett 1 db húsdaráló gépet szalonna darzálásra beállítani, a fejlődés jellemzője még mindig az extenzív mód. Az üzem termelési napi: 25-30 db marha, 50-80 db sertés feldolgozására növekedett.

1954-55-ben az üzem felszerelése is nőtt és korszerűsödött. Új zsirraktárt építettek. Az új zsírfőző üstök befogadóképessége megnőtt 6 q-ra. Problémát jelentett, hogy a zsírolvasztás a kazán kis kapacitása miatt a hagyományos, korszerűtlen aláfűtési eljárással történt. Pénz hiánya miatt húsfeldolgozó üzemet akkor még nem tudtak kielégíteni. Nagyon nagy jelentőségű volt

1955-ben a négy vagonos befogadóképességű hűtőház megépítése, az a Megyei Tanács finanszírozásával valósult meg. -Az előzőekben tárgyalt kis hűtő elbontásával a helyére építették. A jéggyártás hoz szükséges kompresszorok száma is megnőtt: 3 db. 50.000-re.

1954-55-ben megnőtt az ellátandó terület is, mivel 1954-ben a kiskunhalasi vágóhidon a munkát beszüntették és ettől kezdve Kiskunhalast is ez az üzem látta el.

1952-től a termelés fokozatosan növekedett az ellátandó területtel, de az üzem korszerűsítése, fokozottabb bővítésére csak 1954-55-ben tették meg az első lépéseket. Az üzem jelentőségének megnövekedése abban is kifejezésre jutott, hogy 1955-ben a kiskunfélegyházi vállalat önálló lett, a kecskeméti pedig csak kirendeltség, ahol az árúk tárolását és elosztását végezték, hasonlóan Kiskunhalason is.¹⁰⁹

e./ Szeszfőzde

1954-ig városi, 1954-től FMSz kezelésben működik. Az 1950-es években 1954-ig elsődlegesen borlepárlással, magasfokú /96 fokos/ szeszt termelt. A borlepárlást 2 db 10 hl-es gőzfűtéses faüstté végezték, a szeszfőzdék államosításakor 1 db főzőüst és 1 db finomító idehozásával is bővült. Az 1950-es években a borlepárlással havi termelése kb. 350 hl pálinka. A nehéz fizikai munkát könnyítette az anyagmozgatáshoz megépített csillepálya. Az ipari vizet saját kútból villanymotorral biztosították.

109./ Felvilágosítást és adatokat szolgáltatott Buzsik Pál. Született 1922. 1950-től dolgozik a vállalatnál, 1950-ben munkás, 1952-től kirendeltségvezető, 1962-ben üzemvezető, jelenleg a termelési osztály vezetője. Lakik Kecskemét, Katona J. u. 13. /A továbbiakban: Kkfh. Húsfeldolg. adat-szolgáltatás/

1954-ben központi rendeletre meg kellett szüntetni a borleparlást, ez országosan népgazdasági szinten a borexport növekedésével és a ~~kompártak~~ borleparlás koncentrálttságával, ezek keresztül a minőség egyöntetűségére való törekvéssel függött össze, így az üzem átállt gyümölcs: barack, szilva feldolgozására, ami helyi felvásárlással és a ^{F/}MZÖKER útján volt biztosítható. Az átállás új termelési feltételeket, így mindenképp előtérbe kellett hozni és főleg nagyobb méretű tárolómedence építését követelte meg. A rendelet után 10 vagonos gyümölcstárolót építettek. 1954-től átlag 3 fő dolgozott az üzemben: 2 főző és 1 vezető. Az üzem a tárgyalat időszakban nyereségesen dolgozott. Termékét a MALIV-nek és a FMSz italboltjainak adta át. /Meg kell említeni, hogy Kiskunfélegyházán a külterületen 2, a belterületen a Desseffy utcában is működik egy szeszfőzde./ Ennél az üzemnél is az 50-es évek második felében figyelhető meg jelentősebb fejlődés.

f./ Villanytelep

1949. május 1-én államosították. 1951. jan. 1-e hozott döntő változást, indított meg gyors fejlődést, amikor az üzem régi erőműve leállt és bekapcsolták az országos villamos távvezetési hálózatba. /A leszerelt erőművet a minisztérium rendeletére elszállították Budapestre és Debrecenbe./ Ettől kezdve az üzem feladata:

- 1./ az áram elosztása,
- 2./ az áram értékesítése
- 3./ karbantartás
- 4./ felújítás és bővítés.

Az országos hálózatba való bekapcsolás, a fogyasztók növekedése,

részben az üzemek, de elsődlegesen a számban egyre növekvő falvak: Kiskunmajsa, Jászszentlászló mint régi fogyasztók, Alpár, Lakitelek, Tiszaújfalu, Gátér, Pálmonostor, Szank, Csólyospálos, Kömpöc mint új fogyasztók, új nagyfeszültségű távvezetékét új transzformátor állomást, szekundérelosztó építését tette szükségessé. A vállalat fejlődését mutatja a lényegesen fejlettebb technika mellett a munkáslétszám növekedése is:

1945-ben 25 fő, 1956-ban 45 fő.¹¹⁰

5./ Kisipari Termelő Szövetkezetek 1950-től 1956-ig.

a./ Faipari Kisipari Termelő Szövetkezet - a mai Asztalos Szövetkezet.

Mint az előző fejezetben már írtam, 1948-ban alakult igen szerény körülmények között. 1950-51-ben több, gépekkel is rendelkező asztalos is lépett be a szövetkezetbe, így marógépet, szalag- és körfűrészst vittek be. Az említett gépek azonban csak magánkisipari tevékenységhez viszonyítva voltak kielégítők, kellően korszerűek. A nagyobb fokú gépesítés -önerőből- 1954-ben kezdődött el a korszerű marógép beszerzésével. 1956-ban az állóeszközök értéke már 224.500 Ft. A foglalkoztatottak száma is megnőtt: 1950-ben 24 fő, 1955-ben 50 fő. Az 50-es években faipari tömegcikkeket gyártottak -só tartók, ujjafák- a Faárú Tömegcikk Vállalat, a Belker. Minisztérium és a honvédség részére. Ezzel párhuzamosan indult be a "Szikra" kombinált szekrény

110./ Az adatokat Horváth László üzemvezető szolgáltatta. Született 1912-ben. Az üzemben dolgozik 1929-től. Üzemvezető 1945-től. Lakik Kkfháza, Fürst S. u. 18. /A továbbiakban: Kkfháza V. telepi adatszolg./

havi 20-as szériában és az "Alföld" hálósobák gyártása negyed-
évenként 60 db-os szériában.

Itt kell megjegyeznem, hogy a szövetkezetek tevékenysége kettős
jellegű: szolgáltató és árutermelő vállalatok. Valójában a
szolgáltatás egy-két kivétellel háttérbe szorul, helyette első-
sorban árutermeléssel foglalkoznak. Olyan termékek előállítását
végzik, amelyek kisebb szériában készülnek országos viszonylat-
ban, és ezért a nagyüzemeknek nem célszerű a gyártásukra töre-
kedni. Így gyártja a helyi Asztalos Szövetkezet is a faárú
tömegcikkeket, vagy a Szikra kombinált szekrényt. Szolgáltatás
helyett elsődlegesen ~~szolgáltatás~~ árutermelés problémájánál fon-
tos tényező a szövetkezetek menetközben felcuzzadt létszámú
tagságának foglalkoztatása. A baj ott van, hogy egyes szövet-
kezetek szinte teljességgel árutermelést folytatnak.¹¹¹

b./ Háziipari Szövetkezet

Az előzőekben tárgyalt "Közjóléti Szövetkezet" munkáját foly-
tatta az 1952. szept. 18-án 38 taggal megalakult Háziipari Szö-
vetkezet. Vagyonuk, felszerelésük szinte semmi sem volt. Mind-
össze horgoló-kötőtű és néhány korszerűtlen háztartási varró-
gép. Az egyetlen helyiségből álló munkahelyet otthonról hozott
bútorokkal rendezték be. Az előző negyedévben még csak 102.000 Ft
értéket termeltek. 1956-ban már 300-ra nőtt a dolgozók száma
és 4,700.000 Ft. a termelt érték. A szövetkezet tevékenységé-
ben fontos helyet foglal el az exporttermelés, ami az 50-es
évek közepén már jóval meghaladta az évi 2,000.000 Ft. értéket.
A szövetkezet exporttermékei között első helyen kell megemli-

111./ Kiskun Napok 1959. 58. old. Félvilágosítást és adatokat
szolgáltató Bartha Gábor elnök h.

teni -mint helyi specialitást- a külföldön is igen keresett szalmakosarat, szalmaszatyrot, szalmakalapot és gyékényszőnyeg-
tet. Az exporttermelésben igen jelentős, szinte a világ minden
tájára eljutó himzett női blúzok, gyermekruhák, kéztyük és a
különböző kézimunkák. A főbb export irány: az európai népi de-
mokratikus országok, a Szovjetunió, Kína, USA és Anglia.¹¹²
A számokon túlmenőleg igazi jelentőségét az adja a szövetkezet-
nek, hogy olyan rászoruló dolgozó rétegeknek nyújt tisztessé-
ges munka- és kereseti lehetőséget, mellékmunkát, akik fő mun-
kájuk, a gyermeknevelés és a háztartási munkák miatt üzemekben
nem tudnának dolgozni. A szövetkezet fő törekvései közé tarto-
zott már ekkor a szolgáltató, javító bolthálózat bővítése, s
ezzel a lakosság több irányú szükségletének fokozottabb ki-
elégítése.

c./ Autó és Gépjavító KTSz

1951. ~~évi~~ szeptemberében Finommechanikai KTSz néven alakult 25
taggal. 1951-ben autójavító, műszerész, rádiójavító, ~~gumi~~
gumijavító, villanyszerelő és 3 tagú lakatosrészlege működött.
Induló alapot a tagság által felajánlott szerszámok -a magán-
kisiparosi igények szintjén állók- és 5.000 Ft. kölcsön képez-
te. Az első időszakban főleg a helyi igények kielégítésére tö-
rekedett, vagyis szolgáltatási jellege domborodott ki. Ilyen
nagyobb szolgáltatójellegű munka volt 1952-ben a Gépállomás
40 db cséplőgépenek javítása. A későbbiek folyamán megrendelő-
inek száma és működési területe megváltozott. Így kapott meg-
rendeléseket a megyei tanácstól, 1952-től a honvédségnek és a
112./ Kiskun Napok 1959. 53. old.

budapesti Baromfi Szállítványozási Vállalatnak javítottak 40-40 db gépkocsit. 1952-ben 250.000 Ft-ban kapott évi tervet a KISZÖV-től. A taglétszám 1954-ben 30 fő, 1956-ban már 40 fő. 1955-ben termelési értéke 1,700.000 Ft. volt. /Kiskun Napok 1959./ A későbbiek folyamán egyre fokozottabban az árútermelési tevékenység került előtérbe: konzervgyári gépeket, szeszfőzde berendezéseket, lég- és víztartályokat, épület-vasszerkezeteket, stb. gyártott az ország valamennyi területére.

d./ Lábbeli Készítő Kisipari Termelő Szövetkezet

1948-ban decemberében a fúzióval megalakult szövetkezet az 50-es években megerősödött. Gépállományuk csiszoló és élezőgéppel növekedett. A korszerűtlen műhely 1950-ben történt átépítésével világos, egészséges munkahelyet teremtettek. 1956-ig a beruházott vagyon 1,200.000 Ft-ot, a forgóvagyon pedig megközelítette az 1,000.000 Ft-ot. 1953-ban a többi helyi szövetkezettel összefogva, Hajdúszoboszlón üdülőt létesítettek. Ezek kétséget kizáróan fejlődést mutató tények szoros összefüggésben álltak a termelés növekedésével:

Év	Pár	Érték	
1949.	2.370	227.500 Ft.	
1957.	13.591	3,604.700 Ft.	113

Ez a szövetkezet is jelentős árútermelést végzett. Termékei szinte az ország valamennyi városának üzleteibe eljutottak. Jó minőségét mutatja, hogy 1953-ban elnyerték a megyei vándorzászlót.

113./ Kiskun Napok 1959. 59. old.

e./ A többi kisipari termelő szövetkezetek

A részletesebben ismertetetteken kívül az 50-es években még a következő szövetkezetek működtek:

Vendéglátó /alakult 1948./

Mezőgazdasági / " 1951./

Férfifodrász / " 1952./

Építőipari Szövetkezet: 1951 augusztusban alakult 22 taggal. Kőműves, ács, tetőfedő, asztalos, villanyszerelő, bádogos, vezvezetékszerelő és üveges részleggel működött. A szövetkezet felszerelését elsősorban a belépő tagok szerszámai képezték. 1952. jan. 1-én egyesült és egyben részlege megnőtt a "Festő és Mázoló Szövetkezettel". Az 1952. évi terve 1,000.000 Ft. volt. 1956-ig a tervelőirányzat elérte az évi 4 milliót, a tagság száma pedig a 100 főt. Munkaköre is kibővült. Eleinte csak Kiskunfélegyháza városban -a járványkórház iskolává alakítása, a Korona szálló és az iskolák tatarozása- később a járás, sőt a megye határain túlra is kiterjedt.¹¹⁴ A szövetkezet munkájának kb. 30 %-a képezte a lakosság szükségleteinek kielégítését, családiház építés, javítások. Jelentősek a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben végzett építkezések. /Kiskun Nap ok 1959./

6./ A magánkisipar

A magánkisiparosok száma már az 1940-es évek végére csökkent, ami az állami korlátozás politikájával -adó, nyersanyag- kisebb mértékben a megváltozó életkörülményekkel, bizonyos vonatkozásokban a kisipari termelőszövetkezetek megalakulásával függött

114./ Kiskun Napok 1959. 57. old.

össze, amit az előzőekben tárgyaltam is.

Az 1950-es évek elején rendkívülien meggyorsult a kisiparosság felszámolása országosan:

"1949. decemberében még több mint 180.000 magánkisiparos működött az országban, s ezeknél további 187.700 alkalmazott dolgozott. 1950 végére már csak 120.000 kisiparos maradt, mindössze 29.000 alkalmazottal...E tények ...a magánkisipar felszámolásának gyors megindítását jelzik".¹¹⁵

A helyi kisiparosság helyzetére az 1950-56 közötti időszakban csak következtetni lehet, mivel -sajnálatos módon alig található néhány adat: 1945. előtti időszakban a kisiparosok száma megközelítette az 1.000-et, 1952-ben 454, és "Kiskunfélegyházán 400 önálló kisiparos dolgozik" /F. K. 1957. jan. 4./

A csökkenés az országos átlagnál is nagyobb. Erdemes kissé a város határán túlra is te^kinteni:

Kiskunfélegyházán-Pálmonostorán és Gátéren 1942. dec. 31-én 866 kisiparos volt. "Járás és város területén 602 kisiparos volt"¹¹⁶. F. K. 1957. jún. 4. sz. Ez utóbbi adatnál meg kell jegezni, hogy még 8 település kisiparos adatát is tartalmazza! Az idézett sajtó közleménye világossá teszi az okokat:

"Örömmel vették tudomásul a 25 %-os adócsökkentést. Az anyagellátás is javul.../ F. K. 1957. jan. 4. sz./

A magánkisipar ilyen gyors ütemű felszámolása elhibázott lépés volt politikai és gazdasági szempontból is. Ennek gyökere az a helytelen szemlélet -mint a mezőgazdaságnál- hogy a termelési viszonyok gyors megváltoztatására, a szocialista termelési

115./ Berend: Gazdaságpolitika. 45. old.

116./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. jan. 26. 4. sz.

viszonyok gyors kialakítására kell törekedni, elhanyagolva a termelőerők kellő fejlesztését. A kisiparosság gyors felszámolására való törekvés akkor indult meg, amikor a gyáripár, vagy a kisipari termelőszövetkezetek még nem tudták tevékenységüket átvenni. Ez annál is inkább súlyos problémaként jelentkezett az 56-os évek elején, mert a gyáripár szerkezete is súlyos torzulást mutatott. A lakosság szolgáltatása nehézségekbe ütközött a szövetkezetek megalakulása időben egybe esik a politika érvényesülésével -éppen ezért a kettő között sokoldalú összefüggés van-, de a szövetkezetek első éveit is csak a vegetálás, a nehézségek jellemzik. Több év után tudták csak megközelítőleg átvenni a magánkisipar szerepét. Azért írom, hogy megközelítőleg, mert amint megerősödtek a kisipari termelőszövetkezetek -egy-két iparágtól eltekintve, elsődlegesen árutermelésre rendezkedtek be és csak másodlagosan a helyi lakosság szolgáltatására vagy csak közvetve, az országos kereskedelmi hálózaton át szolgáltaták. "A magánkisipar ilyen mérvű -és a következő években hasonló ütemben előrehaladó- felszámolását semmi sem indokolta."117

A gazdaságpolitikai hibák rendszerének -ezen belül a magánkisiparral kapcsolatos hibáknak- felismerése és a hibák kijavítására való törekvés teremt új helyzetet 1957-től az egész iparnak, ezen belül a magánkisiparnak is.

7./ Az 1950-56 közötti fejlődés összegezése

Kiskunfélegyházán a szó szoros értelmében komoly nehézipar alakult ki egyrészt a Középnehéz Vasszerkezeti Gyár /B.B.Gy/ telepítésével, illetve a Gépgyár fejlesztésével. A fejlődés nemcsak

menyiségi, hanem minőségi fejlődést is jelentett, ami az üzemek felszerelésének korszerűbbé tételében, a kapacitás bővülésében, s ezekből eredően a termékek minőségének javulásában mutatkozott meg.

A termelési értékek adatai szemléletesen mutatják a fejlődést.

A Gépgyár és a B. B. Gyár adatai:

Év	Teljes term. ért. e z e r F o r i n t b a n	Befej. term. ért.	Összlétszám
1952.	77,200	70.200	1.230
1955.	133,473	131,512	1.201 118

Ak két nagyüzemen kívül a város többi, többségében régi üzeme is fejlődött kapacitásban, modern gépekben, új technológiai eljárásokban -különleges helyet foglal el a Dohányfermentáló, mivel termőterülete csökkent, ugyanakkor az üzem kapacitása növekedett.-

A nagyüzemekben -B. B. Gyár, Gépgyár, Dohányfermentáló, Toll-üzem, Gépállomás, Vágóhid, Szeszfőzde, Villanytelep- dolgozók számának alakulása:

1951: 1.146 fő 1955: 1.829 fő

A számszerű növekedés is igen lényeges, mert nagy szerepet játszott a munkanélküliség felszámolásában. Lényeges azt is megjegyezni, hogy a számok mögött minőségi változás is bekövetkezett, a szó szoros értelmében kialakult a nagyipari munkásság.

A tárgyalt időszak másik jellemzője a magánkisipar gyors felszámolása és a kisipari termelészövetkezetek megalakulása -a kettő igen sokoldalúan összefüggő probléma-. A ktsz-eknél is
118./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

az alacsony, korszerűtlen technika fokozatos mennyiségi és minőségi fejlődése figyelhető meg, párhuzamosan a tagok számának növekedésével.

Az előzőekben tárgyalt 8 ktsz taglétszámának alakulása:

megalakuláskor

1955-ben

169 tag

660 tag

A tagság számának rohamos növekedésével -amit még csak fokozott a technikai felszerelés bővülése, korszerűsödése-, a helyi lakosság szolgáltatása helyett egy-két, a jellegéből adódó iparág kivételével -elsődlegesen az árútermelésre törekedtek.

B.2 Az ipar fejlődése 1956 októbertől 1957 végéig

1./ Bevezető

Az előzőekben tárgyalt hibák felszínre jutása 1953-ban a Nagy Imre csoporttal új szakaszba került 1956 októberig. Új szakasznak valójában nehéz nevezni, tulajdonképpen átmeneti alperiódus, melyben a szemben álló két csoport -Rákosi-Gerő és Nagy- harca a fő jellemző: a régi pártvezetőség eleinte a szükséges intézkedések szabotálására, majd 1954 tavaszától a ténylegesen jelentkező jobboldali jelenségek elleni harc ürügyén, a régi politika visszaállítására törekedett. Másik oldalon a kisparaszti gazdaságot hibásan túlértékelő, az iparosítással szembeforduló, az alapvető szocialista koncepciót is kikezdő törekvés jelentkezett. Az 1953-56 október közötti időszak másik fő gazdaságpolitikai jellemzője -összefüggésben a két csoport harcával és egyes hibák kijavítására való törekvéssel- a tervek gyakori, kellően tudományos megalapozás nélküli változtatgatása, korlátozott méretű fejlődés tapasztalható volt, ez elsősorban az "ütem" lassítása /Kiskunfélegyházán elsősorban a mezőgazdaság vonatkozásában volt lemérhető/, a termelés észszerűsítése terén. A hibák kijavítása felé tendálást szakítják meg az 56 őszi események, amelyek a hibák kijavításának jelszavaitól nagy gyorsasággal jutottak el a szocialista vívmányok felszámolásának programjáig. Az 1956 őszi események világossá tették, hogy csakis a hibákkal való radikális leszámolás talajáról lehet az eseményekkel szembefordulni, a két-frontos harccal, melynek eredményeként 1957-től a gazdaságpolitika is új szakaszba ért. 119

Szalondok 1965. 4-5. sz.
119./ Berend: Gazdaságpolitika. 825 old.

Az 1956-os eseményeket megelőző és közvetlen követő eszmei zűrzavar, politikai és gazdasági hibák helyi vonatkozásban is elemi erővel törtek felszínre.

"Igaz ugyan, hogy városunk utcáin nem folyt a vér, nincsenek rombadőlt házak, de a 12 év alatt felgyülemlett keserűség, -a megbántott nemzeti önérzet, a bürokrácia bénító posvány, karrieristák, helyi kiskirályok tevékenysége, a káros gazdaságpolitika...megannyi tűzcsóva".¹²⁰

Az idézetben felsorakoztatott jelenségekhez kétség nem fűződik, de nagyon egyoldalú lenne, sőt történelmi szükségletnek igazolná az eseményeket, ha e rövid bevezetőben nem mutatnánk be néhány konkrét gazdasági tény -a szellemi káron túlmenőleg-, ami egyenes következmény, egyben az új 57-től kezdődő szakasz ára is volt:

"Az "összkomfortos sztrájk" az ellenforradalom a Gépgyárban 7,517.000 Ft, a B. B. Gyárban 10,000.000 Ft kárt okozott."¹²¹ "Az ellenforradalom alatt és után ...a laza munkafegyelem 16.862 munkanap kiesését eredményezte, és 4,047.000 Ft termelési kieséssel járt..."¹²²

Csak a két legnagyobb üzem életéből ragadtam ki néhány, igen elgondolkoztató adatot, amelyek sokkal kézzelfoghatóbbak az "eszmei-politikai zűrzavar" jelzőknél. - A két üzem kára azonos a B. B. Gyár léterhozására beinvestált teljes összeg 41%-ával-. Igen nagy összegűek az események okozta anyagi károk, holott Kiskunfélegyházán viszonylag kisebb méretűek voltak.

120./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. nov. 17. 1. sz.

121./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. márc. 28. 29. sz.

122./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1958. márc. 23. 11. sz.

1956 októberétől 1957 végéig a kiskunfélegyházi nagyüzemek egész életét, működését, országos -az üzemektől független- és helyi -az üzemek működésével kapcsolatos- tényezők befolyásolták:

a./ Gaz Országos tényezők: Legjelentősebbek mindenek előtt a már említett hibák, melyeknek első bírálatát először az MDP K. V.-i ülése adta 1953. júliusban, amelyet később a július 4-i kormányprogram alapján ismert meg a közvélemény. A gazdasági fejlődés és a gazdaságpolitika elmélyült, kellően tudományos elemzését nem adta, s ez elsősorban a Rákási-féle pártvezetés gazdasági-politikai hibák elkendőzésére irányuló törekvése miatt később sem történt meg. A hibák forrását mennyiségi tényezőre igyekeztek leszűkíteni. Első mélyebb elemzést az MSZMP 1956. dec-i határozata adott: "1948 végétől kezdve letértek a marxizmus-leninizmus elvi alapjáról. A párt- és állami életben, valamint a gazdasági élet irányításában szektáns és dogmatikus politikát honosított meg...Olyan gazdasági politikát erőltettek a népre, amely figyelmen kívül hagyta az ország gazdasági adottságait, gátolta a dolgozók életszínvonalának emelését."¹²³ A súlyos aránytalanság az ipar-mezőgazdaság között, a lakosság ellátását biztosító szolgáltató-ipar fejlődésének elmaradása, a termelés stagnálásához, egyes területeken visszaeséséhez vezettek. /A párt és a munkásosztály kapcsolatai lazultak, a munkás-paraszt szövetség is meglazult, csökkent az állami és társadalmi élet demokratizmusa./ Az 1954-56-os időszak a revisionista és a dogmatikus irányzat között dúló harcnak, elvtelen kompromisszumoknak, az ellenséges erők felbátorodásának ideje volt. "Az októberi ellenforradalmi lázadást "négy ok idézte elő:
123./ Berend: Gazdaságpolitika. 37-38. old.

a Rákosi-csoport szektás-dogmatikus hibái, a revizionismus szerepe, valamint a belső és a külső ellenforradalmi erők tevékenysége.¹²⁴

Az eszmei-politikai zűrzavar, az országban fellángoló fegyveres harc -meg kell említeni a külföldi irányítás szerepét is-. Nem kisebb jelentőséggel bírt az energia-nyersanyagszolgáltatás, a közlekedés megszűnése, illetve hiányossága, ami objektíve a helyi üzemektől függetlenül is a munkafegyelem lazulásához, a termelés visszaeséséhez vezetett.

b./ Az üzemeken belüli tényezők: A helyi nagyüzemek munkásságának nagyobb hányada paraszt, kisiparos -deklasszált elemek- volt, akinél az előző munkaterületükkel kapcsolatos sérelmek felszínre kerültek. A munkásság létszámának gyors növekedésével nem tartott lépést összeforrottságuk és eszmei fejlődésük. Ehhez szorosan kapcsolódik az egyes üzemekben a vezetés hibája -ez nem általánosítható, amire abból is lehet következtetni, hogy több üzemben nem került sor a vezetőség leváltására sem. Az üzemekben sok volt a vidékről bejáró munkás, közülük is sok a kisközségi, vagy éppen falusi. Nagyon érdekesnek tűnő -a biológiai és pszichikai tényezőkkel magyarázhatók- jelenség, hogy kisebb zökkenőkre került csak sor azokban a helyi üzemekben, ahol a munkásság többségét a nők adták.

1957-ben az előzőekben felsorakoztatott országos és helyi vonatkozású negatívan ható tényezők fokozatos megváltozása ez év második felére minőségileg új körülmények között visszaállította az életet a normális kerékvágásba.

2./ Az állami vállalatok működése 1956 októbertől 1957 végéig

a./ Bányászati Berendezések Gyára

Az 1955-56-os évben már jól termelő és helyes irányba fejlődött fiatal üzem az igen heterogén és a még kellően össze nem forrt munkásság körében is az országos események hatására zűrzavar támadt. A vonatok leállása miatt a vidékiek követelték hazaengedésüket, el is távoztak az üzemből. Oktober 26-án a munkafegyelem felbomlott, melyben a zűrzavar és a tudatosság egyaránt szerepet játszott. Az igazgató gyárőrséget szervezett a fontosabb objektumok - a trafó, a hidroforház, a forgácsáló és az üzem életében döntő jelentőségű csapóolló- őrzésére. A munkástanács névsorát -megbízható emberekből- az igazgató és a gyár kommunistái állították össze, de nem ezeket választották meg. A megalakuló munkástanács eltávolította az igazgatót és a személyzetist, aki egyben az üzemi pártszervezet titkára is volt. A funkciókból történő leváltáson, fenyegetéseken túl tettlegességre nem került sor.

A munka hullámozó, leginkább csak a karbantartásra terjedt ki valamelyest. A november 14-e körüli napokban a munkások többsége már a gyárban tartózkodott. Nyilvánvalóan ebben lényeges szerepet játszottak az országos események alakulásai, a helyi sajtó hírközlése: Akik saját hibájukból nov. 10-ig nem vették és továbbra sem veszik fel a munkát, azoknak a le nem dolgozott napokra fizetést kiadni nem szabad.¹²⁵

A hullámozást és egyben okát is jól mutatja a sajtó következő számának tudósítása:

"Gyárunkban a munka november 12-én részben már megkezdődött."

125./~~Forrás~~ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. nov. 17. 1. sz.

a dolgozók 91-93 %-a munkába állt. November 15-én az a hír terjedt el a városban, hogy fiatalokat szállítanak ki az országból. Erre a dolgozók a munkát azonnal beszüntették.¹²⁶ A hírről ugyan kiderült, hogy valótlan, azonban a munkások jelentékeny csoportja elhagyta az üzemet. A legkülönbözőbb forrásokból származó "hírek" minden esetben nyugtalanságot keltettek, a munkakörülmények normalizálását hátráltatták. A munkástanácsok összetételüknél fogva is igen kétes értékű munkát fejtettek ki. "...november 20-án 620 fő és 70 ipari tanuló, a dolgozók 82 %-a már bent dolgozott a gyárban."¹²⁷

A termelés menetét akadályozta a munkások távolmaradása -egy részük a közlekedési nehézségek miatt-, de az üzemben tartózkodók sem végeztek kellő munkát. A munkát részben a morálvisszaesés, részben objektív okok hátráltatták. Ilyen objektív ok volt pl. a nyersanyag- és energiaellátási nehézség. Gáz, oxigén, villanyhiány gátolta a termelést. Az energiahány a szénbányák és az erőművekkel állt kapcsolatban. Az energiahány miatt az üzemek csak éjjel dolgozhattak. Különösen 1957 januártól az anyagellátásban is súlyos problémák jelentkeztek. A B. Gyár eddig csak 120 tonna durvalemezt kapott a Lőrinci Hengerműtől. A nagycsarnokot nem tudják fűteni. Anyag és energiahány miatt kétnaponként 8 órás műszakban termelnek.¹²⁸

A bő kéthónapos "munkalazítás" adatszerűen is kifejezésre jutott a termelési érték alakulásában már 1956-ban:

126./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. nov. 24. 2. sz.

127./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. nov. 24. 2. sz.

128./ Kiskun Múzeum: 1957 F. K. 1957. jan. 6. 1. sz.

Év	Teljes term. ért. e z e r F o r i n t b a n	Befej.term.ért.	Összlétszám
1955	77,813	78,012	741
1956	75,697	75,451	746 129

A visszaesés számszerűleg is lényegesen nagyobb lenne, ha az év első 10 hónapjának igen jó termelési eredménye nem ellensúlyozná.

Míg a termelés csökkent, addig jelentős bértúlfizetésre került sor. Az aránytalanul magas és indokolatlan bérösszeg kifizetését elősegítette a munkástanács munkabéremelő rendelkezése. A bérek mögött nem volt reális termelési érték. Az aránytalanul magas munkabér-kifizetés összefüggött az órabér-rendszer bevezetésével. Az indokolatlanul kifizetett bérek egy részét később visszatérítették, de az előbb vázolt helyzeten ez keveset változtatott. Igen jelentős, 492.844 forint kár adódott gondatlanságból eredő szerszámtörésből és lopásból is.¹³⁰

Az 1957-es év első 6-8 hónapját még hasonló problémák és igen sok erőfeszítés jellemzi, hogy fokozatosan megvalósuljon a konszolidáció. Az elősegítő tényezőket kell először felsorakoztatni: az országos fejlődés iránya és a konszolidáció -az üzemek, bányák termelése, a közlekedés beindulása-, a politikai élet tisztulása, az üzemen belül megváltozott munkástanács összetétele, a volt igazgató mint kormánybiztos visszatért az üzem élére, az elvekhez hű kommunistákból és a szocializmus építéséhez hű munkásokból megalakult az üzemi MSZMP alapszervezet. Az "ötös bizottság" felülvizsgálta az üzem dolgozóinak előző magatartását, a demoralizálókat eltávolították és ugyanakkor

129./ K. Vegyipari G.: adatszolgáltatás.

130./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1958. márc. 28. 11. sz.

új vezetési módszereket igyekeztek megvalósítani. Március elején megalakult az üzemi KISz szervezet is.

Egy ideig továbbra is gátolták a konszolidációt: a híresztelések, 1957 nyarán a szegecselő csoport -24 fő- sztrájkba lépett úgy, hogy felmondott, a vállalatnak ezzel nagy gondot okozott, hiszen "kulcsemberei" voltak az üzemnek. De a vezetés egy hónap alatt új szegecselő brigádot alakított ki. Nagy nehézség volt továbbra is a nyersanyaghiány: "1957. év első negyedében ...10 milliós rendelés stornírozása nem következett be...ebből adódóan... 123.000 Ft. összegű bank,- és büntető kamatot kellett fizetni."¹³¹

Ezt a problémát adja hírül az 1957. III. 31-i szám a II. negyed-évre vonatkozóan: 2.200 tonna nyersanyagra lenne szükség, a készlet csak 960 tonna.

Az 1957-es évnél még meg kell emiteni azt a tényt is, hogy az üzem évi terve az 1956-oshoz viszonyítva alacsonyabb lett. Lényegesen nagyobb lett az üzem önállósága, ez általános, a felső irányítás módszerének változására, az eddigi gyakorlattól eltérően féléves és nem negyedéves tervfeladatokat kaptak. Ennek tudható be, hogy az üzem teljesítette a félévi tervét.

Az üzem termelésének fokozása, a normális munkamorál helyreállítása szükségessé tette az órabérezést "új norma"bérezéssel felváltani. A munkások kisebb csoportja ellenezte csak, mert az órabérezésnél a szakképzett és jobban dolgozó munkások hátrányos helyzetbe kerültek. Az órabérrendszer negatív termelési kihatását jól lemérhetjük, ha az üzem által 100 Ft. kifizetett munkabérre eső termelési értékeket összehasonlítjuk:

új vezetési módszereket igyekeztek megvalósítani. Március elején megalakult az üzemi KISS szervezet is.

Egy ideig továbbra is gátolták a konszolidációt: a híresztelések, 1957 nyarán a szegecselő csoport -34 fő- sztábjába lépett úgy, hogy felszondott, a vállalatnak ezzel nagy gondot okozott, hiszen "kulcsemberei" voltak amik üzennak. De a vezetés egy hónap alatt új szegecselő brigádot alakított ki. Nagy nehézség volt továbbra is a nyersanyaghiány: "1957. év első negyedévében ...10 millió és rendelés stornírozása nem következett be...ebből adódóan... 123.000 Ft. összegű bank,- és büntető kamatot kellett fizetni."¹³

Ezt a problémát adja hírül az 1957. III. 31-i szám a II. negyedévre vonatkozóan: 2.200 tonna nyersanyagra lenne szükség, a készlet csak 960 tonna.

Az 1957-es évnél még meg kell említeni azt a tényt is, hogy az üzem évi terve az 1956-oshoz viszonyítva alacsonyabb lett. Lényegesen nagyobb lett az üzem önállósága, ez általános, a feladatok irányítás módszerének változására, az eddigi gyakorlattól eltérően féléves és nem negyedéves tervfeladatokat kaptak. Ennek tudható be, hogy az üzem teljesítette a félévesi tervét.

Az üzem termelésének fokozása, a normális munkamorál helyreállítása szükségessé tette az órabérezést "új norma"bérezéssel felváltani. A munkások kisebb csoportja ellenozte csak, mert az órabérezésnél a szakképzett és jobban dolgozó munkások hátrányos helyzetbe kerültek. Az órabérrendszer negatív termelési kihatását jól lemérhetjük, ha az üzem által 100 Ft. kifizetett munkabérre eső termelési értékeket összehasonlítjuk:

131./ Kifőlegyházi Levéltár: F. K. 1958. márc. 23. 11. sz.

	1955	1956	1957
jan.	493 Ft.	554 Ft.	334 Ft.
febr.	456 "	560 "	448 " 132

A nyersanyag és energiaháány, a kisebb tervelőírás szükségessé tették a racionalizálást. Az összes létszám az 1956-os 746 főből 636 főre csökkent /ez több mint 15 % /. Sokatmondó, hogy míg 1957. első felében 63, a második felében csak 39 igazolatlan munkanap volt az üzemben.

Az üzem termelése 1957-ben: teljes termelési érték e.Ft. 75,826
hefői. " " " 75,814

az 1955-ös évi termelést 100-nak véve, 1957-ben 98 %. 133

Az üzem termelését az 1956-éhoz viszonyítva valamelyest nöött, illetve csak kevésbé maradt el az 1955-estől. Az a tény, hogy az 1955-ös összes létszámhoz viszonyítva az alkalmazottak száma 15 %-kal munkahelyhiány miatt csökkent, míg a termelési érték csak 2 %-kal maradt mögötte, realissá teszi a megállapítást, hogy az üzem "termelékenységé 13,1 %-kal magasabb" lett. 134

Az előzőek alapján világos, hogy ezt az eredményt az 1957-es év utolsó időszakában érték el. 1957-ben 2.340 tonna távvezetési oszlopot, 1.180 tonna kötélpálya oszlopot, 491 db légeső-ventillátort, 155.000 Ványabélélemest, 20 db talajgyalut, más darukat, alkatrészt gyártott le és ezzel segítette elő az országos konszolidációt. Ellenértékéért 2,5 milliót érő gépi felszerelést kapott az üzem és egyidejűleg megkezdtek az új

132./ Kétfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. márc. 31. 13. sz.

133./ K. Vegyipari G. adatszolgáltatás.

134./ Kiskun Napok 1959. 30. old.

kovácsműhely építését. A munkamorál megszilárdítása, a termelés növekedése alapján egyértelműen megállapítható, hogy az üzemben megtörtént a konszolidáció. Két hétnek megfelelő nyereségrészesedést fizetett ki a vállalat. Az 1958-ban beinduló II. hároméves terv új lehetőségeket és gyors ütemű fejlődést hozott az üzem életében.

b./ Állami Gépgyár

1949-től 1956-ig egyenesvonalú, gyors fejlődést -a termelési érték több mint kétszeresére emelkedett- a B. B. Gyárnál is nagyobb mértékben vetették vissza az októberi események. A nagy mértékű visszaesést jól tükrözik a termelési adatok:

<u>Év</u>	<u>Teljes term. ért. e. Ft.</u>
1955	55,660
1956	48,157
1957	34,360 ¹³⁵

A visszaesés itt is kisebb mértékű 1956-ban, mivel az év első 10 hónapja bizonyos fókig pótolta, de így is szembetűnő, hogy ez évben is magasabb mint a B. B. Gyárban- Rendkívülien sokat mondó az 1955 és az 1957-es évek összehasonlítása: 20.6 %-kal alacsonyabb a termelési érték! A B. B. Gyár viszonylatában 2 %-kal alacsonyabb csak! Az 1956-os események döntőbben az 57-es évben éreztették hatásukat, ami önmagában is arra enged következtetni, hogy itt az események nagyobb méreteket öltöttek: A termelés nélkül kifizetett összegek, a sztrájk, mindenfajta vezetés ellen szóló hangulat, a munkafegyelmet igen alacsony színvonalra dobta vissza. Nagy volt az anyagpazarlás, a 135. K. Vegyipari G. adatszolgáltatás.

gépeket sokan nem ápták kellően. Az energia és nyersanyag felhasználás tervszerűtlenül folyt.¹³⁶

Ebben az üzemben is leváltották az igazgatót, a párttitkárt. A vezetést a munkástanács vette át, s szoros kapcsolatot tartott fenn az eseményeket irányító szervekkel, sőt a többi üzem munkásait is agitálták. Az események nagy mérete feltétlenül összefügg ennél az üzemnél is a munkásság gyors számbeli növekedésével. -1949-ben az össz létszám 250 fő, 1955-ben 460 fő.

A gyors növekedéssel nem tudott lépést tartani -ami a korszak politikájával, módszereivel is összefüggött- az összeforrottság és a tudat átalakulása. Ez annál inkább is lényeges tényező, mert^a számbelileg gyorsan megnövekedett munkásság között sok volt a magánkisiparos, de főleg paraszt. Ezt megerősíteni látszik a városi tanács egy-két tanácsülési jegyzőkönyve is:

"P. D. hozzászólása: ...foglalkoznunk kell a kétlakiság kérdésével. A Gépgyárban is sokan vannak olyanok, akiknek földjük is van...nekünk az üzemen belül kell foglalkozni kell ezekkel a kérdésekkel"¹³⁷

"Cs. P. hozzászólása:...Az Állami Gépgyárban is vannak kulácsosok és megkezdik romboló munkájukat...az ellenség mindenütt ott van, ahol a dolgozó nép erejét fékezni tudják..."¹³⁸

Az idézett tanácsülési jegyzőkönyvek részletei -a kor divatos frazeológiájától eltekintve- kétségtelenül rávilágítanak az események talán legjelentősebb összetevőire.

136./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. márc. 3. 9. sz.

137./ Kkfélegyházi Levéltár: Városi Tanácsülési jkv.1951.aug.14.

138./ Kkfélegyházi Levéltár: Városi Tanácsülési jkv.1952.márc.21.

Az üzem termelése 1956. végén a munkáslétszám ingadozásától, a munkamoráltól függetlenül is nagy nehézségekkel küzdött az energia és nyersanyaghiány miatt. A Gépgyárban nehezíti a munkák menetét az oxigén és karbid hiány.¹³⁹

1957. februárjában kezdett az üzem élete fokozottabban normalizálódni. A munkástanács összetétele megváltozott, megalakult az üzem kommunista munkásaiból az MSzMP üzemi bizottsága, de nyilvánvalóan az országos konszolidációs folyamat előrehaladása is ebben az irányban hatott. Jól lemérhető ez: "A Gépgyár kommunistáinak és munkástanácsának közös nyilatkozatában."¹⁴⁰

A februári közös megbeszélés eredményeként a következőkben állapodtak meg:

- a./ a munkástanács elnökségének álláspontja, hogy cselekedeteivel és határozataival a szocializmus építését akarja megvalósítani.
- b./ mint a vállalat önkormányzati szerve, a vállalat gazdasági jellegű ügyeit a jó gazda gondosságával kívánja el látni.
- c./ munkájában rabaszkodik a törvényességhez, biztosítani kívánja a kormány és kormányservek rendeleteinek betartását.
- d./ fontosnak tarja az MSzMP-vel és a szakszervezettel való együttműködést.
- e./ gazdasági jellegénél fogva politikai kérdésekkel nem foglalkozik.
- f./ az MSzMP elismeri a munkástanácsot, mint vállalati önkormányzati szervet.

139./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. dec. 8. 4. sz.

140./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. márc. 3. 9. sz.

g./ felhívja a pártszervezet tagjait, hogy támogassák munkájában.

h./ "Az MSZMP intézőbizottsága nem tűri, hogy üzemünkben munkás-pártellenes ellenforradalmi agitáció legyen, vagy a "munkásdemokrácia" leple alatt kormány és pártellenes cselekedetek történjenek."

A termelés növelésére, s a tervszerű gazdálkodás érdekében sürgősen rendezni kellett a munkabéreket. Még februárban is órabérrendszer alapján dolgoztak. Egyre jobban érezhetővé lett az órabérrendszer hátránya a dolgozók részére is: a teljesítmény nem mérhető. Helyesen ismerte fel az üzem vezetősége, csakúgy, mint a régi normarendszer visszaállíthatatlanságát: "Nem a régi normák visszaállításáról van szó. Az üzem igen sok ugynevezett "egyedi" gyártmányt készít. ~~Ehhez~~ Az ehhez szükséges normákat maga az üzem tudja megszabni...az üzem vezetése mindezeket a kérdéseket munkásértekezleten a dolgozókkal megtárgyalja."¹⁴¹

Nagyon figyelemre méltó, az új vezetési módszerek kialakítására utal az a kitétel, hogy "munkásértekezleten a dolgozókkal megtárgyalják". Az előzőekből kitűnik, hogy 57 első hónapjaiban kezdett kibontakozni az üzemvezetés új jellemzője: az állásponatok nyílt, igen határozott megmondása, megkövetelése és a dolgozókat legközvetlenebbül érintő kérdéseknek a dolgozókkal való megbeszélése. Összehasonlítva a B. B. Gyárral, itt lassabban sikerült a konszolidációt megvalósítani.

Az események kapcsán és az üzem termelésének visszaesése miatt az üzem munkáslétszáma igen nagy mértékben megcsökkent: 1955-ben 460 fő, 1956-ban 442 fő, 1957-ben csak 316 az összlétszám! A teljes termelési érték mint már a bevezetőben is tár-

gyaltam- azzal is döntően összefüggött, hogy az alapanyag és energia termelés országos visszaesése miatt csak a kötött termelési érték teljesítése volt lehetséges. A második negyedévben már teljesítette termelési tervét, ami mindössze évi 20 millió volt.¹⁴² A termelés normalizálásában nagy szerepe volt a párthi és új módszerekkel irányító vezetésnek ésakúgy, mint az egyszerű, de öntudatos munkások munkájának. 1957. augusztusban versenyre hívta ki a B. B. Gyárat, ami a termelés -termelékenység-önköltség és egyéb területekre terjedt ki, "vállalataink fejlődése érdekében."

Az üzem a profil vonatkozásában is új irányokat keres, amik nagyban elősegítették az 1958-59-60-as éveket jellemző gyors fejlődést. Így ismét előtérbe akarják állítani a konzervipari gépek gyártását, vele a régi piacokat is vissza akarják szerezni. Sőt az üzem részt kíván venni az 1958-as gépexportban is. Az üzem termelésének további tervezésénél fokozottabban került előtérbe a technológia korszerűsítése, az üzem gépparkjának bővítése, korszerűsítése. Ennek szellemében kezdték meg 1957-ben az új szerelőcsarnok építését.

c./ Egyéb állami üzemek

Vágóhid és Husfeldolgozó Vállalat: Munkakiesés elsődlegesen abból adódott, hogy a dolgozóknak kb. 60 %-a vidéki volt. Itt is történt bértulfizetés, amit a későbbiekben fokozatosan levontak. Szándékos rongálás nem volt, de kisebb eltulajdonítások előfordultak. Egyetlen vezetőbeosztásban lévőt sem váltottak le. A termelés leszűkült a közvetlen környezet ellátására.

142./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. aug. 11. 31. sz.

1957-ben kezdte meg az üzem a húsfeldolgozást igen szerény mértékben és körülmények között. A kecskeméti konzervgyártól kölcsönzött gépen a nehezen értékesíthető húst kolbásznak dolgozták fel napi 4-5 q-s kapacitással. 1957-58 telén a kecskeméti konzervgyárnak konzervgyártás céljára napi 30-40 marhát, 150-200 db sertést vágtak -ez idénymunka volt-, amit az üzem dolgozói csontoztak ki munkaidő után. Ez többletkeresethez juttatta a munkásokat és a konzervgyár finanszírozta. A beinduló húsfeldolgozás és az idényjellegű konzervgyári munkán túl főtevékenység továbbra is a zsirolvasztás volt. Az üzem jó munkáját bizonyítja, hogy 1956-ban és 1957-ben élüzem lett.

Az üzem további gyors fejlődése -gépesítés, épület, termelési érték vonatkozásában egyaránt- 1958-tól kezdődött és elsősorban az 1957-ben beinduló húsfeldolgozáshoz kapcsolódott.

Állami Gépállomás: Az 1955-től jellemző egyenesvonalú fejlődés 1956. októberében megszakadt. 1956. októbertől 57 január végéig csaknem teljesen szünetelt a munka, csak a műhelymunkások egy része járt be. A megalakuló munkástanács vette át a vezetést, az igazgatót leváltották. Sajátos módon, rövid idő alatt a munkástanáccsal is szembefordultak -félreértés ne essék-, úgy jellemezhetők e hónapok, hogy "mindenki hatalomra tört". A bértúlfizetésekén túl 28-30.000 forintnyi kár is keletkezett, elsősorban szerszámok eltulajdonításából.

1957. január 15-én tért vissza az igazgató, s kezdődött meg a konszolidáció. A további fejlődést nagyban befolyásolta, hogy 1957-től önálló lett az üzem -addig költségvetési gazdálkodású volt-, most számlát, önálló tervezési lehetőséget nyert. Ez egyrészt lehetővé tette, hogy fokozottabban figyelembe vehessék

a helyi adottságokat, másrészt nagyobb beinvestálást biztosított.

1957-ben: 78 db traktor - ebből 14 db univerzál

7 " kombájn

59 " cséklógép

17 " aratógép

25 " pótkocsi alkotta a gépparkot. A javítóműhely

is 1,5 millió forint értékű felszereléssel bővült. A gépek összértéke 9 millió forint. A tervteljesítés:

1955: 111 %

1956: 108,8 %

1957: 107 %, vagyis alig marad el az előző évitől.¹⁴³

Két tényezővel függ össze: a./ a téli időszak a belső munka, a javítások időszaka elsősorban, b./ aránylag rövid idő alatt rendezni tudták a körülményeket. Így: -"a tavaszi munkákhoz szükséges erő és munkagépek márc. 15-re készen várják, hogy a termelőszövetkezetek és az egyénileg dolgozók részére elvégezzék a már szerződésileg lekötött munkát."¹⁴⁴

Ter vtelejsítéssel, megnövekedett gépparkkal kezdhették a második 3 éves tervet.

Dohányfermentáló Üzem: Nagyobb termelési kiesés nem volt. A munkások többsége bent volt az üzemben - ha nem is a szokott mederben folyt a munka-. "A Dohánybeváltó Vállalatnál az állandó munkások bent vannak és végzik a karbantartási munkákat."¹⁴⁵

A vidéki dolgozóknál volt munkaidő kiesés. Erdemes itt megemlíteni, hogy a dolgozók többsége nő! Olyan té-

143./ Kiskun Napok 1959. 35. old.

144./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1957. márc. 10. 10. sz.

145./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. nov. 24. 2. sz.

nyező, mint az országosan jelentkező energiahány nem gátolta az üzem működését, mivel a szárítás már befejeződött. A begyűjtést is sikerült úgy megszervezni, hogy nem pusztált el a dohány a termelőknél. 1957-ben az üzem teljessítette évi tervét. Lényegesebb fejlesztés 1957-ben nem volt.

Tollüzem: 1-2 nap kivételével folyamatosan üzemelt a vállalat:
"A Tollüzemben 100 %-os létszámmal dolgoznak."¹⁴⁶

Itt ismét meg kell említenem, hogy az üzem dolgozóinak többsége nő! Az igazgatót nem távolították el, de a párttitkárt leváltották, a pártszervezet igen alacsony szintű volt, ami az üzem dolgozóinak összetételével, rendkívül alacsony műveltségű színvonalával volt kapcsolatban. Termelésük -mivel kevesebb a gép-, nem annyira az energiahány, mint inkább a nyersanyag készlettől függött. 1956 utolsó két hónapjában a kevés nyersanyag miatt csökkentett munkaidőben dolgoztak. Az üzemben anyagi károsodás nem történt, a 15020.000 forint túlfizetést is fokozatosan levonták.

1957-ben lényegesebb változás nélkül termelt az üzem. Teljessítette évi tervét.

Villanytelep: 1956-ban kulcskérdés volt a villamosenergia ellátottság. Mintegy félévig, 1957 tavaszáig kellő mennyiségű energiát nem tudtak biztosítani az üzemeknek, sőt a lakosságnak sem. A bányák és az erőművek nem üzemeltek kellően. A villanytelep üzemelését az Országos Irányító Parancsnokság irányította. Naponta meghatározta az ország egyes területeinek ellátottságát, a villamosenergia szolgáltatás rendjét, mértékét. Ipari

146./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. nov. 24. 2. sz.

objektumok korlátozott mennyiségben csak éjjel kaptak áramot, ezért dolgoztak éjszakai műszakban. Nappal a lakosság ellátását is csak korlátozott mértékben tudták biztosítani. Az üzem dolgozói folyamatosan dolgoztak.

Már 1956-ban megindult és 1957-ben fejeződött be az alállomás építése, ami újabb korszerűsítést, kapacitásnövelést jelentett. Ez tette lehetővé, hogy a következő években újabb falvakat kapcsoljanak be a villamosenergia ellátásba.¹⁴⁷

Szeszfőzde: Az üzemeltetés tárgyi feltételét biztosító nyersanyag, az októberi események időszakára, teljes egészében megvolt a tárolókban. Fűtőanyag terén sem volt hiány, így teljes kapacitással tudott termelni. 1957-ben az FMSz az üzem bővítésére még egy 20 vagonos cefretárolót építtetett, így az évi kapacitás kb. 40 vagonra emelkedett.

3./ A Kisipari Termelő Szövetkezetek 1956. októbertől 1957. végéig

Ellentétesen ható tényezők egymással összefonódó hatása határozta meg a KTSz-ek helyzetét a tárgyalt időszakban. Ezeket a tényezőket a következőkben lehet össze foglalni:

- a./ egyeseknél feltámadt az önállóság ismételt megvalósításának törekvése, amit objektív tényezők is erősítettek bennük: a gyáripár akadozó, -eddig sem kielégítő- termelése mégcsak fokozta a keresletet -ha átmenetileg is- a kisiparosság munkája iránt. Ezt alátámasztják olyan adatok, mint: a termelő ktsz-eknél a helyi lakosság meg-

147./ Kkfélegyházi Villanytelep: adatszolgáltatás.

rendelése ugrásszerűen megnövekedett, ami a "pénztől való meneküléssel" is összefüggött. Ilyen objektív tények miatt, mint a nyersanyag,-energiahiány, a ktsz-ek nem tudták a tagságot kellően foglalkoztatni. Részben objektíven, részben szubjektíven a politikai események, a zűrzavar is hatottak. A kormány a jogos sérelmeket orvosolni kívánó politikájához is túlzó reményeket fűztek.

- b./ A Ktsz-ek is, mint már utaltam rá, sok objektív nehézséggel küszködtek, elsődlegesen a nyersanyag és energiahiánnyal. Pl. az Asztalos Ktsz deszka és a nélkülözhetetlen segédanyagokban. Hasonló a helyzet a többinél is, kivéve a néhány teljességgel szolgáltató jellegűt, mint pl. a fodrász, vagy a Háziipar szolgáltató részlege.
- c./ Természetesen ellentétesen ható tényezők is voltak bőven: a politikai-gazdasági élet konszolidációja, a Ktsz tagság jelentős része a néhány éves tapasztalat alapján perspektívát, biztosabb jövőt látott a közösségben. Nem egy olyan Ktsz volt -elsősorban azok, amelyek szinte a semmiből kezdtek-, ahová a tagok többsége valóban önként tömörült, s amelyekből egyetlen tag sem lépett ki. A vezetőség is maradt a régi, mint pl. az Asztalos Ktsz-ben. A jól működő, főleg a kemény munkával fejlődő KTSZ-ek tagsága a közös felszerelés-t, az üzemet a magáénak tekintette. Szerepet játszott olyan tényező is, mint a közösség multja -pl. a cipészeknél-, ahol hosszú időre nyúlt vissza. Az objektív tényezők között is voltak olyanok, amelyek a magánkisiparosnak éppen olyan negatívak, mint a Ktsz-nek, pl. az energiahiány.

Mindenesetre nagy erőpróba volt, de a Ktsz-ek nem bomlottak fel -voltak, akik kiléptek, de viszonylag kevesen-, sőt 1957. első felébe negyedében alakult meg a Rézműves és Lakatos KTSz 13 taggal.

A Ktsz-ek 1957. évi termelését vizsgálva, a legtöbbször fejlődés, legfeljebb csak igen kis mértékű visszaesés tapasztalható:

	<u>1955</u>	<u>1956</u>	<u>1957</u>
Autó és Gépjavitó	1,700.000	1,657.000	2,383.000 Ft
Lábbelikészítő	3,588.000	3,510.000	3,604.700 "
/beruházott vagyonuk 127.000 Ft-ra, forgóvagyonuk 1,027.800 Ft-ra nőtt/			
Asztalos	3,299.500	————	3,157.900 Ft
/nyereségük 1956-ban 222.000 Ft 1957-ben 286.000 " /			

Háziipari Szövetkezet 1957-ben 7,5 millió termelt. Termékeinek felét exportálja. Már 467 főt foglalkoztat, valóságos "gyár"-rá nőtte ki magát.¹⁴⁸

1957-ben személyi és tárgyi vonatkozásokban egyaránt megszilárdultak a Ktsz-ek, ami a következő években éreztette pozitívan hatását, amikor is igen gyors ütemű a további fejlődés.

4./ A magánkisipar 1956 októbertől 1957 végig

Az események mozgásba hozták a magánkisiparosságot is. A kisiparosság az 1956 előtti események okozójának a KIOSZ-t tartotta mondván, hogy érdekeit nem képviselte kellően. Ebből eredt, hogy

148./ Kiskun Napok 1959. 53-62. old.

Kiskunfélegyházán is visszaállították az Ipartestületet. A tárgyalta időszak politikai-gazdasági hatótényezőit az előző fejezetben tárgyaltam: részben kedvezően, részben negatívan hatottak a kisiparra. Mindenesetre a kormánynak -éppén a gazdasági hibák gyökeres kijavítására ~~való~~ való törekvésében- merőben új álláspontot kellett elfoglalni a magánkisiparral kapcsolatosan is: "A közszükségletnek megfelelően iparigazolványt kapnak a kisiparosok a járásban..."¹⁴⁹

Vagyis a lakosság kielégítőbb szolgáltatásának érdekében növekszik a kisiparosság számát, szabadabb teret nyer a kisipar. A kormány valóban -jól felismerve a kisipari tevékenységet gátló tényezőket- intézkedéseket foganatosított: "Kiskunfélegyházán 400 önálló kisiparos dolgozik...a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány eddigi intézkedéseivel meg vannak elégedve és örömmel vették tudomásul a 25 százalékos adócsökkentést. Az anyagellátás is javul..."¹⁵⁰

Igen élénken reagáltak a fenti vonatkozásokra, amelyek megnövelték a vállalkozó kedvet. Míg 1956-ban 400, addig 1957-ben a kisiparosok száma 518-ra nőtt, kereskedő 97. Ez a szám 1958-ban már 551-re növekedett.¹⁵¹

149./ Kiskun Múzeum: F. K. 1956. dec. 8. 4. sz.

150./ Kiskun Múzeum: F. K. 1957. jan. 28. 4. sz.

151./ Kiskunfélegyházi Városi Tanács VB. Adóügyi Osztály:
Adólajstrom 1957, 1958.

C./ Az ipar fejlődése a második 3 éves terv időszakában
/1958-60/

1./ A Bányászati Berendezések Gyára fejlődése 1958-60 között

1957 után a második 3 éves tervben és a második 5 éves tervben egyre jobban érvényre jutó új gazdaságpolitikai koncepció elemeinek -a fejlődés elsősorban a termelékenység növelésével, a korszerű technikai-gazdasági követelmények alapján, a beruházások arányosabb megoszlása az ipar szerkezeti ágazatai között, az ország adottságainak sokrétűbb és fokozottabb figyelembe vétele, a szocialista országok közötti együttműködés minőségileg új, magasabb szintű és sokkal fokozottabb érvényrejutása- fokozatos megvalósulása kísérelhető nyomon már az általam tárgyalt időszakban is.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a koncepció előbb felsorolt elemei helyi viszonylatban is csak a későbbiekben /napjainkban/érnek be. Csak példaként említek néhány mozzanatot: mindkét nagyüzemnél ugrászszerűen kerültek előtérbe a munkaigényesebb gépek gyártása /konzervgyári, vegyipari gépek/, A B. B. Gyár kapacitásának fokozottabb kihasználása és a Gépgyár bővítésének lehetőségeinek nem kielégítő lehetősége miatt a két üzem 1963. jan. 1-én történő összevonása Vegyipari Gépgyár néven. Az összevonással az adottságok fokozottabban kihasználhatók, mindkét üzem termelési színvonala /vegyipari gépek/ emelkedett, a nemzetközi kereskedelemből is fokozottabban részt vállalhatnak, termelési kapacitásuk megnőtt. Fokozatosan kezdenek áttér-

ni a több műszakra, s ezzel emelkedik a termelékenység és az önköltség csökken.

1958-60 közötti időszakban a B. B. Gyárban a fentiek kezdte kibontakozni. A profil egyelőre még döntően a bányászattal kapcsolatos -am~~é~~ összefüggött azzal a népgazdasági érdekekkel, hogy a bányászat termelését helyre kell állítani- bányatám, süveg-gerenda gyártása. 1959-60-tól azonban munkaigényesebb gépek gyártása kerül előtérbe: komplett kötélpályák, gumihevederes szállítószalagok, 1960-ban -nem nagy mennyiségben ugyan-, már különböző vegyipari gépeket is gyártanak. A gyártmányok fokozottabban megfelelnek a műszaki és minőségi követelményeknek is, ami abban is kifejezésre jutott, hogy ez az első év, amikor az üzem exportra is termelt. Komplett kötélpályákat exportált Jugoszláviába, festékgyárhoz felszerelést Koreába, szalaghid vasszerkezetet Csehszlovákiába, stb. 1960-ban 6,237.000 Ft. értékű termékét exportált. A minőség javulása ~~azonban~~ abban is kifejezésre jutott, hogy 1961-ben a Budapesti Ipari Vásáron kiállították az üzem gumihevederes szállítószalagját. A bevezetőben említett "napjainkban" történő utalás igazolására csak néhány összehasonlító adat az exportra vonatkozóan: 1960-ban 6,237.000 Ft, 1962-ben 11,880.000 Ft, és 1964-ben az összevont két gyár együtt 131,193.000 Ft. értékű terméket exportált.¹

A minőségi javulás, a termékekben beállott változás egyik fontos tényezője a termelési érték gyors növekedésének:

Év	Teljes term. ért. e.Ft.	Befej. term.ért.e.Ft.
1958	92,569	92,569
1959	111,778	111,728
<u>1960.</u>	<u>122,756</u>	<u>123,257</u>
1961	141,405	138,829
1962	152,254	146,676 ¹⁵³

Az adatok felsorakoztatásánál ismét utalni kell arra, hogy az új gazdasági koncepció célkitűzései csak évek múlva realizálódtak, csakúgy, mint a 40-es évek végének hibás koncepciói is csak évek múlva kerültek felszínre. A tervidőszak^{ok} a gazdasági mechanizmus folyamatában egybefonódnak, vagyis nem esnek egybe a gazdasági fejlődés szakaszai a tervidőszakok dátumaival.

Az előzőekben felsorolt számadatok meglevevítésére nézzük meg, hogy mit termelt az üzem a tervidőszakban:

"34 millió értékű kötélpálya szerkezetet, 16 millió forint értékű szén szállító berendezést, több mint 12 ezer tonna villany-távvezeték oszlopot, tartályokat, aknaszállítókat, légcsőventillátorokat, szénosztályozó acélszerkezeteket készítették."¹⁵⁴

Hároméves tervét már 1960. nov. 21-én befejezte az üzem. 1959-ben "Élűzem" lett.

A termelés gyors növekedését csak részben teszi érthetővé a termékek változása. Nyilvánvaló, hogy egy sor olyan tényezőt kell még felsorolni, amelyek nélkül nem nyerhatunk teljes és hű képet az üzem életéről.

Bővült és korszerűsödött az üzem felszerelése. 1958. őszén

153./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

154./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1961. febr. 24. 8. sz.

üzembe helyezték a modern, 2 millió forintos beruházással felépült kovácsüzemet. Uj, modern gépek -10 tonnás futódaru, hengerelő, fémszóró, sugárfuró, másológép, stb- egész sora segíti a munka termelékenységének, minőségének növelését.

A gépek önmagukban kevesek lettek volna. Úgyesen ismerte ezt fel az üzem vezetősége, s fokozottabban előtérbe került a dolgozók szakmai műveltségének emelése. Ezt szolgálta -kétségtelenül eredményesen- a Móra F. Gimnáziumban megszervezett "Bányagépészeti Technikum Levelező Tagozatának", ahol 80 műszaki beosztású és kiváló dolgozó -akik 1963-ig sikeres képesítő vizsgát tettek- sajátította el a középfokú műszaki ismereteket. Az üzemen belül is szerveztek szakmai tanfolyamokat a begyakorlott segédmunkásoknak, akik rajzolvasást, technológiai és anyagismeretekkel kapcsolatos alapismereteket sajátítottak el. Ez a szakmai műveltség növelésén túl közelebb vitte őket a szakmunkás-vizsga sikeres letételéhez is. A s-zakmai műveltség növelésének másik eszköze az iparitanuló képzés minőségi és mennyiségi emelése volt. Külön gyakorló-műhelyt szerveztek, ahol az üzem kiváló dolgozóinak irányításával -oktatók- sajátították el a szakmát. Az ipari tanulóképzéssel a későbbiek folyamán mennyiségi problémák jelentkeztek. A szorosabb kapcsolat kiépítése a helyi iparitanuló iskolával jól szolgálta ezt a célkitűzést.

A szakmai ismeretek gyarapításában -ezen keresztül az üzem termelésének fokozásában- fontos szerepet töltött be a pártszervezet, és ha lassan is, de egyre aktívabbá váló szakszervezet. Csak példának említem /igen lényeges tényező volt/, hogy a szakmai műveltség növelésében a párttagok, az üzem vezetősége /élén az igazgatóval/ mutatott jó példát. Természetesen olyan

tényezőket is meg kell említeni feltétlenül, mint az emberekkel való fokozottabb és módszerében új foglalkozás. 1960-ra az üzemi pártszervezet 110 főre, a KISz 90 főre nőtt. Ez a számszerű fejlődés minőségi fejlődéssel párosult. A szakmai képzésen túlmenően leg nagyobb teret szenteltek -az 1956. előtti módszerekkel ellentétben- a politikai oktatásnak a teljes önkéntesség, meggyőzés alapján. Állításom alátámasztására említem meg, hogy többen az üzem dolgozói közül elvégezték vagy éppen most végzik a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemet is. Természetesen a középfokú képzés is szolgálta a politikai képzést.

Az üzem dolgozóinak általános és szakmai műveltségének emelésével a technikai adottságok fokozottabb kihasználására való törekvéssel igen szoros kapcsolatban volt az egyre nagyobb és jelentősebb műszaki fejlesztés és az újítómozgalom. Az egyik jelentősebb műszaki fejlesztés az ún. lángedző berendezés volt. A daru és csillekerekeknél a kapcsolórész magas emelkedésű meneteinek edzésére alkalmas berendezés csak egy volt az országban, a GANZ-MÁVAG-ban. Mivel nagy mennyiségre volt szükség az említett szerkezeti elemből, a GANZ-zal a kooperáció zökkenőket okozott, ezért előállítását a vállalaton belül kellett megoldani. A műszaki csoport azzal, hogy kidolgozta a villamos-távvezetéki oszlop sorozatgyártásának mechanizmusát, a termelés 30 %-os emelkedését eredményezte. A bányafa nagy mennyiségben importként került a bányákhoz. Helyettesítésére acél-bányatám alkalmazásának lehetőségeire technológiai kísérletezésre került sor a vállalatnál. A "Hungári" tip. bányatám kísérletei elsősorban a B. B. Gyár nevéhez fűződnek. Hasonló céllal indult meg a süveggerenda alkalmazásának kísérlete is. Ez nemcsak gyártmány-

fejlesztést jelentett, hanem új technológiai problémák megoldását is, mint a tampa-hegesztés és üzemszerű alkalmazásának kérdése. Természetesen fontos eszköze volt az egyre terebélyesedő újitómozgalomnak a dolgozók anyagi érdekláttségének fokozása.

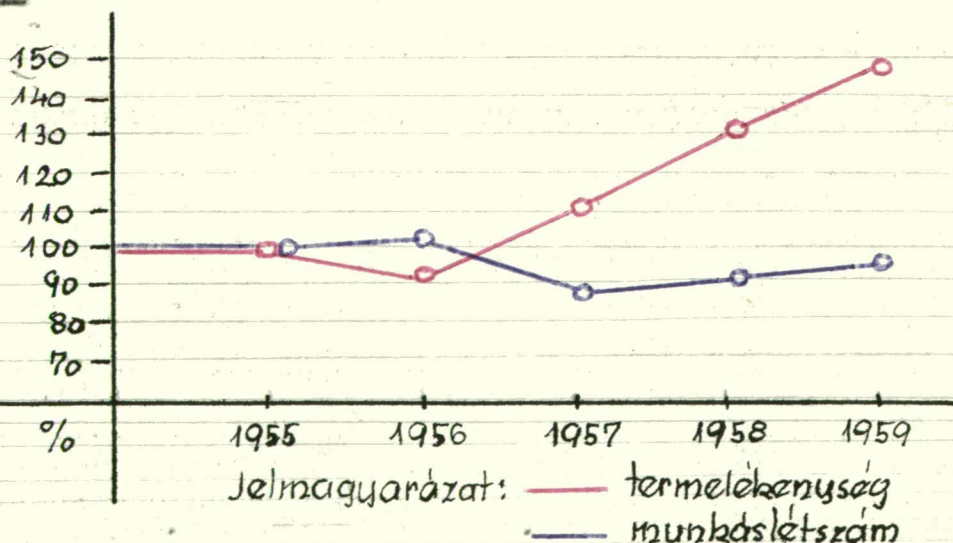
Az előzőekben felsorakoztatott tényezők együttes hatása mérhető le a termelési értékek már ismert adataiban, illetve a termelékenység növekedésében:

	1955	1956	1957	1958	1959
<u>egy fő egy napra eső</u>					
<u>termelési értéke:</u>	100	92,3	111,7	131,7	148,4
1958-60 között <u>36,7 %-kal</u> emelkedett!					

A termelékenység gyorsütemű növekedésének bemutatásánál nem érdektelen a munkaslétszám alakulásának vizsgálata sem:

1955	1956	1957	1958	1959	
100 %	100,4 %	87,8 %	90,1 %	95,3 %	vagyis
1958-59-ben <u>7,5 %-os</u> a növekedés, míg a teljes termelési érték <u>42,3 %-kal</u> növekedett! ¹⁵⁵					

Grafikonos ábrázolással ^{meg} inkább érzékelhető a termelékenység növekedése:



155./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

A munkáslétszám alakulása abszolút értékben:

Év	Fizikai munk.	Összlétsz.	Nem fiz.munk.	%-ban
1957	481	636	155	24,3
1958	494	650	156	25,5
1959	520	680	160	23,5
1960	551	735	184	25,0 ¹⁵⁶

A táblázatból kitűnik, hogy a "nem fizikai munkás" kategória aránylag magas. A számszerűség "változatlanlansága" mögött azonban lényeges minőségi változás következett be a tárgyalt időszakban: megnőtt a technikusok és a mérnökök száma.

A termelés, a termelékenység és az anyagi érdekelttség növekedése jól tükröződik a munkások átlagkeresetének alakulásában is:

1955	1956	1957	1958	1959
100	105,6	122,2	125,9	128,7

%-ban kifejezve/¹⁵⁷

Kifejezésre jutottak ezek az adatok az évenkénti nyereségrészesedésben, ami pl. 1958-ban 11 napnak megfelelő munkabér volt.

A felsorakoztatott tények, adatok kétségtelenül gyorsütemű fejlődést mutatnak, ami 1961-től -a második 5 éves terv időszakában- még csak fokozódott.

2./ A Gépgyár fejlődése 1958-60 között

Az előző periódus adataiból kitűnik, hogy a Gépgyár termelésében nagyobb és hosszabb időre idéztek elő visszaesést az 1956-57-es év eseményei. Bár 1957. második felében a körülmények

156./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

157./ Kiskun Napok 1959. 30. old.

konszolidálódtak, a termelés emelkedett, az évi termelési érték mégis mélyen alatta maradt az 1955. évi eredménynek -1955-ben 55.660 e. Ft., 1957-ben csak 34.360 e. Ft.

1958-60 között azonban olyan gyors ütemű fejlődés következett be -különösen 1961-től-, amely messze maga mögött hagyta -ütem-ben- a B. B. Gyárnak az előzőekben tárgyalt szintén gyors fejlődését. Szemléltetésére néhány összehasonlító adat:

Év	Teljes term. ért. e.Ft.	Befej. term.ért.e.Ft.
1955	55,660	53,500
1956	48,157	49,950
1957	34,360	35,950
1958	59,134	• 53,775
1959	60,225	61,149
1960	77,082	76,376
1961	141,174	139,445
1962	137,529	134,228 ¹⁵⁸

Szükségszerűen merül fel az okok keresése. Egyik fő okát az üzem további korszerűsítése, bővítése adja és ehhez kapcsolódóan a termelékenység növelése.

A későbbiekben tárgylásra kerülő gyártmányok iránt mutatkozó igény kielégítését korlátozta a szűknek bizonyuló termelőterület, ezért új épület építése vált szükségessé. Önerőből indult meg egy új 15x80 m-es csarnok építése, amelynek egyik felét rézműves műhelynek tervezték, a másik részét korszerű forgácsoló műhelynek. Üzembehelyezése biztosította a gyártmányfejlesztésnek részbeni megoldását. A termelőterület további bővi-

158./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

tését jelentette a két csarnok közötti rész betonozása, tetővel történt összekötése.¹⁵⁹

A termelési terület növekedésével bővült a vállalat gépparkja, de a számbeli növekedéshez lényeges minőségi változás, korszerűsödés is párosult. Már 1958-ban a forgácsolóban a négy régi gép mellett 6 új van. "Mind szebbek, jobbak mint a régiek. 1959-ben tovább bővül: " Kapunk Csehszlovákiából és Lengyelországból esztergapadot és marógépeket, azonkívül hengerítő gépeket, a hazai üzemekből pedig DIMÁVAG-ollót, hidraulikus prés t, és még 8-10 kisebb korszerű gépet."¹⁶⁰

A KGM termelési Főosztálya is három esztergapadot és két marógépet adott. Az évi beruházási keretből pedig három esztergapad beszerzését irányozták elő.

A lényegesen bővült és megfiatalodott gépparkon túlmenőleg a termelés gyors ütemű fejlődésének mint másik serkentője a profil lényeges módosulásával függ össze. Továbbra is gyártanak tej-, sőrtankokat, de egyre fokozottabban állt át az üzem a lényegesen munkaigényesebb, nagyobb műszaki képzettséget, de nagyobb kapacitás kihasználást, termelékenységet és termelési érték növekedést biztosító konzervgyári, -oxigéngyári berendezések, vegyipari gépek - különböző hőcserélők- gyártására. 1960 végétől pedig a berendezések gyártása tovább bővült az import rozsdamentes anyagból készített különböző berendezésekkel.

Fontos szerepet töltött be a műszaki fejlesztés és újítás is.

A gyártás-technológia fejlesztésének irányát, ütemét sok tényező közül leginkább a mindenkori igény határozza meg. Ha ma

159./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1959. jan. 9. 2. sz.

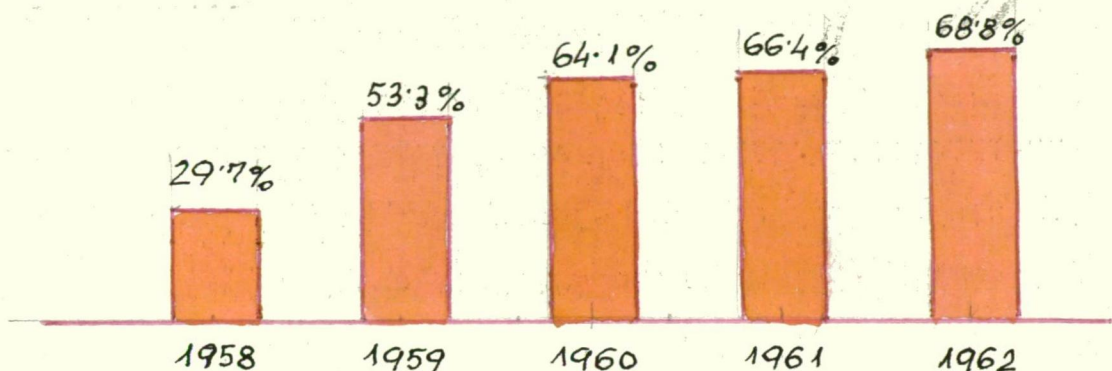
160./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1959. jan. 9. 2. sz.

az igény részben az üzem életével kapcsolatos - termelékenység, prémium nagysága, stb- de legalább ennyire fontos a vásárló igénye. Az igény fokozódott a Gégyárral kapcsolatosan -az export tárgyalásánál jelentkezik ez- mind mennyiségi, mind minőségi szempontból. A nem export termékeiből -aluminium tankok-, a belföldi kereslet igen nagy volt, de a kellő minőségi igény megtartása mellett. Néhány nagyobb újítást említve, elsőnek a sorrendiség betartása miatt, az aluminium-tartályokkal kapcsolatosat kell említenem, a nagy volumen igény szükségessé tette a legoptimálisabb gyártási lehetőség kilakítását. A hordók fenéklemezeinek domborítása jelentett nehézséget, de 1958-59-ben fémnyomó berendezés készült, amely a nehéz és hosszadalmas munkát tökéletesebbé és sokszorta gyorsabbá tette. Az 1959. első félévében -a műszaki fejlesztési terv keretében- elkészített fémnyomó gép több méretű szavány hordófenék előállítására volt alkalmas. 1959-től a műszaki fejlesztési terv állandóan tartalmazott különböző konzervgyári berendezések korszerűsítését. Különösen jelentősek voltak azok az újítások, amelyek azonos vagy növelt teljesítmény mellett a berendezés önsúlycsökkentéseit valósították meg. A gyümölcs válogatónál az eredeti tervtől teljesen eltérő, lényegesen könnyebb és olcsóbb konstrukciójú hajlítóművet kísérleteztek ki, ami egyidejűleg feleslegessé tette más vállalatokkal a kooperációt is. Eredményes kísérletek voltak öntött alkatrészeknek hegesztett lemezszerkezetekkel történő helyettesítésére. Jelentős volt nyílókorongos darabológép kikísérletezése, amely ötszörös vágósebességgel üzemel a hagyományossal szemben a cső, az idomacél vágásánál. A minőségi követelmények növekedése igényelte a felület kikészítés tech-

nológiájának fejlesztését, ami 1958-60 között állandó témája a műszeki fejlesztési tervnek, amit különleges sikesiszoló berendezéssel oldottak meg. Ugyanezt szolgáltatta a különleges zománcfestékekkel készített felület~~re~~ alapozási műveleteinek kikísérletezése. A rozsdamentes anyag feldolgozása új eljárást igényelt, különösen a hegesztés területén, ami a védőgázos hegesztési eljárás alkalmazásához vezetett.

A termelés emelésének, de a minőség növelésének is fontos előmozdítója volt az igen jelentős és gyors ütemben jelentkező export-igény a vállalat termékei iránt a KGST-én belül a Szovjetunióval kötött hosszúlejáratú szerződés ~~kap~~ komplett konzervgyári berendezések szállítását írta elő, amely már 1958-ban igen komoly mennyiségben igényelte a különféle konzervipari berendezések gyártását. 1958-tól napjainkig igen nagy mennyiség került leszállításra, de közben 1-1 komplett konzervgyári felszerelést gyártottak Guineába és Szudánba is. A komplett konzervgyári felszerelések különböző technológiai szektorokból állnak, mint paradicsom, főzelék, gyümölcs, zöldborsó, stb. A zöldborsó gépsorból Jugoszláviába, Lengyelországba, és Csehszlovákiába is gyártottak. Baromfi feldolgozó gépeket a Szovjetunióba, vágóhídi berendezéseket Tiranába és Ulna-Batorba szállított a vállalat. Igen jelentős export termékük az oxigéngyár berendezései, amelyekből a Szovjetunióba, Koreába, Kínába, Indiába, Indonéziába, Irakba, Lengyelországba, Romániába és Jugoszláviába szállított a vállalat. A vegyipari berendezések gyártáncsoportjában meg kell említeni a különböző típusu hőcserélőket. Először 1959-ben a Szovjetunióba szállítottak, ami szénacélból készült, 1961-től rozsdamentes anyagból gyártották igen tekintélyes mennyiségben.

Az exportigény évről-évre növekedett, a sz. össztermelés egyre nagyobb hányadát alkotta az exportra gyártott termékek mennyisége:



Sokat mondó, ha az exportra szállított termékek értékét numerikusan is összehasonlítjuk az össztermeléssel:

Év	Teljes term.ért.e.Ft.	Export e. Ft.
1958	59,134	17,590
1959	60,225	38,111
1960	77,082	49,446
1961	141,174	93,825
1962	137,529	94,715 ¹⁶¹

Az üzem minden évben túlteljesítette az előirányzott exportterveit: így 1958-ban 116,9 %-ra, 1959-ben első félévében 109 %-ra, az 1959-es éves tervet 11,7 %-ra, 1960-ban ~~109~~ 100,4 %-ra.

A számok megelevenítésére csupán egy, az első, egyben a legkisebb termelési év adatai: 1958-ban 12 hónap alatt 1750 konzervipari gépet és edényt szállítottak.¹⁶²

"1958-60 között több mint 100 komplett konzervgyárat szállítottunk, többek között Krasznodárba, Ukrajnába, sőt Szibériába is."¹⁶³

161./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

162./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1960. jan. 15. 3. sz.

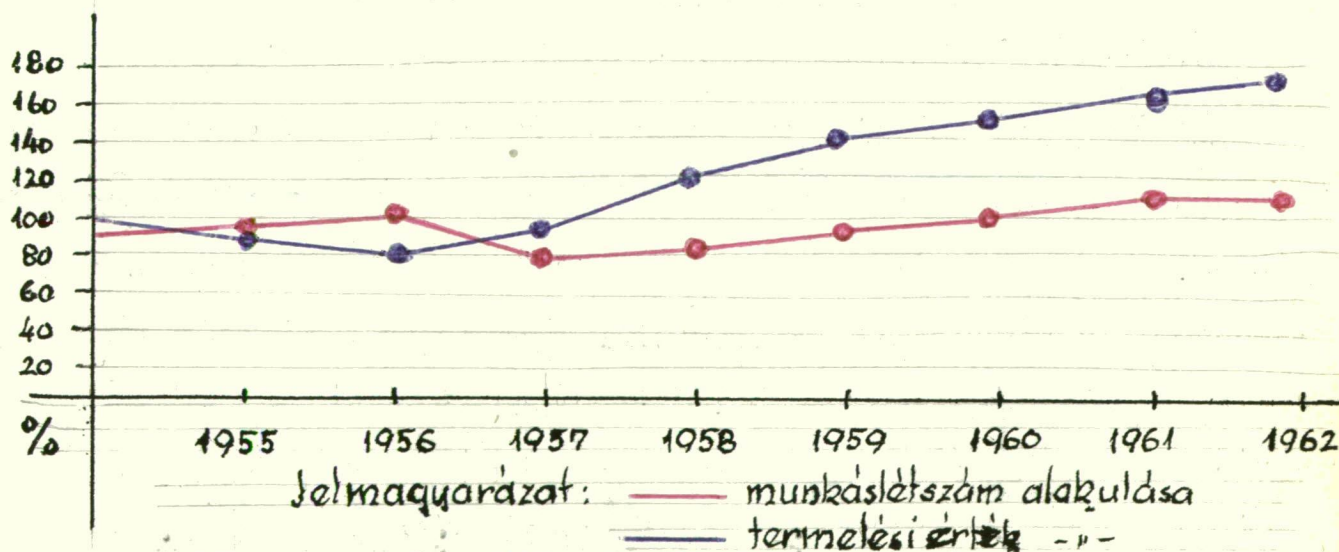
163./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1960. dec. 30. 53. sz.

Nem érdemtelen annak sem a megemlítése, hogy az exportra szállított árukkal kapcsolatosan semmiféle reklamációra nem került sor.

Az előzőekben felsorolt tényezők ható ereje, s ezen keresztül a termelékenység növekedése jól lemérhető, ha az eddig felsorolt adatokhoz még megvizsgáljuk a munkáslétszám alakulását:

Év	Fizikai munkás l é t s z á m	Nem fizikai munkás l é t s z á m	Összlétszám
1955	337	123	460
1956	324	118	442
1957	222	94	316
1958	280	77	357
1959	280	102	382
1960	315	117	432
1961	396	131	527
1962	399	146	545

Szemléltetesen mutatja a termelékenység növekedését, ha grafikusán ábrázoljuk a termelési értéket és a létszám alakulását:



164./ Vegyipari G. adatszolgáltatás.

Minden kétséget kizáróan megérdemelten lett "élüzem" 1960-ban, "s ezuttal másodszer nyerte el a kitüntető címet. Az elmúlt éf /1959/ második félévében termelési tervüket 110,, export-tervüket 112,7, termelékenységi tervüket pedig 111,9 %-ra teljécsítették."165

Az "Élüzem" kitüntetés elnyerését a fentieken túl olyan tényezők is indokolták, mint a termelés jövedelmezőségét jelző mutatót 30%-kal telejsítették túl, kiváló eredményeket értek el a műszaki-fejlesztésben, az újításból eredő megtakarításuk 1,800.000 forint, az anyagtakarékosságból több mint hétszáz-ezer forintos eredményt értek el.

Az üzem jó munkáját bizonyítja az az elismerés is, ami 1960-ban a műszaki közvéleményben kialakult, és az 1960-as Budapesti Ipari Vásáron nagy érdeklődést váltottak ki az üzem kiállított termékei.

Az üzem termékei iránt nagy érdeklődés már 1958-ban az üzem teljes rekonstrukciójának megvalósítását tette szükségessé. 1959-ben megindult a beruházási program készítése és a rekonstrukcióval kapcsolatos felmérések. A rekonstrukciós terv 1961-ben már olyan stádiumba jutott, hogy a teljes beruházás kidolgozott tervfeladata különböző szinteken elbírálást és jóváhagyást nyert. A megvalósítási határidő 1965. dec. 31-ben volt megjelölve. A terv keretén belül új termelőterület-csarnokok, a legkorszerűbb gépekkel felszerelve-, új iroda épület és szociális létesítmények szerepeltek. A konstrukció kivitelezése olyan stádiumba jutott, hogy joggal írhatta a F. K. 1961.

165./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1960. ápr. 2. 14. sz.

jan. 20-i száma:

"1965-re a megye egyik legkorszerűbb üzemévé fejlődik a Kiskunfélegyházi Gépgyár...a nagyszabásúüzemfejlesztés a jövő évben kezdődik mintegy 60 millió forint költséggel, szinte újjászületik a gyár."

1962-ben az építkezéshez, a terjeszkedéshez szükséges szomszédos telkek kisajátítása megtörtént és^a beruházásához szükséges teljes kivitelezési tervdokumentáció rendelkezésre állt.

1962-ben a kivitelezést leállította a minisztérium, mivel gazdaságosabb megoldási lehetőséget talált. Megállapították, hogy nagyobb méretűnek kell lenni a vegyipari gépgyártás profil fejlesztésének, mint amit a Kiskunfélegyházi Gépgyár beruházással növelt kapacitása elbirna. Ekkor vetődött fel a két üzem -a Gépgyár és a B. B. Gyár- összevonásának gondolata: összevonással nagyobb beruházás nélkül, gazdaságosabban, az összevont üzemek kapacitási adottságainak jobb kihasználásával a vegyipari gépgyártás igényeit biztosítani tudja. - Mint már a B. B. Gyár tárgyalásánál említettem, 1963. jan. 1-el történt meg az összevonás.

1958-tól, de különösen 1960-tól az üzem fejlődése igen gyors ütemű, termékei szinte a világ minden tájára eljutottak, öregbítve a magyar ipar hírnevét. Igen fontos szerepet tölt be a KGST-én belüli kapcsolatainkban. Termelése jelentős devizát ad évente népgazdaságunknak.

3./ A város két új üzeme

a./ Kiskunsági Cipőipari Vállalat

A város gyors ütemű fejlődését mutatja az előzőeken túlmenően az is, hogy a tárgyalt időszakban két új üzem is létesült. A Kiskunsági Cipőipari Vállalat mint megyei tanácsi üzem 1958. jan. 2-én kezdte meg működését a "kisvárosháza" épületében. Az üzem kizárólag gyermekcipők gyártására rendezkedett be az országosan jelentkező gyermekcipő pótlására. 19-30-as méretű cipőket gyártott. Az üzem munkáslétszáma 74 fő volt, ebből kb. 20 % a szakmunkás, a többi betanított segédmunkás. A 20 % szakmunkás is kisipari jellegű. A munkások többsége nő! Ez a létszám a jelen felé haladva rohamosan növekedett -főleg az új üzem megépítése után-, 1960-ban 205 fő, ma már kb. 450 főt foglalkoztat. Az üzem alapítása nagyban elősegítette a női munkaerő foglalkoztatásának megoldását.

Az üzem eddigi élete kétségtelenül igazolta, hogy különösebb nehézség nélkül, viszonylag rövid idő alatt -amit a gépek és jellegük tesznek érthetővé- kialakítható ilyen kezdő összetétel mellett is komoly szakértelemmel rendelkező, s jól tevékenykedő munkáskollektíva.

Az üzem kezdő felszerelését korszerűtlen gépek alkották, amit a megyei tanács támogatásával új, korszerű gépekkel sikerült felcserélni. A munkáslétszám növekedése és az új gépek nagy mértékben megnövelték az üzem kapacitását és termelését:

1958-ban	35.000 pár
1959-ben	100.000 pár
1960-ban	200.000 pár cipőt gyártottak.

Forint terv:

1958. I. félév terve 1841 Ft/m, amit 2.007,7 Ft/m-re teljesítettek

1959. I. " " 4092 Ft/m, " 4.189,2 Ft/m-re teljesítettek.

Napi teljesítmény:

1958. I. félévében 215,20 Ft.

1959. I. " 454,70 Ft. érték munkásonként.

Az üzem fejlődését tükrözi az a tény is, hogy 1960. jan. 1-el önállóvá lett. Ezzel egyidejűleg Kiskunmajsán is létesített egy fiókvállalatot 67 dolgozóval. A kiskunmajsai fiókvállalat női posztószáras cipőt gyártó részleg volt évi 40.000 pár kapacitással -ami a későbbiekben kiderült, hogy túlméretezett volt-. A fejlődést az is tükrözi, hogy a már említett 205 fős munkáskollektívával két műszakban dolgoztak.

1960-ban tárgyalások indultak az üzem további bővítéséről -a kapacitást mintegy 50%-kal bővíteni kell-, aminek megoldásáért kulcskérdésként jelentkezett a telephely kérdése. Az új, kellő méretű telephely kialakítását olyan tényezők is sürgették, mint a higiéniai és szociális létesítmények kialakításának szükségessége. 1960-ban kezdték meg a város délkeleti részén, a minden szempontból korszerű és a szükségleteket kielégítő új telephely építését, s tulajdonképpen ezzel az aktussal fejeződött be az a folyamat, amelynek eredményeként egy komoly és korszerű üzemmel gazdagodott a város.¹⁶⁶

166./ Kiskun Cipőüzem: az adatokat szolgáltatta: Lengyel igazgató, és Bottlik főkönyvelő és a Kiskun Napok 1959. 41. old. Lengyel József szül. 1907. 1958-tól a vállalat igazgatója. Lakik: Kiskháza, Liszt F. u. 5. sz.

b./ Műanyagfeldolgozó Vállalat

Az 1960-as év újabb nagyüzemet adott a városnak. 1959. decemberében "a félegyházi műanyagfeldolgozó és vegyiprai üzem alapításának terve a megyei tanácsülés előtt" - tudatja a F. Közlöny. Az első évre előirány-zott termelési érték 4 millió forint, a kezdőlétszám 45 fő volt. Az üzem nyers műanyagot dolgoz fel. PVC csövet, festéklakettákat, agrofóliákat, elektromos szigetelőket, esőkabátot, műanyaglapot padlóburkolásra, stb. gyárt. Megalakulásakor gépparkjának többségét használt gépek alkották.

1960 őszén már két műszakban dolgoztak a már felépült első részlegben. Gyors ütemben épültek fel az üzem többi részlegei is: "1961 tavaszára elkészült a félegyházi műanyag üzem két új épülete..."¹⁶⁷

Az építéssel egyidejűleg nőtt a munkáslétszám, és az üzem fokozatos bővülésével a termelési érték is. Ma már több száz embert foglalkoztató nagyüzem, amely a harmadik 5 éves terv beruházásával kapacitásban ~~ix~~ megduplázódik.

Az üzem telepítésének előnye a város szempontjából a női munkaerő foglalkoztatási problémájának megoldása. - A cipő és a műanyag gyárral, főleg ha a további fejlődésüket is figyelembe vesszük, a probléma megoldottnak tekinthető. - A műanyagfeldolgozás minimális szakértelmet igénylő, a női munkaerő foglalkoztatására megfelelő munkaterület. Az üzem dolgozóinak döntő többsége a háztartásból került az üzembe. Világosan kell azonban

167./ Kkfélegyházi Levéltár: F. K. 1961. márc. 21. 11. sz.

láttni, hogy az üzem későbbi fejlődése megköveteli a munkásság szakmai műveltségének növelését. A vállalat vezetősége szorgalmazza is a tanulást, így a dolgozók tanfolyamokon vesznek részt, illetve iparitanuló képzéssel, de kétségtelen, hogy az üzem fejlődése egyre inkább a magasabb szintű képzést követeli meg nagyobb mértékben.¹⁶⁸

4./ Vágóhid és Húsfeldolgozó Vállalat

Az 1958-60-as időszakot komoly fellendülés jellemzi az üzem életében. A munkaterület és a géppark szempontjából komoly az előrehaladás. 1959-ben a sertés-feldolgozás gyorsítása és a nehéz fizikai munka csökkentésére megépült a második sertés hasítószalag. A munkás egy-egy munkafázist végez, ami a termelékenységet elősegíti. A hús mérlegelésének megkönnyítésére felsőpályás mérleget építettek. Az egyre jelentősebb mennyiséget kitevő töltelékárú készítésének gyorsítására 50 l-es hidraulikus töltővel és 1 db 60 l-es gyorskeverővel növelték a gépparkot. Mivel 1960-ban az egyenlősítőüzem Kiskunhalasról ide települt, újabb gépek kellenek 2 db keverő, melynek befogadóképessége 8 q, a sz zsirolvasztó üstök térfogatát is növelték 8 q-ra. A zsirüzem bővülése szükségessé tette a zsirraktár bővítését is. A munkáslétszám is gyarapodott, így 1959-ben 122 fő, 89 adminisztrátor- és műszaki, 30 iparitanuló. Összesen 241 fő. 1960-ban összesen 242 fő.

Az üzem ilyen gyors fejlődése több tényezővel függött össze.

168./ Műanyagfeldolgozó Vállalat. Az adatokat Petheő Géza szolgáltatta. Született 1932. A vállalatnál dolgozik 1962-től mint a Tervosztály vezetője. Lakik; Kkfélegyháza, Attila u. 16.

A megye kisvágóhidjait -mivel nem voltak gazdaságosak- megszüntették. Az egész megyében Kiskunfélegyházán és Baján volt csak vágás. Nyilvánvalóan így megnőtt a félegyházi üzem körzete. A fejlődésben egyre jelentősebb szerepet tölt be az export, melynek eleinte az NDK és Csehszlovákia volt az iránya. A fejlődés igen lényeges mozgatórugója a húsfeldolgozás, a töltelékárú készítésének ugrásszerű növekedése.

A gépesítéssel, a megnövekedett termelőterülettel megnőtt a kapacitás és a termelési érték:

1958-ban	113,590.000 Ft.
1959-ben	114,549.000 Ft.
1960-ban	126,038.000 Ft.

A csomagolt, feldolgozott zsir értéke:

1959-ben	6,055.000 Ft.
1960-ban	17,365.000 Ft. 169

Az 1957-es év napi néhány q-s töltelékárú készítése, értéke is igen megnőtt:

1959-ben	14,131.000 Ft.
1960-ban	14,787.000 Ft.

A fejlődés 1960 után tovább folytatódott mind a termelés, mind a felszerelés vonatkozásában. A felszerelés korszerűsítésére csak egyetlen tényről említek: a korszerű felszereléssel /labor/ több egyetemi végzettségű alkalmazottal működő trichina-vizsgáló állomást létesítettek. 170. Az export növekedésére is csak egyetlen adattal utalok: jelenleg csak Olaszország vonatkozásában 3 céggel tart fenn kereskedelmi kapcsolatot.

169./ Kkfélegyházi Húsfeldolg. V. adatszolgáltatás.

170./ Húsfeldolg. V.: Dr. Teleki József főállatorvos. Szül. 1932.

A vállalatnál dolgozik 1958-tól.

5./ Tollüzem

A tárgyalt időszak végén lett igazán nagyüzemmé. 1960 végén kezdődött meg a régi osztályozó és futószalagok kicserélése és újak beállítása, mintegy 2 millió forint összegben. A munkaslétszám kb. az előző évek szintjén volt, így 1960-ban a belső-dolgozók száma 137, a bedolgozóké pedig 200. - 1965-re a belső-dolgozók száma 110 főre csökkent, ami a gépesítéssel volt kapcsolatban. A géppark korszerűsítése a termelési érték alakulásában is éreztette hatását:

1960-ban	53 tonna export disztollért	111.000	dollár	valutát
----------	-----------------------------	---------	--------	---------

1965-ben	69 " "	"	141.000	" "
----------	--------	---	---------	-----

termeltek.

Hazai felhasználású tollérték:

1960-ban	3,800.000 Ft
----------	--------------

1965-ben	5,300.000 Ft, az évi termelésük.
----------	----------------------------------

Természetesen a dolgozók átlagkeresete is tükrözi a termelés növekedését, míg 1960-ban 846 Ft, addig 1965-ben 1.134 Ft-os átlagot sikerült elérni. A termelés fejlődésével lépést tartott az üzem egészségügyi és kulturális intézményeinek a fejlődése is.¹⁷¹

6./ Dohányfermentáló

A tárgyalt időszakban megnőtt a "külső munká"-val kapcsolatos tennivalója az üzemnek. 1958-tól a mezőgazdaság belterjességének fokozottabb előretörésével -elsősorban a Tisza vonalánál az öntözéses gazdálkodás, a Duna-Tisza közén a szőlő és

171./ Tollüzem, Bibkó üzemvezető.

gyümölcs telepítések-, a termőterület csökkenésének veszélye állott elő. Ezt erősítette az állami felvásárlási politika is, ami az előbb említett növények esetében magasabb jövedelmet biztosított a tsz-eknek. A termőterület csökkenésének megelőzése tette szükségessé a dohánytermelésre alkalmas területek feltérképezését talajminőségi szempontból. A központ nem sok támogatást nyújtott a munkákhoz, így elsősorban az üzemnek kellett megszervezni. A munkában nagy segítséget nyújtottak a gépállomások. A feltérképezéssel sok olyan területre hívták fel a figyelmet, amelyeken eddig nem termeltek dohányt. A termőterület megtartása -sőt fokozása-érdekében agrobiológiai megfigyeléseket, kísérleteket, majd szaktanácsokat kellett adni a termelőknek. A legutóbbi időkig elterjedt szakvélemény szerint virginia dohány kellő minőségben és mennyiségben csak közömbös talajokon terem. E szakvélemény alapján a leszűkült Duna-Tisza közti terület a dohánytermelés szempontjából nem jöhet komolyan számításba -ami a régi multu üzem létét fenyegette-, mivel itt a talajok döntő többsége meszes. Kellő talajműveléssel -fokozottabb kénsavas káli használattal- mind minőségi, mind mennyiségi szempontból alkalmas a termelésre. A Dohányipari Szaklap-ban ezekkel kapcsolatosan jelentek meg tanulmányok. /1965/ A kísérletek, a szakszerűbb kezelés, a fokozottabb tanácsadás eredményeként a gyenge 4,5 q-ás termésátlagot sikerült 6,5 q-ra növelni kh-ként, egyben jobb lett a minőség is. 1960-ra a "világos" 70 %-ra emelkedett.

A várható területi csökkenés helyett a termőterület is növekedett: 1956 előtt 620 kh, 1960-ban 800 kh fölé emelkedett. A helyi tsz-ek is egyre fokozottabban termelnek, pl. a Bem

4-5 kh-ról 80 kh-ra, a Keleti Fény 3 kh-dal kezdte, jelenleg 100 kh-n termel, a Vöröscsillag és a Dózsa tsz-ek is igen jelentősen növelték.

A belsőmunka terén tovább fejlődött a kisépesítés, a nehéz fizikai munkát akarták könnyíteni. Az üzem jó munkáját mutatja, hogy az 1958. évi szárítási versenyt a kiskunfélegyházi szárító-telep nyerte a legmagasabb világos dohány kihozatali százalékkal.

Az üzem egyes részeinek kapacitása nem eléggé kihasznált, mindenekelőtt a szárítórészlegé. A szárítótelep hosszabb üzemeltetése nagy jelentőségű lenne. Egyrészt a kihasználatlan kapacitás kihasználása miatt, ami új befektetést nem igényel, másrészt lehetőséget adna a termelőkkel való szorosabb kapcsolat kiépítésére is. Az üres kapacitást hasznosítani lehetene gyapju, gabona, tengeri, stb. szárítására.¹⁷²

7./ Szeszfőzde

Az üzem felszerelése 1960-tól tovább korszerűsödött. 1960-ban 1 db holtcefre tároló épült. A tároláson túl egészségügyi követelmény is ez, mivel az üzem lakott területen van. A holtcefrét a Talajerőgazdálkodási Vállalat hasznosítja. A régi szeszfőzde főépületét 1958-tól műtrágya tárolásra használták. /20 vagon tárolására alkalmas./ A későbbiekben az üzem felszerelését is teljesen kicserélték: 1 db 520 l. főzőüst, 1 db 370 l. finomítóüst, hűtők, mintegy 100.000 Ft értékben. A vállalat külön lakatosműhelyt is kialakított.

172./ Dohányfermentáló: Nagy üzemvezető.

Az üzem kapacitása nem teljesen kihasznált. Minden évben 2-3 hónapig nincs üzemelés. Feltehetőleg évek múlva -a környéken a szőlők és gyümölcsösök termőre fordulásával- ez a helyzet megváltozik. A kapacitás kihasználtságával kapcsolatosan felmerül az a kérdés is, hogy indokolt-e még a jelenben is a város területén most is működő másik szeszfőzde üzemeltetése? Igen jelentős szempont az épületek, tárolók felhasználása a holt-szezon idején, hiszen csak a tároló 30 vagonos.

8./ Villanytelen

A villamosenergia szolgáltatás szerepe óriási mértékben megnőtt. A helyi üzemek megnövekedett igényén túl a villamosenergia hálózatba bekapcsoltak 18 falut és községet. A mennyiségi igény növekedése az életforma megváltozásával is kapcsolatos, hiszen sok háztartási gép, a számban egyre növekvő TV, stb egyre nagyobb igényt támaszt a villamosenergia szolgáltatással kapcsolatosan nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is.

A villamosenergia szolgáltatás zavartalan biztosítása megkövetelte a kooperáló vezetékek kiépítését. A kooperáló vezetékek kiépítése lehetővé tette, hogy az esetleges üzemzavarokat igen kis területre lehet korlátozni. A villamosenergia szolgáltatással kapcsolatosan megnövekedett igény szükségessé teszi újabb állomás építését. Az üzem betöltött szerepének, megnövekedett munkájának megfelelően a műszaki fejlesztés mellett a dolgozók száma is megnőtt: összlétszám 84, ebből 1 mérnök, 3 technikus.¹⁷³

173./ Horváth üzemvezető.

9./ Gépállomás

A további fejlődés mutatója az 1958-ban felépült nagyméretű szerelőcsarnok 2 milliós beruházással. A műhely korszerűsítésére és a géppark bővítésére 1,5 millió forintot ruháztak be. A fejlődés elsősorban a gépeknél mérhető le:

1957-ben	78 db	traktor,	ebből univerzál	14 db
1958-ban	71	"	"	23 "
1960-ban	89	"	"	42 "

1960-ban a 89 db traktoron kívül 17 db aratógép, 52 db cséplőgép, 9 db kombájn és 48 db pótkocsi alkotta a gépparkot. Összértékük 10,5 millió forint. A 200-as munkáslétszám /62 ifjúsági munkás traktorvezető/ lehetővé tette a két műszak bevezetését. 1959-ben az előirányozottnál 13.000 normálholddal több talajmunkát végeztek el. A jelentős túlteljesítésnek és a kettős műszak bevezetésének fő oka az volt, hogy a nyári mezőgazdasági munkák idején számos olyan tsz jelentkezett igénnyel, amelyek korábban csak kisebb mértékű munkára szerződtek. Az 1959-es évi tervet 124,5 %-ra teljesítették.

1960-ban 73.000 normálhold területet műveltek meg- Az évi nyereség 916.000 Ft, a munkások átlagkeresete 950 Ft volt.

1964-től a kormányerejű rendeletnek megfelelően profilja megváltozott, gépjavitó vállalat lett.¹⁷⁴

10./ Kiskipari termelő Szövetkezetek 1958-60 között

a./ Asztalos Kiskipari Termelő Szövetkezet

Az előző szakaszban meginduló gyors fejlődés folytatása figyel-

hető mega termelőterület és a gépi felszerelés bővítésében, ami egyben korszerűsítést is jelentett.

1960-ban új műhelycsarnok épült 1 millió forintos beruházással.

A nagyobb méretű gépbeszerzés is 1960-ban kezdődött: 1 db ingafűrész a szabászathoz, 1 db háromhengeres hengercsiszoló, 1 db páros körfűrész, 1 db 18 orsós sorozatfuró, 1 db szalagfűrész, 1 db egyengetőgép, 1 db újabb marógép, 1 db hidraulikus prés-gép -400.000 Ft értékű-, amelyből 8-10 db van az országban. A gépesítést jól érzékelteti az állóeszközök értékének változása:

1956-ban 224.500 Ft

1960-ban 1,297.800 Ft

1960-ban a Hunyadi utcai részleget kizárólag a helyi lakosság szolgáltatására rendezték be. A tagság száma alig változott: 53 termelő, 9 adminisztrátor és 9 iparitanuló. A gépesítés hatására az alig változó termelői létszám mellett a termelési érték gyors növekedése figyelhető meg:

1958-ban	3,335.200 Ft	nyereség	274.400 Ft
1959-ben	4,435.800 "	"	292.400 "
1960-ban	4,730.000 "	"	403.900 "
1965-ben	9,101.000 "	"	1,080.000 " 175

A termelési érték és a munkáslétszám alakulásának egybevetése a termelékenység gyors növekedését tükrözi. A szövetkezet 10 éves működésének eredményeként megerősödött, tagságának biztos és állandóan növekvő jövedelmet biztosító "nagyüzem" lett, amelyet gyártmányairól az egész országban ismernek. Termékeik minősége sok oklevelet juttatott a szövetkezet tulajdonába. 1958-ban nyerte el a szövetkezet a "Kiváló Kisipari Szövetkezet" címet. Fejlődését hátráltatta -ma is- hogy a szövetkezet telep-
175./ A. Kisipari T. Sz: Bartha elnök h.

helye 8 helyen, szétszórta van a város területén. Az ezt megszüntető centralizáció bizonyára újabb fejlődést megindító tényező lenne.

b./ Lábbelikészítő KTSz

A kiskunfélegyházi Cipőipari Vállalat megalakulása hatással volt a szövetkezet életére. Ez elsősorban a tagok számánál volt érezhető. A gyár megalakulásától többen elhagyták a szövetkezetet. A város vezetősége is olyan álláspontot foglalt el, hogy az új üzem megerősítésére a szövetkezet adjon jól képzett kiskun iparosokat. A taglétszám 96 főre csökkent.

Az újabb beruházások -1960-ban a beruházott vagyon 188.000 Ft, forgóvagyon 977.000 Ft- hatására a létszámcsökkenés ellenére is a termelő-érték növekedett: 1960-ban 14.000 pár cipő ~~3,500~~ 3,500.000 Ft értékben és 25.000 pár cipőjavítást végeztek el. A jó minőségre utalnak, hogy az 1959-ben kiállított termékeik a Kiskun Napokon díjat nyertek, de a KISZÖV-től is oklevelet nyertek termékeik minőségéért és a kiállítás rendezettségéért.

c./ Építőipari Szövetkezet

A tárgyalt időszak végén ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját. Ez idő alatt a szövetkezet vagyona 138.000 forintról 180.000 forintra növekedett. A tagság száma is megnőtt:

1958-ban 131 tag

1959-ben 164 "

1960-ban 195 tagot és 28 iparitanulót foglalkoztatott.

A 15 ipari szakmát összefogó szövetkezet tevékenysége kiterjedt az egész járás, sőt a megye területére is. Állandó munkaterületük az iskolák, középületek karbantartási és felújítási

munkái, a város területén folyó családirház és tsz épületek építése. A szövetkezet fejlődését jól mutatja az egy főre eső termelési érték alakulása:

1958-ban 64.400 Ft

1959-ben 82.100 Ft. E számok a termelékenység emelkedésére is utalnak, amiben igen lényeges szerepet játszott az 1960-ban meginduló fokozottabb gépesítés: betonkeverő, szállítószalag, teherautó, stb. A megnövekedett tevékenységre utal, hogy 1957-ben 1.735, 1959-ben 2.136 megrendelést kapott a szövetkezet. 1959-ben 64 milliós forgalmat bonyolítottak le, évi tervüket több mint 8 millióval túlteljesítették. Ennek alapján az évi nyereségrészesedésük elérte a háromheti átlagkeresetet. 1960-ban a megye 83 tsz-ének több mint hatezer dolgozója közül nyerték el a "Kiváló Kisipari Szövetkezet" címet. Országosan, s így a szövetkezetnél is, a további gépesítés, az új technológiák fokozottabb alkalmazása lehet a további fejlődés útja.¹⁷⁶

d./ Vas-Fém és Gépjavító KTSz

A későbbiekben számszerűleg is kitűnik, hogy ez a szövetkezet is "nagyüzemmé" nőtte ki magát. A termelési érték növekedésében több tényező játszott szerepet:

1./ Munkaigényesebb gépek gyártása került előtérbe: gyógyszeripari, csokoládé, konzervipari, csomagológépek, szállítószalagok.

2./ Az előzőekkel összefüggésben további eltolódás következett be a szolgáltatás és az árutermelés között, ez

utóbbi javára. A szövetkezet egyik konzervipari gép gyártását éppen "bulgáriai megrendelés" alapján indította be. Bizonyítja ezt az is, hogy "évente 3-4 milliót tesz ki a szolgáltatások értéke" ¹⁷⁷ Összehasonlítva a szövetkezet évi tervével: 1966-ban 24,500.000 Ft. volt.

3./ A fejlődésben feltétlenül szerepet játszott a modern technológia átvétele, ami szorosan kapcsolódik a szövetkezet tagságának szakmai képzettségének emeléséhez. Ez az iparitanuló képzésben nyilvánult meg, illetve közülük is sokan megszerezték a középfoku szakmai ismereteket, a technikumi képesítést.

4./ Másik okként kell emlitenem -bár időben későbbi-, hogy a Gépjavitó, a Rézműves és a Mezőgazdasági KTSz-ek egy szövetkezetbe tömörültek 1965. jan. 1-el.

Létszám alakulása:

1956-ban	40 tag		
1959-ben	40 tag	összlétszám	55 fő
1966-ban	160 "	"	210 fő

Az előbbi megállapítások az összlétszám növekedésén túl a termelési érték növekedésében is jól megfigyelhető:

1956-ban	1,657.000 Ft
1957-ben	2,382.000 "
1958-ban	2,393.000 "

az 1966-os terv 24,500.000 Ft.

Az árutermelés növekedését jól regisztrálja, hogy az üzem gyártmányait használja a Miskolci Rum és Likörgyár, a Hatvani Kon-

zervgyár, a Nagykőrösi Konzervgyár, a Kecskeméti Konzervgyár, a Csokoládégyár, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyék szeszfőzdéi, a Szegedi Kender, Lenszövő Vállalat. Egész Dél-Magyarország területén karbantartási szerződéssel rendelkeznek hűtő és fagylaltgépek javítására.

Alig több mint 10 év alatt nagyvállalattá lett. A további fejlődés akadálya -hasonlóan az Asztalos KTSz-hez-, hogy a várcs területén szétszóródva vannak elhelyezve részlegei, ami igen megnehezíti az irányítást. A centralizálás fellendülést eredményezhetne.¹⁷⁸

f./ Háziipari Szövetkezet

A szövetkezet fejlődését a munkaigényesebb termékek előállítására való törekvés, s ezzel kapcsolatosan az export növelés, másrészt a lakosság javító-szolgáltató igényének fokozottabb kielégítésére való törekvés jellemzi a tárgyalt időszakban. A minőségi törekvés, másrészt a tagság számának növekedése -1958-ban 511 fő, 1959-ben már 700 fő- a termelési érték növekedését vont maga után: ami 1958-ban már 7,433.600 Ft. Jellemzők az exporttermelés adatai is: 1958-ban 2,778.000 Ft. -Az export tárgya és iránya az előző évekhez viszonyítva lényegesen nem változott.- Az 1958. évi nyereség 442.000 Ft volt, amiből kiosztásra került 136.000 Ft. Egyrészt a munkaigényesebb termelés, másrészt a munkabér növekedése miatt 1958-ban az előző évhez viszonyítva 400.000 forinttal több munkabért fizettek ki. A

178./ Kiskun Napok 1959. 60. old. és adatokat szolgáltatott

Herczeg Pál a KTSz elnöke. Született 1928. A KTSz-nél dolgozik 1955-től. Lakik: Kkfháza, Liszt F. u. 16.

munkabér mellett számottevő az évenként kifizetett 150-200.000 Ft nyereségrészesedés is. Ezenkívül évi 50-60.000 Ft-ot fordítottak a tagok szociális segélyezésére, jutalmazásra, üdültetésre. A szövetkezet vagyona 1958-ban 700.000 Ft, 1960-ban már túlhaladta az 1 millió forintot. Nehézséget jelentett a telephely szűk volta.¹⁷⁹ Ennek megoldására vásárolták meg 1960-ban a Martirok útján lévő, volt zsinagóga épületét 300.000 forintért. Ebben az épületben tervezték berendezni a tájmuzeumot. Az újonnan vásárolt épület sem tudta megoldani a termelőterület problémáját, ami elsősorban is azzal függ össze, hogy a megalakulástól eltelt 8 év alatt "gyárrá" nőtte ki magát. A máig is megoldatlan probléma azért is sürgető, mert sokszáz nőnek biztosít munkalehetőséget.

f./ Fodrász Szövetkezet

A szövetkezet megalakulásának 10. évfordulóján már hat részlege működött. Évente 150.000 embert szolgáltak ki az üzleteikben. A megalakulás óta 4,500.000 forintot termeltek szolgáltatásból. Ez idő alatt béralapjuk 320.000 Ft volt, melyből 280.000-et használtak fel. Nyereségrészesedés címen 80.000 forintot fizettek ki a tagságnak. Műhelyeiket a mai higiéniai és esztétikai követelményeknek megfelelően átépítették. Felszerelésük is korszerű.

11./ A magánkisipar 1958-60 között

A magánkisipar helyzetének alakulását a tárgyalt időszakban igen szemléletesé teszik az adatok:

179./ Kiskun Napok 1959. 54. old.

1957-ben 518

1958-ban 551

1959-ben 541

1960-ban 350

1961-ben 290 magánkisiparos volt Kiskunfélegyházán.^{180.}

Az állami támogatás politikájának hatása és az előző évek torzulásának még érezhető hatására nyilvánvaló kereslet a kisiparos munkája iránt, átmenetileg a magánkisiparosok számának növekedését vonta maga után.

1959-től több tényező hatására számuk ismét erősen csökken:

a./ A Kisipari Termelő Szövetkezetek ugrásszerű megerősödése jellemzi ezt az időszakot, ami vonzó hatással volt a magánkisiparosság egy részére -a KTSz-ek tagságának szám- szerű növekedése ázzel is összefügg-, ugyanakkor a modern technikát egyre inkább alkalmazó KTSz-ek legyőzhetle- n versenytársat is jelelntettek. Ez utóbbi megá- lapítást az is igazolni látszik, hogy elsősorban azok az iparágak magánkisiparosainak a száma csökkent ugrás- szerűen, amelyekben jól működő KTSz is tevékenykedett.

b./ A második 3 éves, majd a második 5 éves terv időszaká- ban, az új gazdasági koncepciók egyre inkább éreztetik hatásukat. A gyáripár szerkezeti változása, a lakosság közszükségleti cikkekkel történő fokozottabb ellátása, a termékek minőségének javulása, közvetve szintén a ma- gánkisipar tevékenységét korlátozta.

c./ Feltétlenül szerepet tölt be e problémánál a mezőgazda- ság átszervezése, majd a mezőgazdasági szocialista nagy-

180./ Kiskunfélegyházi Városi Tanács VB.: Adóügyi Osztály, adó- kivetési lajstomok 1957-1961.

üzemek megerősödése. A mezőgazdasági nagyüzemek is igényel-
ték a javító-szolgáltató ipari tevékenységet. Megerősödé-
sük szívó hatással lett a magánkisiparosságra, pontosan
adathiány miatt nem tudom kimutatni, de az kétségtelen,
hogy a magánkisiparosok közül sokan a mezőgazdaságban
helyezkedtek el. 1959-től a magánkisiparosság nagyobb ré-
sze megtalálta helyét a szocialista szektorban.

A jelenleg is magánkisiparosként tevékenykedő iparosok több-
sége olyan ipari tevékenységet folytat, amely kiegészíti az
állami, és a KTSz-ek javító-szolgáltató tevékenységét. Kitűnő
minőségű és izléses árúikkal ma is részt vesznek országos vá-
sárokon, sőt kiállításokon is -a Kiskun Napokon 1959-ben többen
díjat nyertek-, öregítve a város kisiparosságának hírnevét.

D./ Az üzemek kommunális létesítményei, kulturális és sportéletük

Szociális, kulturális, "üzemi kommunális" intézmények, létesítmények vonatkozásában is igen mályról kellett 1944-45-ben indulni. Sínte semmi ilyen jellegű intézmény és intézkedés nem volt az üzemekben. Ebben a mult öröksége volt a legdöntőbb ok. A kapitalista termelési viszonyok, a rendkívül magas munkaerő-kinálat játszott döntő szerepet abban, hogy az üzemek munkásságának ilyen jellegű érdekeit, igényeit figyelmen kívül hagyták. A helyi munkásság kis számából, összetételéből is eredt, hogy nem tudott harcolni a ma már természetesnek tűnő létesítményekért, olyanokért sem, amelyek a nagyüzemekben már akkor is meg voltak.

1944-45-től még jó ideig ezek a körülmények lényegesen nem változtak, melynek elsődleges oka a háborút követő gazdasági és politikai helyzet. A háború után elsődleges feladat a termelés beindítása, a háborús károk helyreállítása, a munkanélküliség ^{mellett} felszámolása volt. Ezek az ökonomikus kérdések mellett csak tizedrangu kérdésként jelentkezett a valóságban a munkakörülmények megjavítása, szociális, kommunális, kulturális kérdések lényegi megoldása. Ez volt a döntő meghatározója az intézkedéseknek helyi vonatkozásban is, ami a dolgozat első felében tükröződik. Pontosabban úgy lehetne megfogalmazni, hogy a legalapvetőbb -de ezek is elsősorban gazdasági jellegűek- kérdésekben történt intézkedés /országosan/, mint a bér, munkaidő, orvosi kezelés, stb vonatkozásában.

Hibás lenne azonban kizárólag az ökonomikus szemlélet elsődle-

gességével, a-z ország zilált anyagi erőforrásaival magyarázni. Legalább ennyire meghatározta a munkás-paraszt-diktatura és a régi rendet restaurálni akaró erők harca is. Hogy mennyire jelentős tényező, az a dolgozat Gépgyárról írt fejezetéből is kitűnik, hiszen 1947-ben ismét magántulajdon lett és megkísérlik a teljes restaurációt. Helyi, de országos viszonylatban is a munkásság ilyen vonatkozású ~~ilyen~~ igényeinek intéző szervei, azok munkastílusa még csak kezdeti fokon tartott. A felsorolt tényezők összefonódva, együttesen jelentkeztek, s határozták meg, hogy komoly méretű előrejutás első lépései valósultak meg. 1948-tól, a proletárdiktatúra létrejöttétől, a nagy államosításokkal lényegesen más történelmi helyzet állott elő. Az állami akkumuláció megnövekedése, a nagyiparban a szociálista termelési viszonyok uralkodóvá válása, a háborús károk helyreállítása lényegesen nagyobb perspektivákkal biztatott, különösen ha figyelembe vesszük az első 5 éves terv célkitűzéseit, amelynek egyik fő célja az életszínvonal, ezen belül az e fejezetben felsorolt tényezők sokkal magasabb szintre emelése. Kétségtelen, hogy a célkitűzéseknél sok vonatkozásban történt előrehaladás, de az is kétségtelen, hogy nem olyan ütemű, mint az előirányzott, és nem is minden területen valósult meg. Oka az egyre inkább uralkodóvá váló és súlyosbodó politikai és gazdasági hibák rendszere adta. A hibák kihatásait a következőkben lehet összefoglalni:

- a./ Az ipari beruházásoknál nagyfokú koncentrálttság jellemző, sőt a teljesség kedvéért még arra is utalni kell, hogy sok esetben erőn felül, ennek ellenére sok gazdasági haszna is volt. Ahol ily-en nagyobb méretű beruházásra

nem került sor, ott a régi üzemek állapota szinte egyhelyben topogott. Ezeknél az üzemeknél az előbbre lépést csak az jelentette, amit saját erőből sikerült megvalósítani. Így a Gépgyár munkásai az államosítást követően saját erőből ideiglenes -korántsem nevezhető sem elegendőnek, sem korszerűnek- mosdót és étkezdét létesítettek. A többi üzemet vizsgálva, pl. a Tollüzemben az 50-es évek elején sem volt fürdő!- holott a munka jellege messzemenően megkövetelte volna. Étkezde sem volt, hasonlóan a Dohányfermentálónál, a Vágóhidnál, stb. Egyik üzemnél sem volt üzemi orvosi rendelés. Ezek a tények szoros összefüggésben voltak azzal a gazdaságpolitikai koncepcióval is, amely háttérbe szorította a régi üzemek rekonstrukcióját.

b./ Több vonatkozásban összefügg az előzőekkel a beruházások erőn felüli volta, strukturális kérdései, amelyek az államháztartás nehézségeit növelték és csak igen kis teret engedtek a régi üzemek munkakörülményeinek változtatására.

c./ Az 50-es évek termelési "mennyiségre" való törekvésével -a szavakkal ellentétben- tovább élt az ökonomikus szemlélet, amely háttérbe szorította a problémák nagyobb méretű megoldását. Jól tükrözi ezt a Középnéhez Vasszerkezeti Gyár - később B. B. Gyár- létrehozásának körülményei is. A gyár alapításánál fesorakoztatott okmányok -hiányosságuk ellenére- eléggé pontos képet adnak a termelés menetéről, az üzem egységeinek valamint a gépeknek az elhelyezéséről, stb, de szó sem esik a munkások munkakörülményeiről, a kommunális létesítményekről. Ezért az üzem vezetésének törekvéseként csak egy szűkös étkeзде és konyha létesült, amit hamarosan

meg kellett oldani, amál is inkább, mert az eredetileg tervezett 3-400-as munkáslétszám a duplájára emelkedett.

A hű kép körvonalazása szükségessé teszi annak is a megemlítését, hogy az új üzem még a hiányosságok ellenére is lényegesen más munkakörülményeket biztosított, összehasonlítva a többivel, pl. a tágas és korszerű szerelőcsarnokot a Gépgyár állandóan szűkös, egészségtelen -sok esetben a szabadban dolgoztak a fényt visszaverő aluminium tartályokon, porlevonó, vízhiány, stb- munkaterületével. Maga az a tény -összehasonlítva a Gépgyárral, de akár a Tollüzemmel is-, hogy tágas telephellyel rendelkezik, ami nehézségek nélkül lehetővé tette a bővítéseket, korszerűsítéseket. Nem érdemtelen a-z új üzemnél annak a megemlítése sem, hogy modern gépekkel szerelték fel. /A Tollüzemben eleinte egyáltalán nincs, később is csak használt gépekkel szerelték fel, a Gépgyár gépparkja is idővel korszerűtlen lett, munkavédelmi szempontból is./

Összegezéssül megállapítható az új üzem nagy fölénye a régiékkal szemben. Az üzemek munkásai, vezetői, de a város vezetősége is sokat tett -főleg önerőből, s főleg 1957-58-tól-, hogy a mult örökségét, vagy éppen az előzőekből eredő hiányosságokat felszámolja.

Az 1951-ben üzemelni kezdő Középnéhez Vasszerkezeti Gyárnak, 1952-ben már külön kulturháza volt a város központjában, amely egy előszobából, két kis teremből és egy nagy teremből állott. Ebben a teremben volt felállítva a szinpad, 1953-ban szabadtéri szinpadot is építettek. Megalakult a szinjátszóe és tánc-csoport, amely előadásaiival nemcsak a gyár, hanem a közeli falvak dolgozóit is szórakoztatta. A gyár kulturcsoportján kívül

többször tartottak előadást a kecskeméti Katona József Színház szintársulata is. Hetenként három napon filmelőadást rendeztek. A bevételt a kulturház felszerelésének egyarapítására fordították. 1952-ben alakult meg a fúvószenekar, amely sokat szerepelt a különböző városi és üzemi rendezvényeken. Az általános és a szakmai műveltség növelését jól szolgálta a 900 kötetes könyvtár, melynek bővítésére évi 2.000 Ft-ot ütemeztek be, ami nem sok, de jelentős eszköz volt a könyvtár színvonalának emelésére, hasonlóképpen a Szakszervezeti Központ csereakciója, amit ki is használtak.

A kulturházban szervezett ankétok, előadások jól szolgálták a dolgozók politikai nevelését is. 1959-ben a kulturház a Szakszervezetek Szakmaközi Bizottságának gondozásába került, a kulturális és táncsoport pedig a városi KISz bizottság irányítása alá. Azóta az üzem a saját telephelyén szervezi.

A fejlődés követelményeinek megfelelően a tárgyalt időszak végén -minden igényt kielégítve- új konyhát és étkezdét építettek. Az üzem és a város vezetőinek együttes törekvése öltött testet a vállalati bérházak építésében, ami a város arculatának alakulására is nagy kihatással volt.

A B. B. Gyár Sport-Köre 1953-ban alakult. Az egyes szakosztályokban a kezdeti nehézségek ellenére is lelkes munka folyt. Az üzem labadrugó csapata 1959-ben megnyerte a járási bajnokságot és ezzel átvette a labdarugás irányítását az Építő SK-tól. Feljutva a megyei I. o-ba, több évi munka eredményeként 1963-ban megnyerték a bajnokságot.

A fejezet elején felsorakoztatott tényezők -elsősorban a szomorú örökség, a jórészt önerőre utaltság, a terjeszkedés és korszerű-

sítés térbeli korlátozottsága-, a Gépgyárnak lényegesen nehezebb és ugyanakkor több tennivalót adott. Kétség ahhoz nem fér, hogy a törekvés -kisebb vagy nagyobb mértékben- mindig megvolt az üzem munkássága és vezetősége részéről. A Gépgyár ez irányú törekvése a város vezetősége is támogatta. Eredmények is születtek -amit a későbbiekben részletezek- de nagyon jól világítja meg a tényleges helyzetet, a lassú fejlődést 1959-ben a Kiskun Napok krónikása:

"A gyár kinőtte cipőjét. Néhány új nagy épület, munkahely mellett ott vannak még a Szijjártó féle kisüzem kormos, füstös, levegőtlen, sötét munkahelyei."

Kétségtelen, hogy a régi üzem mint munkahely összehasonlíthatatlanul kelvezőtlenebb a B. B. Gyárnál. Igyekeztek ezen a helyzeten változtatni. Az 1953. jan. 23-i tanácsülés jegyzőkönyvéből értesülünk, hogy "egy korszerű öltöző, zuhanyozó és orvosi rendelő épül a Gépgyárban."

1953-ban új szerelőcsarnokot építettek, ami a termelés bővítésén túl munkavédelmi, egészségügyi, stb. követelményeket is szolgált. Ezzel egyidőben kezdődött meg a gyár modernebb gépekkel -egyben jobb biztonsági felszerelésekkel- történő korszerűsítése. 1956-ban egy újabb korszerű csarnok építését kezdték meg, amit a későbbiekben a harmadik is követett. Egyre több lett a modern gép is. Az üzem arculata, berendezése döntően a második 5 éves terv időszakában változott meg. Történetét ma is magán hordja. Az üzem munkavédelmi, szociális létesítményeinek kialakulása nem tudott lépést tartani a munkáslétszám, a termelési érték ugrásszerű növekedésével. A munkaterület szűkös volta miatt ma is dolgoznak az udvaron, belélegezve a csiszolók porát.

A zsufoltság, a védőberendezések beszerzésének lassabb üteme teszi érthetővé, hogy a két üzem baleseti aránya /3.115:7.300/ 100:42-höz. Ez az említetteken kívül a géppark minőségével is kapcsolatos.

1949-50-ben a szakszervezet támogatásával önálló kulturcsoport alakult a Gépgyárban. A kulturcsoporton belül színjátszó és népitánc csoport tevékenykedett. A népitánc csoport ért el figyelemre méltóbb eredményeket: 1951-ben megnyerték a megyei kulturális seregszemlét, melynek eredményeként szerepeltek az országos döntőben. Az 50-es évek ~~végén~~ közepén -ismeretlen ok miatt- feloszlott.

Nagyobb eredményt ért el az üzem patronálásával 1950-től működő Vasas Sport Kör. 1952-ben már 8 szakosztállyal működött, melyből: a labdarúgó szakosztály az NB II-ben játszott egy ideig sikerrel, tornaszakosztálya több válogatottat adott a magyar sportnak, birkózó szakosztálya szintén NB II-es szintű volt, több éven át megnyerték a "Vasas bajnokság"-ot, kosárlabda szakosztálya megyei I. o-ban szerepelt és az atlétikai szakosztály nevelte Zsivótzky Gyulát, a római és a tókiói olimpia helyzettjét.

Az üzem dolgozói közül többen tanultak a B. B. Gyár által létrehozott levelező technikumban, majd az 1962-ben beindult Általános Gépipari Technikum Levelező Tagozat-án. A két nagyüzem egyesülése méltán jogosít fel arra a reményre, hogy a termelésen túlmenőleg kulturális, munkavédelmi, kommunális szempontból is újabb fellendülés következik be.

A két új üzem -a Cipő és a Műanyag-feldolgozó- korszerű telephelyei nagyobb lehetőséget biztosítanak a feladatok megvalósítá-

sára. Mivel mindkét üzem dolgozóinak többsége nő, ezért fokozottabban meg is kell valósítani. Olyan probléma egyre jobban előtérbe kerül, mint a dolgozó nők gyermekeinek napközi ellátása, ami városi szinten is nehézségeket jelent.

A többi üzem ilyen jellegű fejlődése a Gépgyáréhoz hasonlóan alakult. A munkahelyek korszerűsítése -a Vágóhid új részlegei, a Tollüzem, a Gépállomás új épületei, hasonlóan a Dohányfermetálónál- barátságosabb, de főleg összehasonlíthatatlannul egészségesebb munkakörülményeket biztosítanak. Ezt fokozzák -a felsorolt üzemek valamennyiében- az új, munkavédelmi szempontból is korszerűbb gépek. Valamennyi üzemnek van étkezdéje, fürdője, kultúrterme. Valamennyi vállalat szorgalmazza dolgozóinak politikai és szakmai fejlődését. A szakmai fejlődés segítésénél helyenként még negatív ~~tényezők~~ jelenségek is megfigyelhetők.

Külön problémakör a KTSz-ek helyzetének felmérése. A részletezés helyett inkább néhány általános jellemvonásra kell a figyelmet felhívni:

a./Legtöbb KTSz anyagi szempontból igen alacsony szinten kezdte. Egyenes következményként a fő hangsúly a gazdasági ügyeken volt. Mindegyiknél első helyre a termelékenység, a gépesítés, a termelőterület növelése került. Ez elhomályosítja a szociális, kulturális, kommunális feladatokat, ugyanakkor a korszerűbb munkahellyel jobb, egészségesebb körülményeket biztosított a tagság legtöbbségének, mint amilyen mint magánkisiparosnak volt. Pl. a cipész, asztalos, de a többi KTSz-t is lehetne említeni.

b./ Bizonyos fókig szubjektív ok, a legtöbbször még hosszú ideig létező magánkisiparosi szemléletből, de az idősebbeknél puritánizmusból is adódott.

c./ Az 50-es évek elejéről is találunk nyomokat ilyen jellegű létesítményekre -a cipészek Hajdusoboszlón üdülőt létesítettek, a Háziipari Szövetkezet szociális és üdültetési akciója, stb-, de fokozottabban az 50-es évek végén valósul meg, ami összefügg a szövetkezetek megerősödésével, de nem utolsó sorban a társadalom egészének fejlődésével.

A tárgyalt időszakban városunkban is felnőtt a munkásosztály. Több ezer ember dolgozik a város nagyüzemeiben. Korántsem mondható azonban, hogy szakmai műveltség, politikai képzettség, általános műveltség szempontjából megközelítőleg is azonos szinten tartana az egyes üzemeket összehasonlítva, de egy-egy üzemben belül sem az azonos munkakörben dolgozók. A szakmai műveltség növelésének módozatait az üzemek vezetőinek, az őket támogató párt és szakszervezetnek kell megtalálni. Az egymással szorosan összefüggő politikai és általános műveltség növelését városi szinten lehetne hatékonyan megoldani. Az ehhez szükséges anyagi bázist -a város vezetőin túlmenőleg- az üzemek is biztosítani tudnák, hiszen az új gazdasági mechanizmussal a vállalatok nagyobb önállóságával erre is mód adódik. Kulturális téren sem lehet kellő átütőerő az erők szétforgácsoltsága esetén. Több üzemi -, sport- stb. csoport működik nem sok eredménnyel. Az összefogás, amely oly sokszor megvalósult a város életében, most ilyen vonatkozásban is előbbre vivője lenne a város további fejlődésének.

181/ A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium tanulói által ^{nyílt}adatok /feldolgozatlan, nyomtatásban meg nem jelent anyag/.

TARTALOMJEGYZÉK:

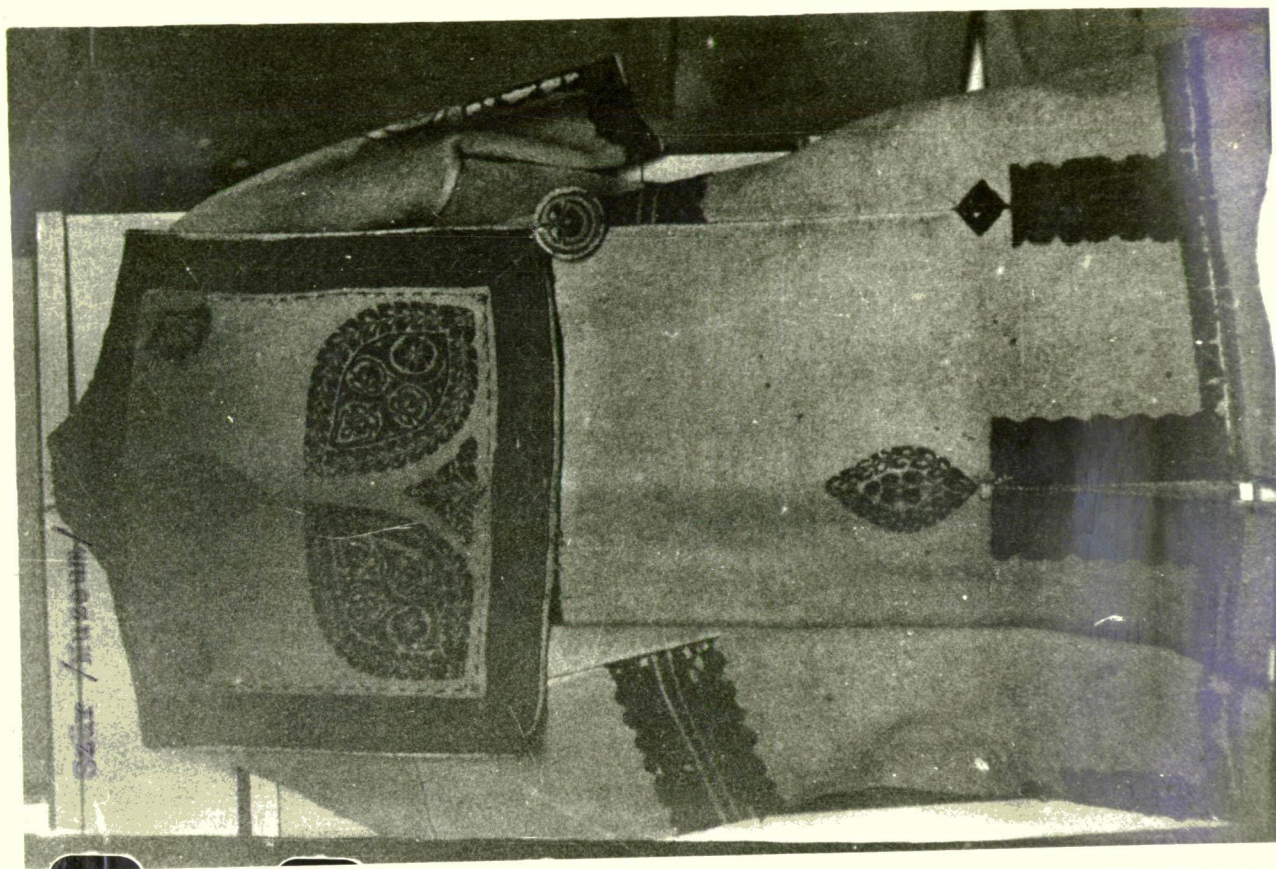
Előszó	1. old.
I. <u>Bevezetés</u>	3. "
A./ Magyarország ipari fejlődésének főbb vonásai a két világháború között	3. "
B./ Kiskunfélegyháza iparának állapota 1920- 1945 között	13. "
II. <u>Kiskunfélegyháza iparának fejlődése 1944- 1960 között</u>	25. "
1./ A felszabaduláskor	25. "
2./ Helyreállítás. A termelés beindítása.	
A Városi Közüzemek.	30. "
a./ Helyreállítás. A termelés beindítása	30. "
b./ A kiskunfélegyházi Városi Közüzemek	35. "
c./ Kisipar, háziipar, a 3 éves terv	49. "
d./ Közjóléti Szövetkezet	52. "
e./ A 3 éves terv	55. "
3./ Az 1948-51 közötti időszak főbb jellemzői	58. "
a./ Az államosítás, az I. 5 éves terv viszzhangja	58. "
b./ Az állami támogatás és korlátozás poli- tikája. Az első Kisipari Termelő Szö- vetkezetek megalakulása	66. "
III. <u>Az ipar fejlődése 1950-60 között</u>	75. "
A./ <u>Az ipar fejlődése 1956 októberig</u>	75. "
1./ A Középnéhez Vasszerkezeti Gyár telepi- tésének szempontjai, telephely kiválasztás, jóváhagyás.	75. "

2./ Az üzem termelése és munkásságának kialakulása 1951-től 1956 októberig	83.	old.
3./ A Kiskunfélegyházi Gépgyár 1950-től 1956 októberig	88.	"
4./ A város többi üzemei 1950-től 1956 októberig	92.	"
a./ Duna-Tisza közzi Fermentáló Gyár Kiskun- félegyházi Dohánybeváltó Üzeme	92.	"
b./ Tollüzem	95.	"
c./ Állami Gépállomás	97.	"
d./ Vágóhid és Húsfeldolgozó Vállalat	99.	"
e./ Szeszfőzde	102.	"
f./ Villanytelep	102.	"
5./ Kisipari Termelő Szövetkezetek 1950-től 1956 októberig	103.	"
a./ Faipari Kisipari Termelő Szövetkezet	103.	"
b./ Háziipari Szövetkezet	104.	"
c./ Autó és Gépjavitó	105.	"
d./ Lábbelikészítő	106.	"
e./ A többi Kisipari Termelő Szövetkezet	107.	"
6./ A magánkisipar	107.	"
7./ Az 1950-56 közötti fejlődés összegezése	109.	"
B./ <u>Az ipar fejlődése 1956 októbertől 1957 végéig</u>	112.	"
1./ Bevezető	112.	"
2./ Az állami vállalatok működése 1956 októ- bertől 1957 végéig	116.	"
a./ Bányászati Berendezések Gyára	116.	"
b./ Állami Gépgyár	121.	"
c./ Egyéb állami üzemek	125.	"

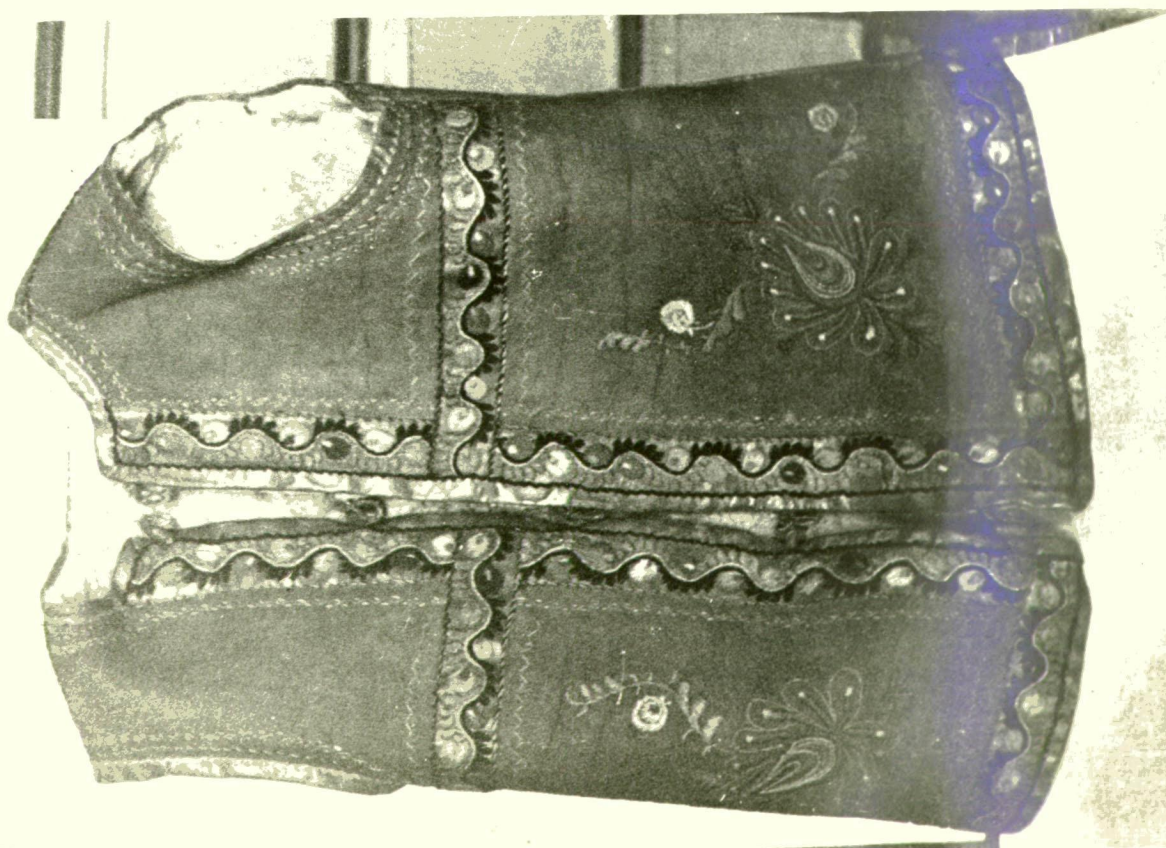
3./ A Kisépári Termelő Szövetkezetek 1956 októbertől 1957 végéig	129. old.
4./ A magánkisépár 1956 októbertől 1957 végéig	131. "
C./ <u>Az ipar fejlődése a második 3 éves terv időszakában /1958-60/</u>	133. "
1./ Bányászati Berendezések Gyára fejlődése 1958-60 között	133. "
2./ A Gépgyár fejlődése 1958-60 között	139. "
3./ A város két új üzeme	148. "
a./ Kiskunsági Cipőipari Vállalat	148. "
b./ Műanyagfeldolgozó Vállalat	150. "
4./ Vágóhid és Husfeldolgozó Vállalat	151. "
5./ Tollüzem	153. "
6./ Dohányfermentáló	153. "
7./ Szeszfőzde	155. "
8./ Villanytelep	156. "
9./ Gépállomás	157. "
10./ Kisépári Termelő Szövetkezetek 1958-60 között	157. "
a./ Asztalos KTSz	157. "
b./ Lábbelikészítő	159. "
c./ Építőipari	159. "
d./ Vas-Fém és Gépjavitó	160. "
e./ Háziipari Szövetkezet	162. "
f./ Fodrász Szövetkezet	163. "
D./ <u>Az üzemek kommunális létesítményei, kultu- rális és sportéletük</u>	166. "
Tartalomjegyzék	175. "
Függelék	

F Ü G G E L É K

Kisipari termékek



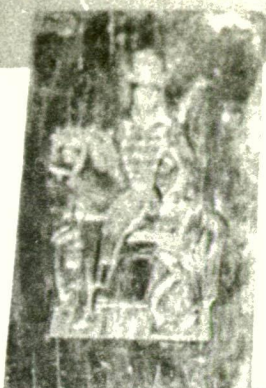
Szár / Museum /



Ködmön / Museum /

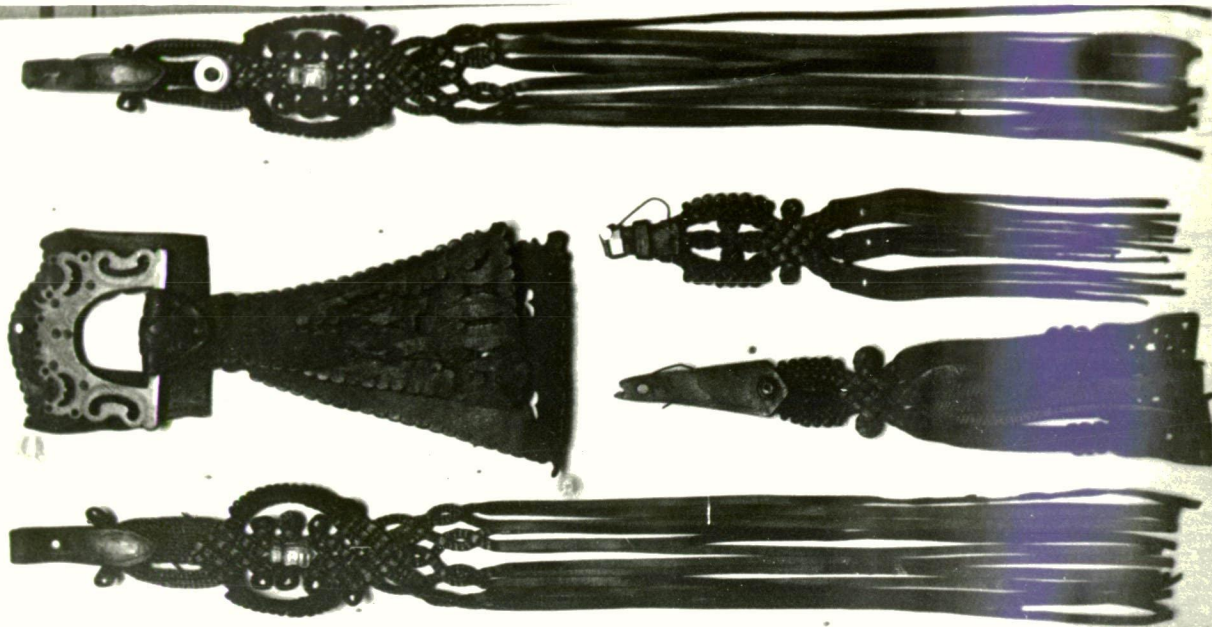
Mézeskalács minták

/Museum/

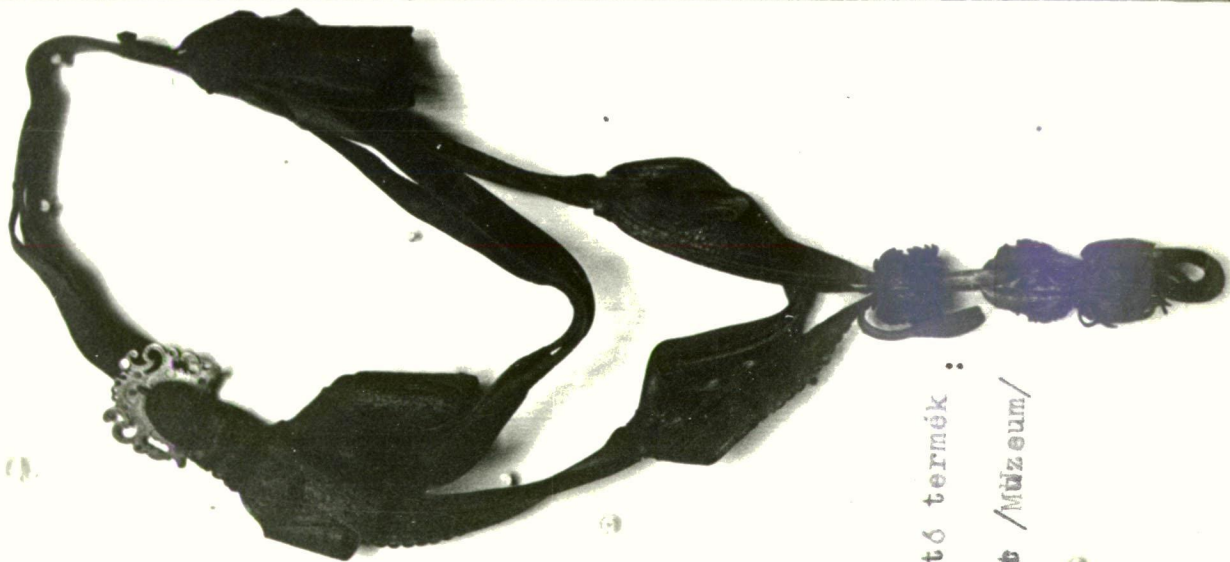


Kovács termékek /Museum/





Szilgyártó termék :
magani par /Múzeum/



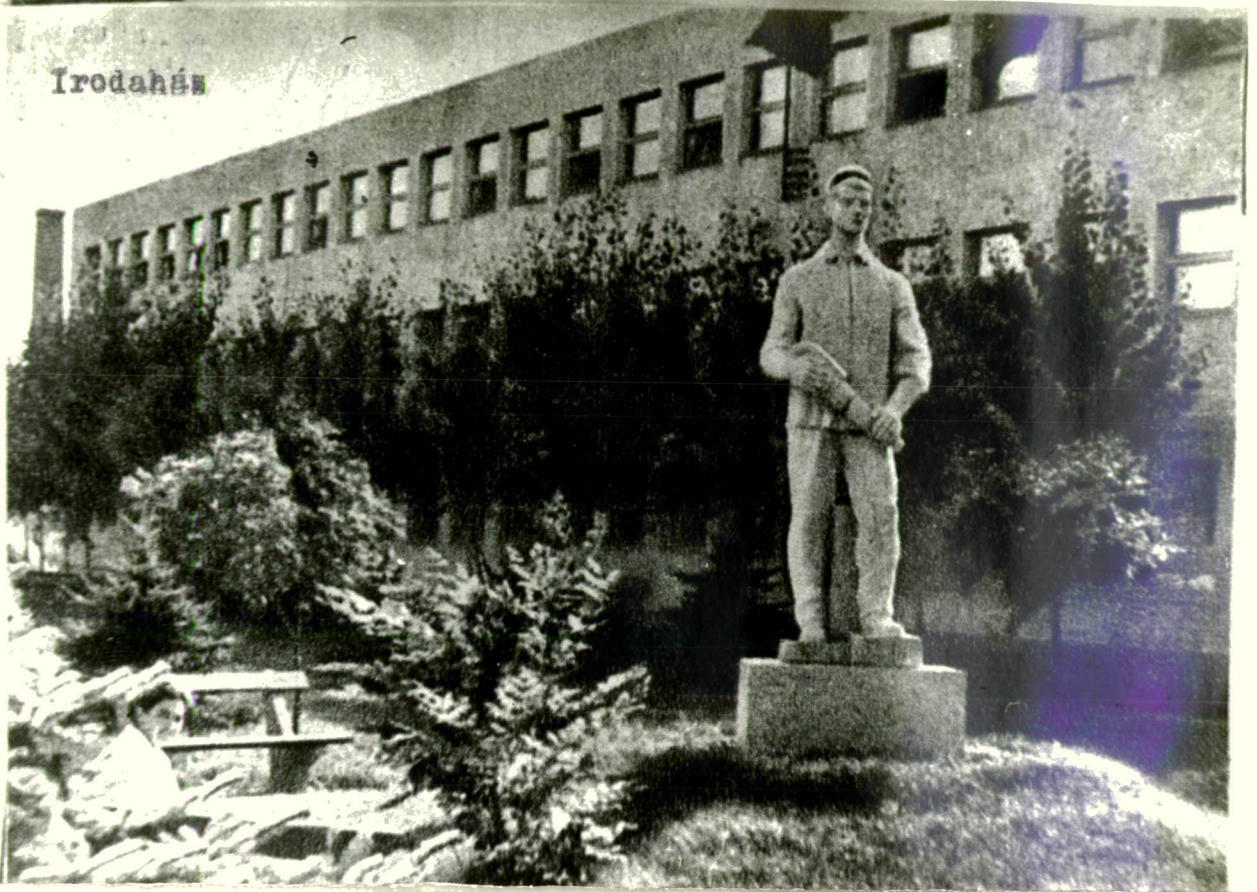
Kiskunfélegyházi Bánya Berendezések Gyára és termékei



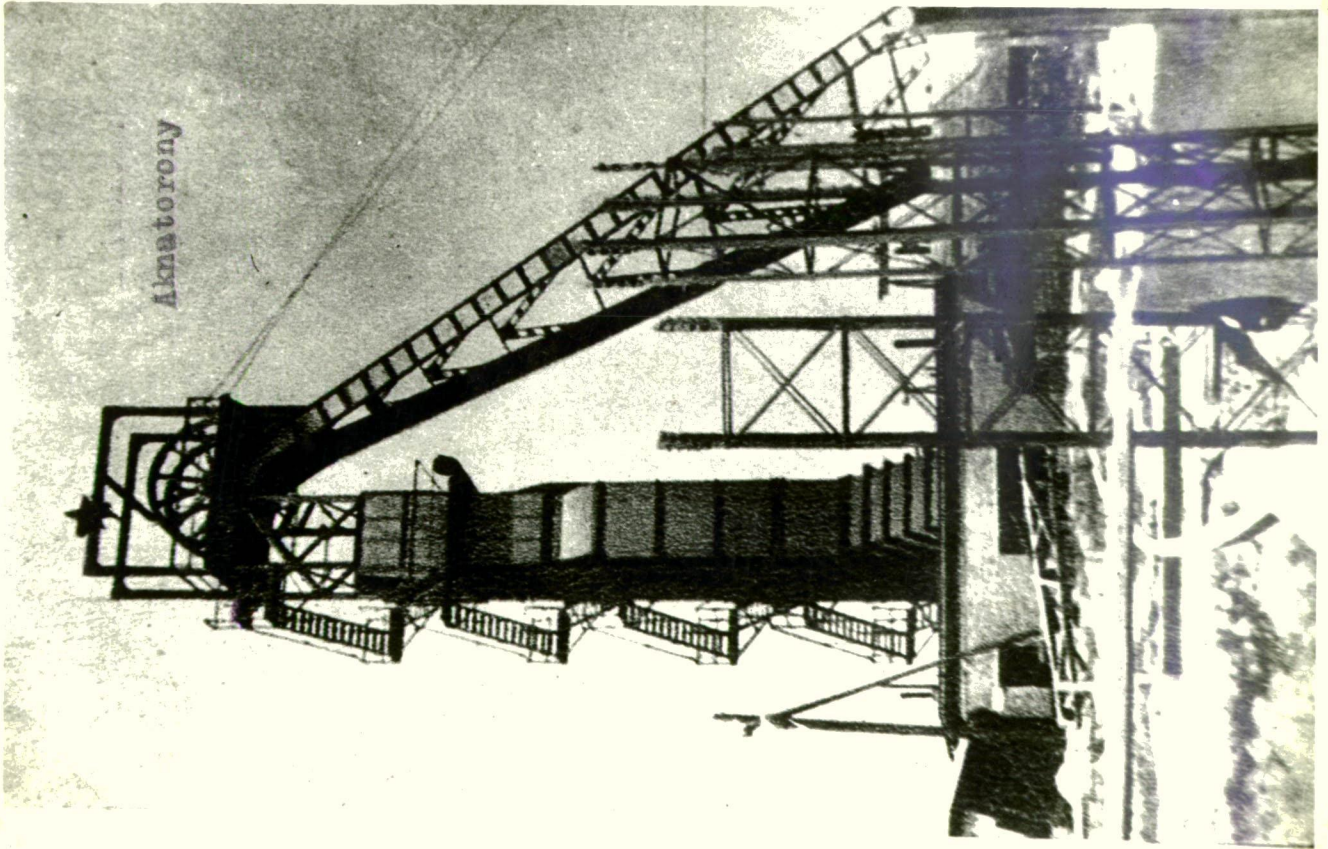
Ezerévesarnok

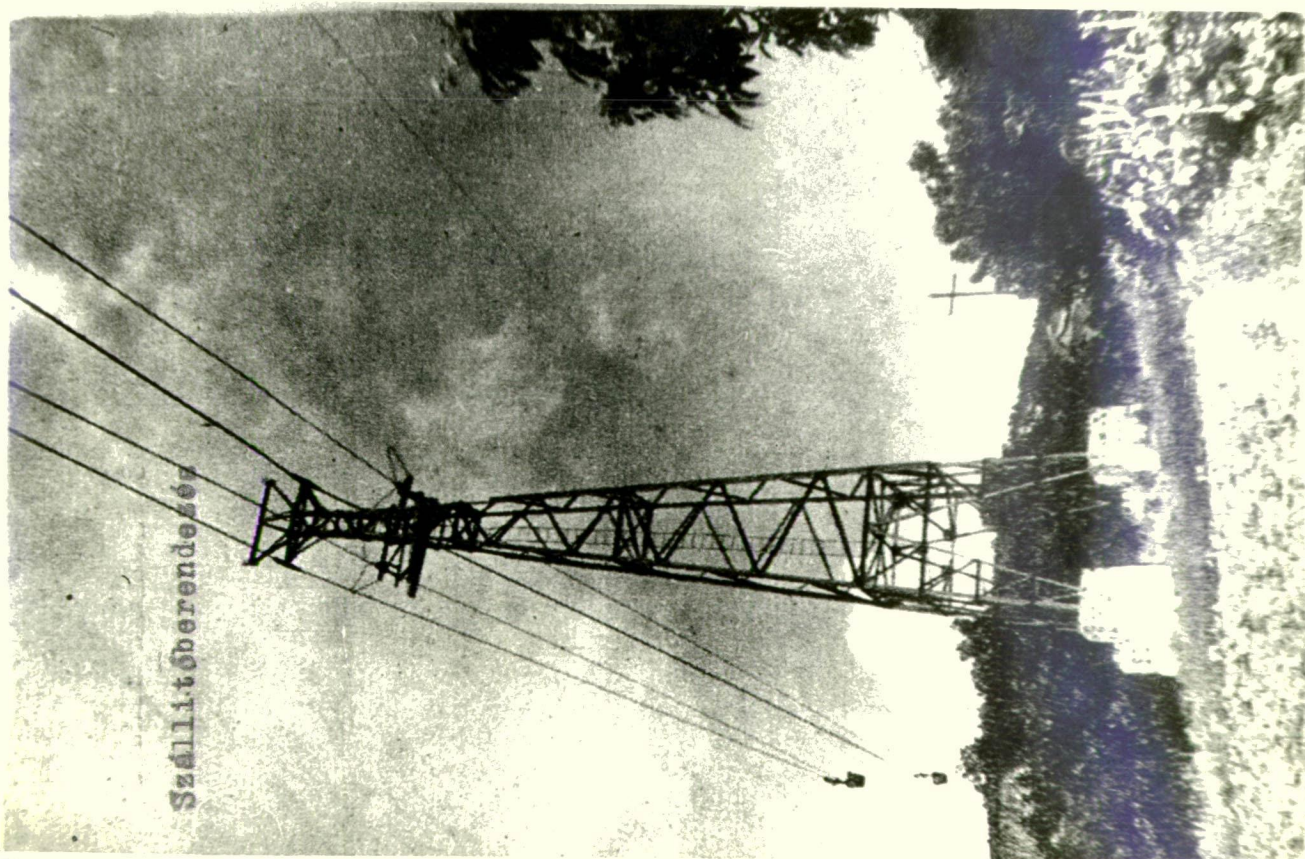
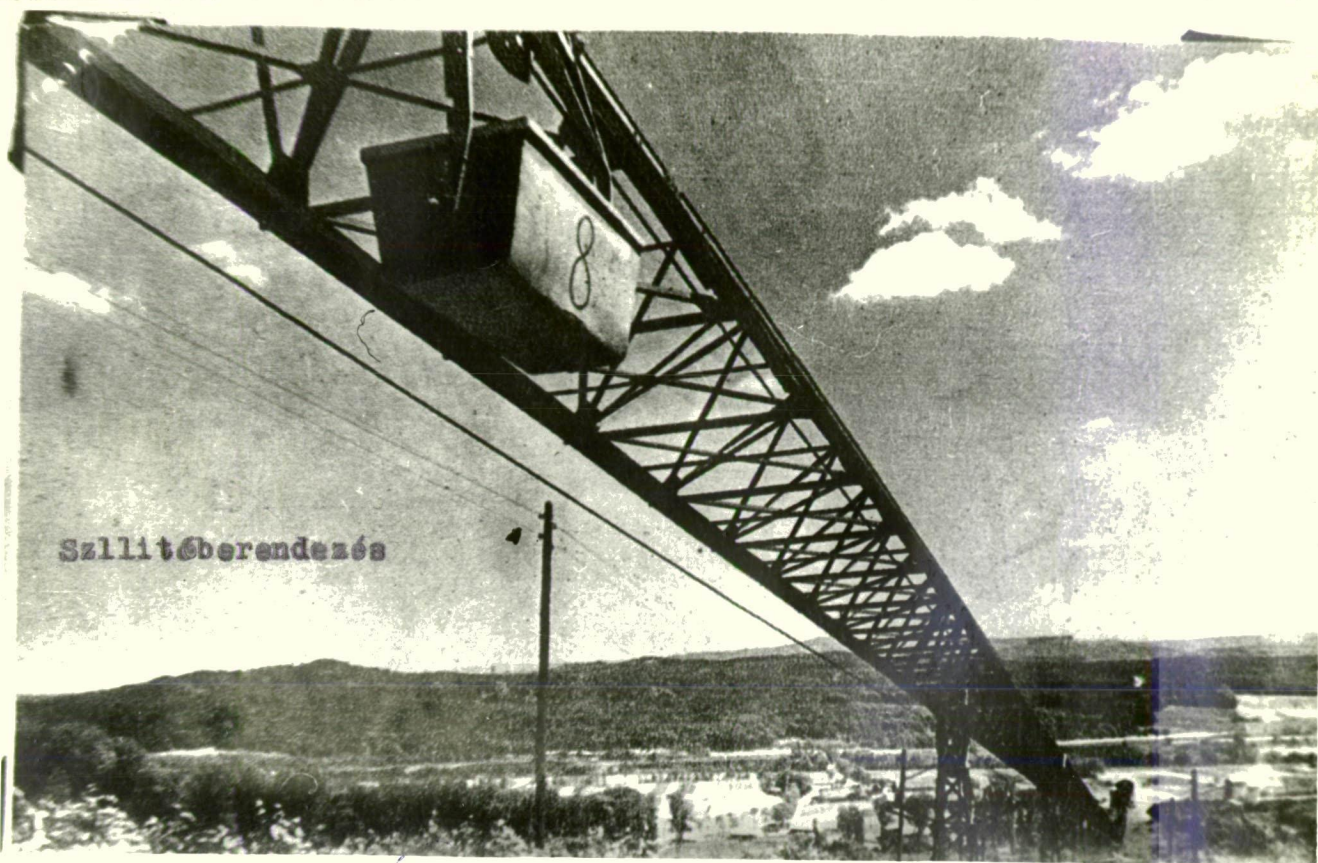


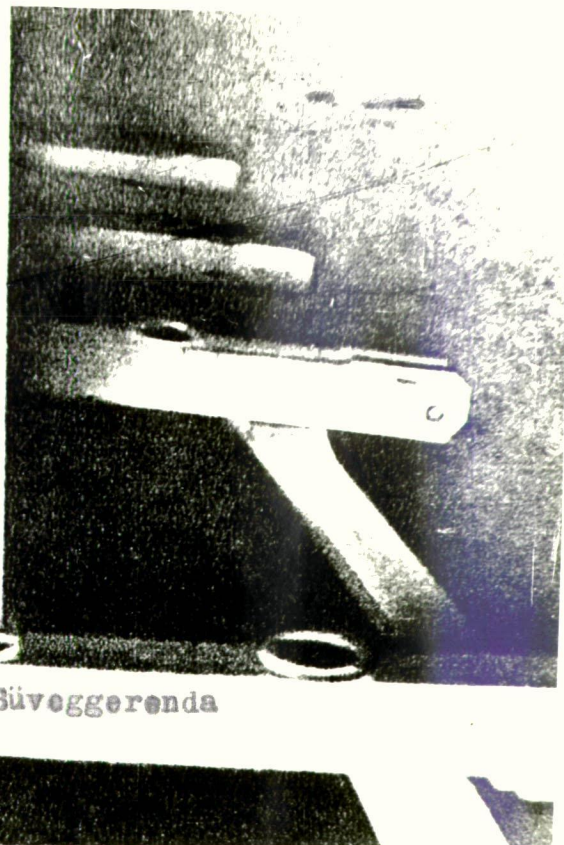
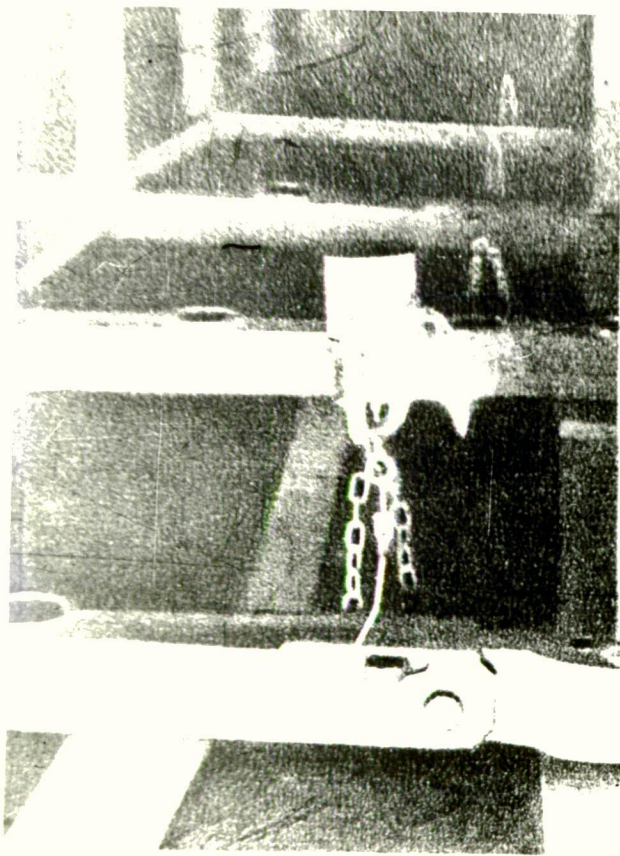
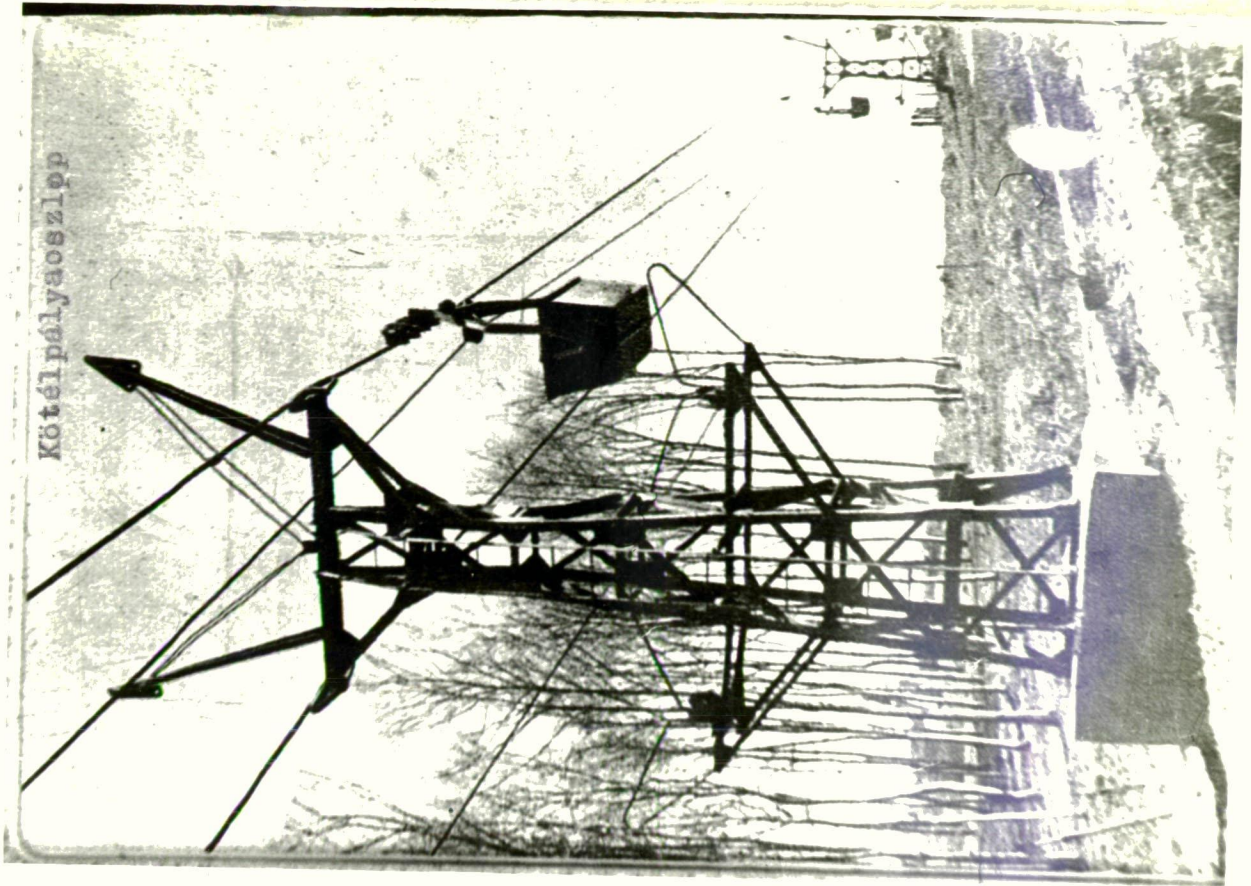
Irodahán



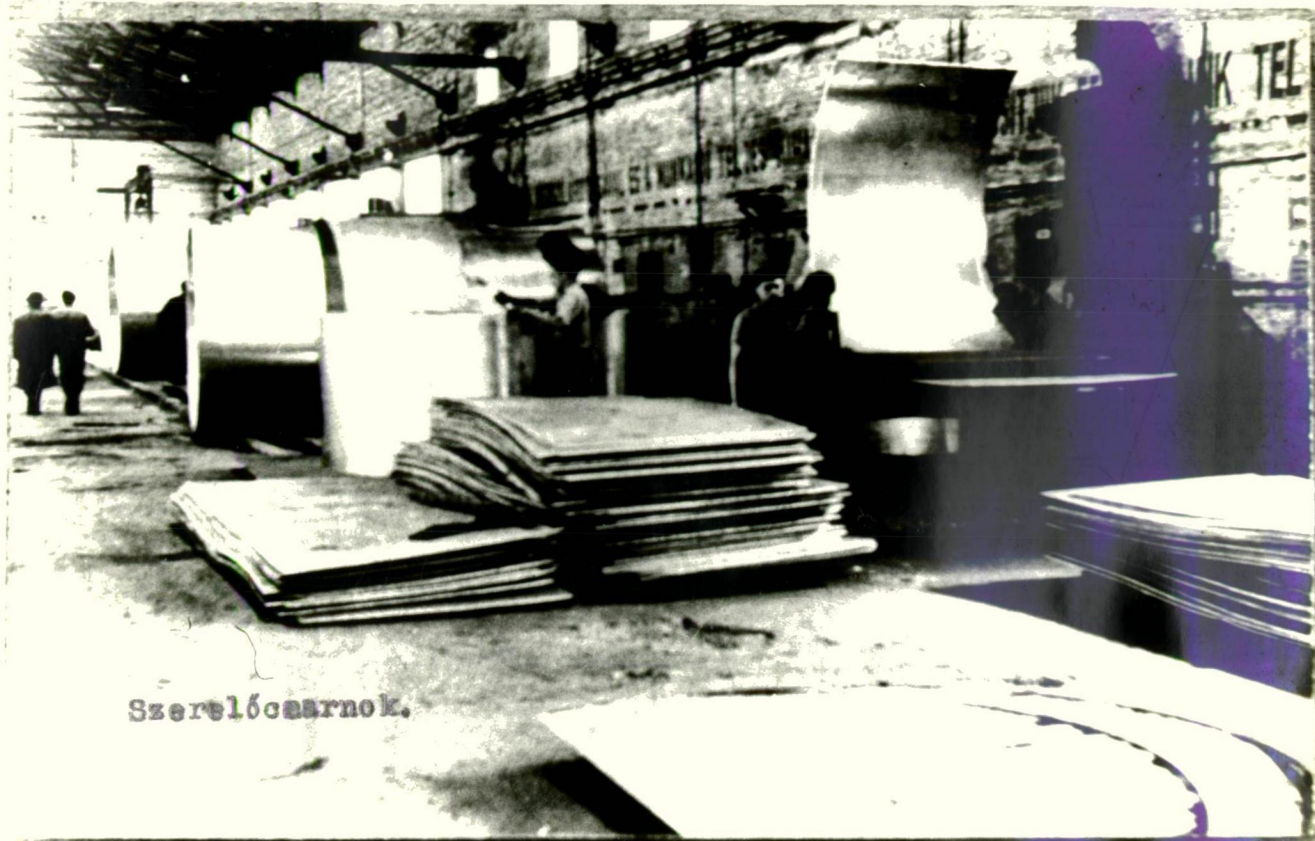
Aknatorony







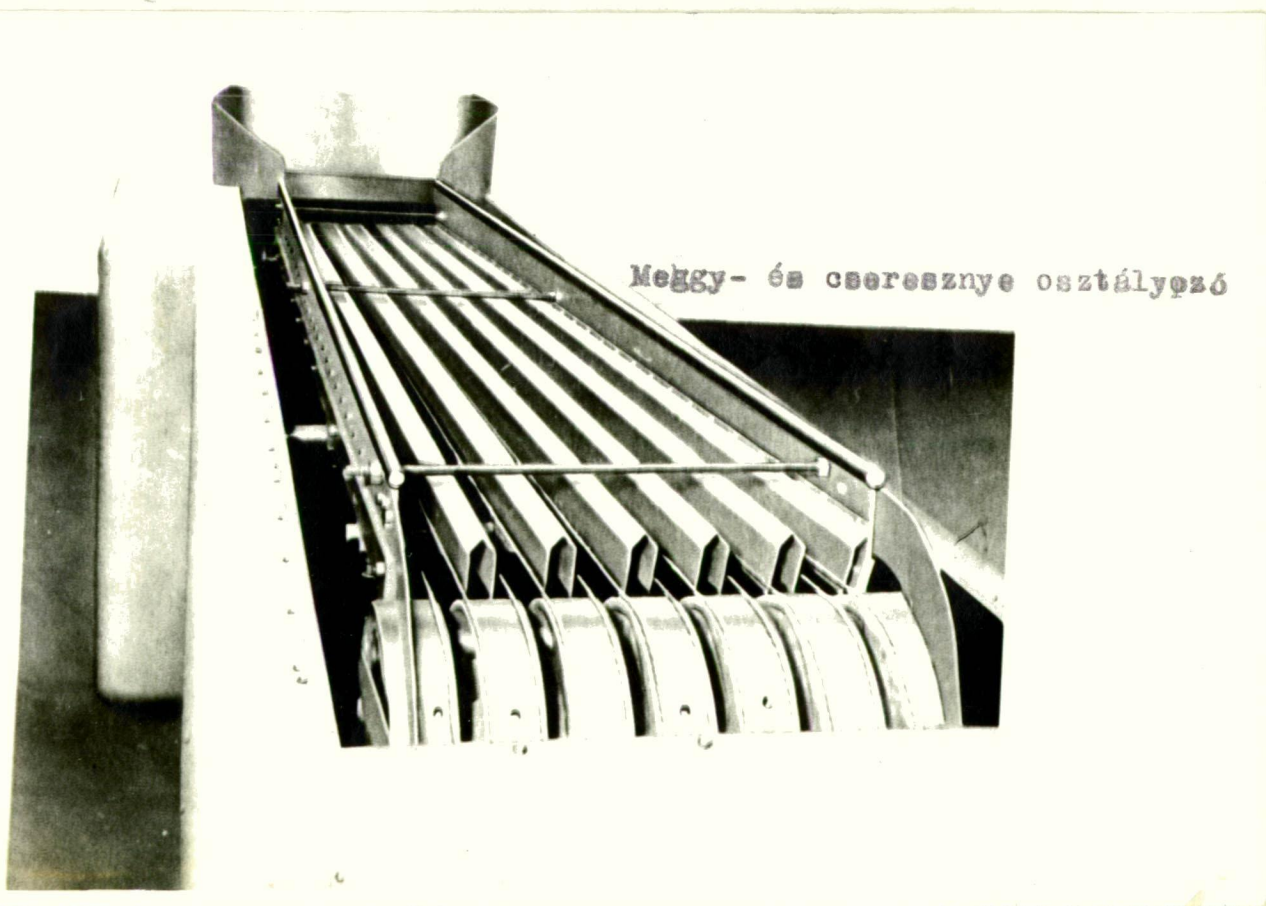
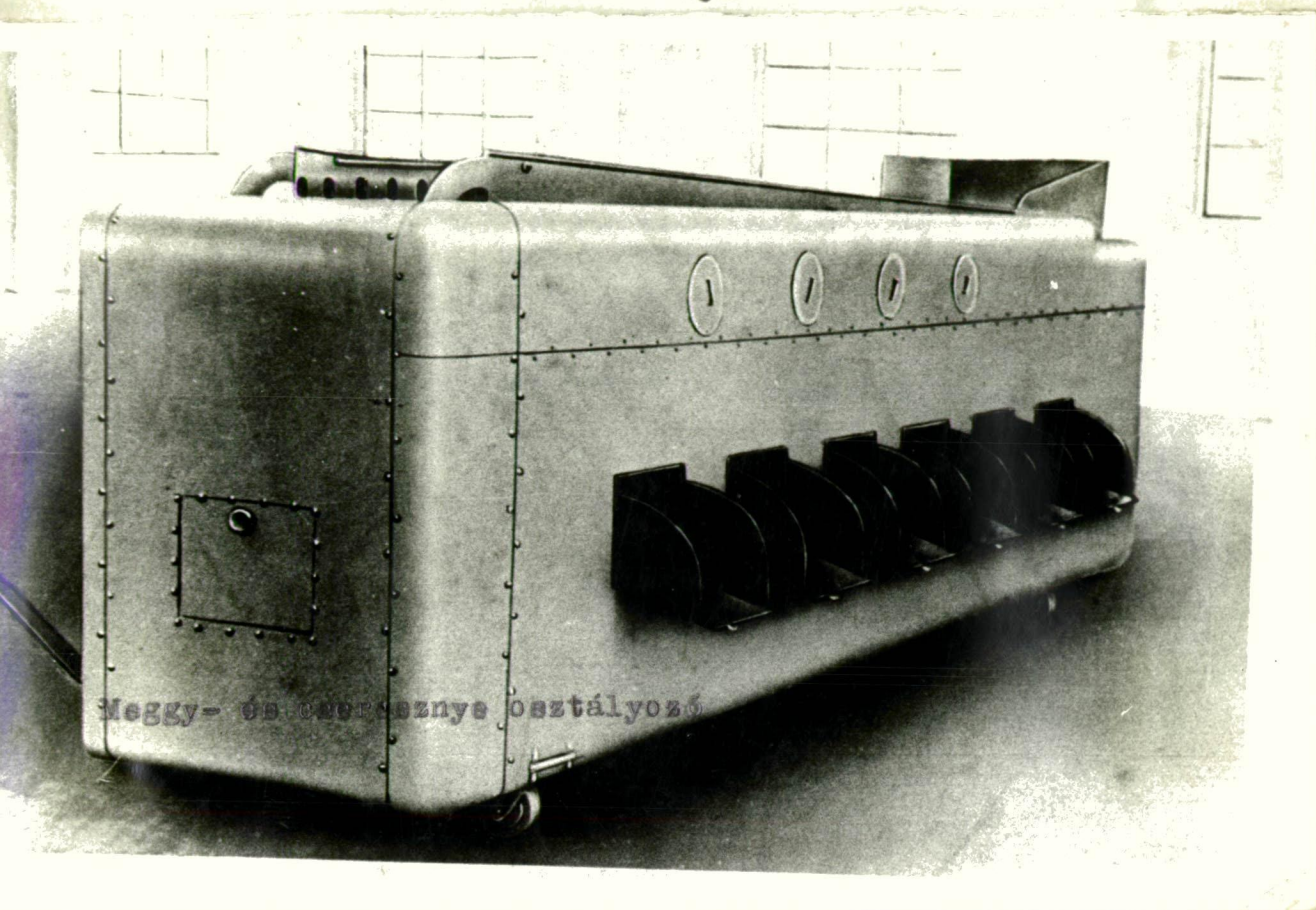
Kiskunfélegyházi Állami Gépgyár és termékei



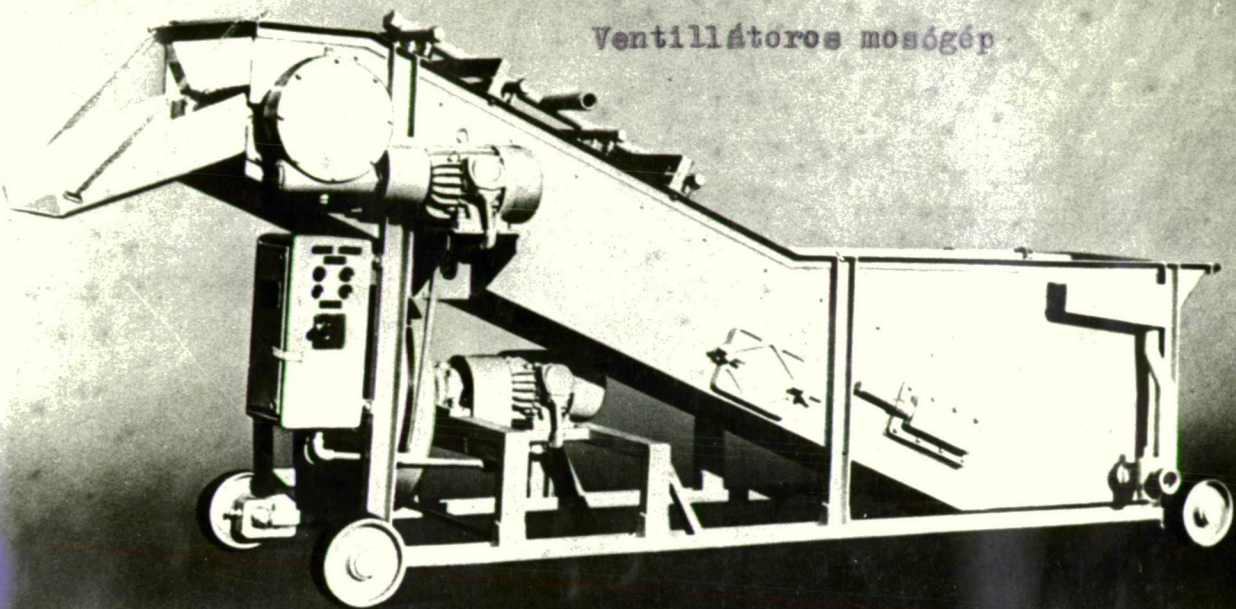
Szerelőcsarnok.



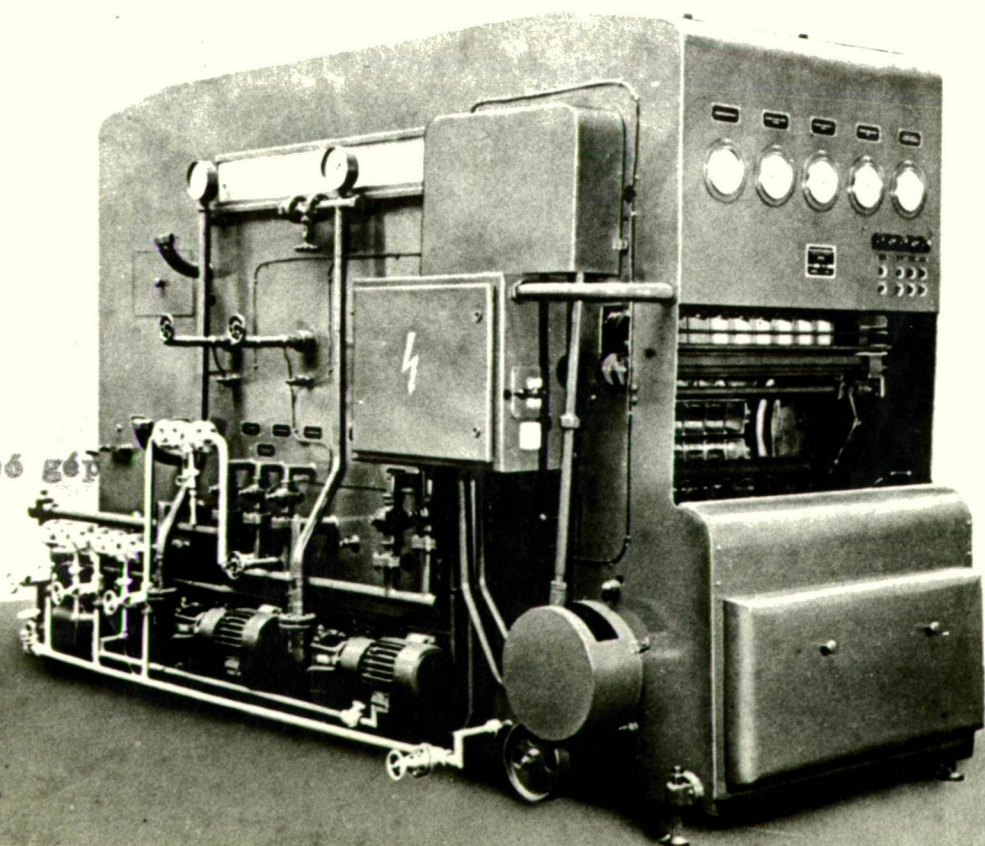
Csarnok, ászokháló sz.



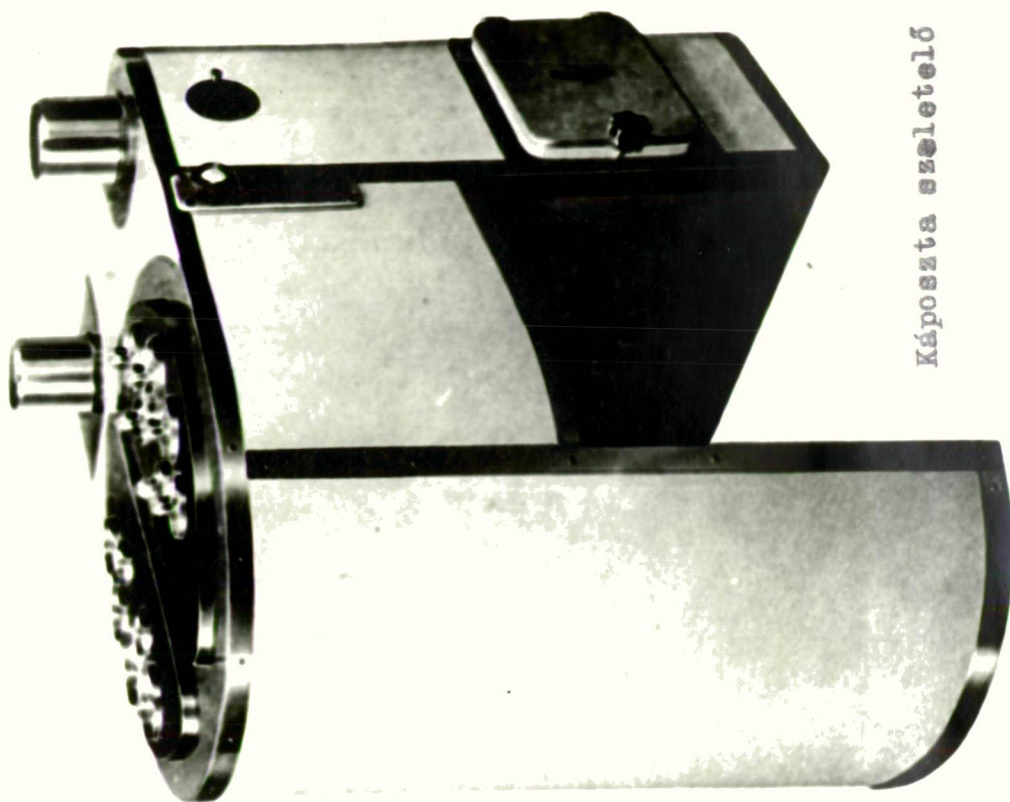
Ventillátoros mosógép



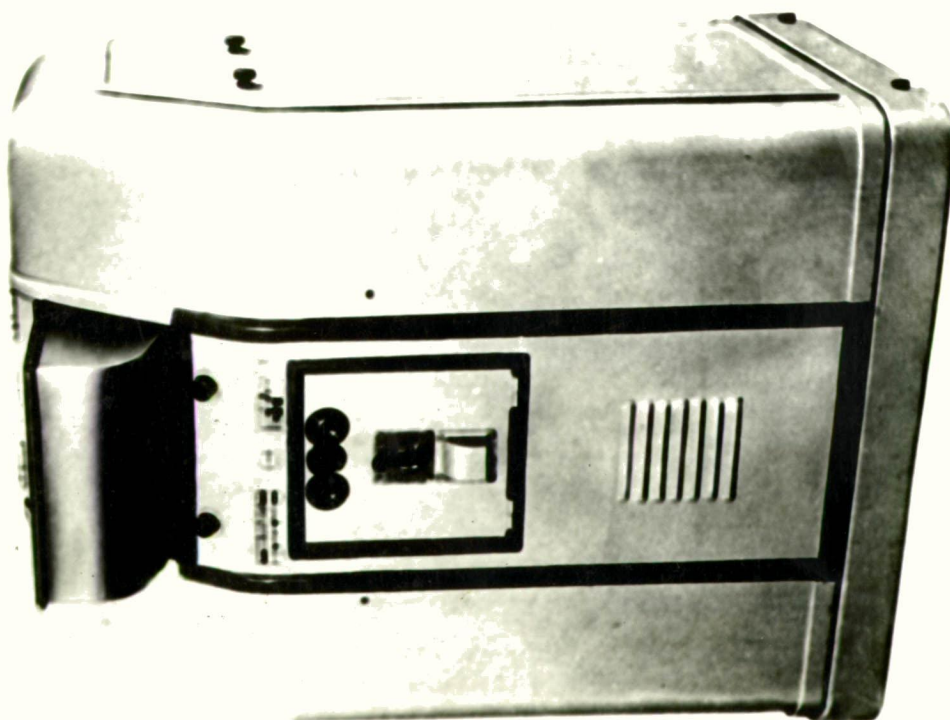
vegmosó gép

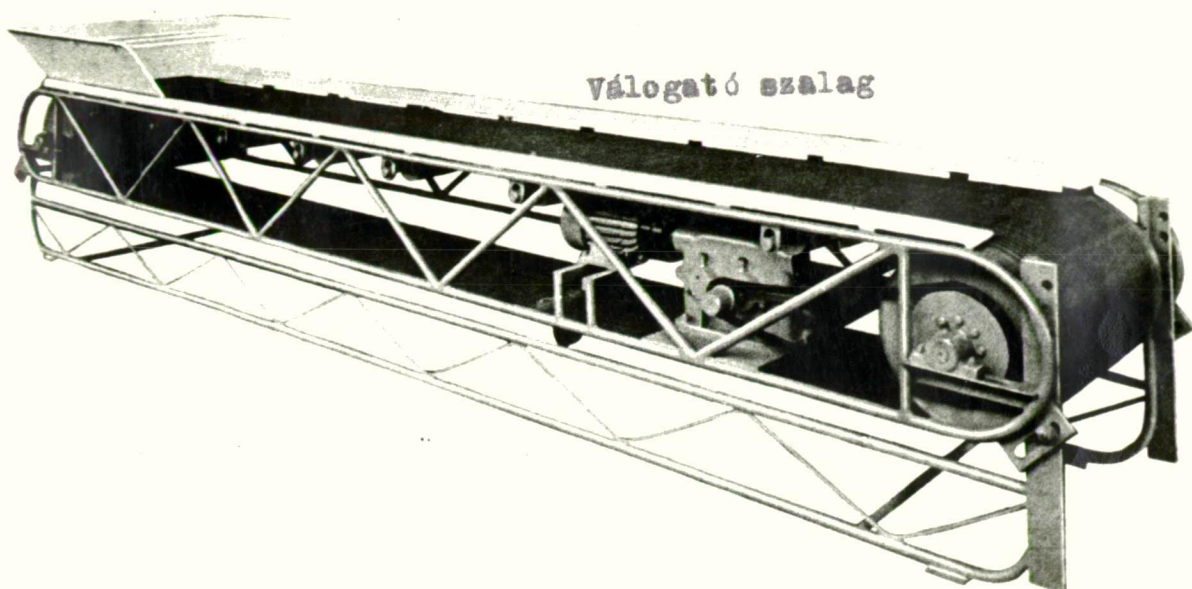


Káposzta szeletelő

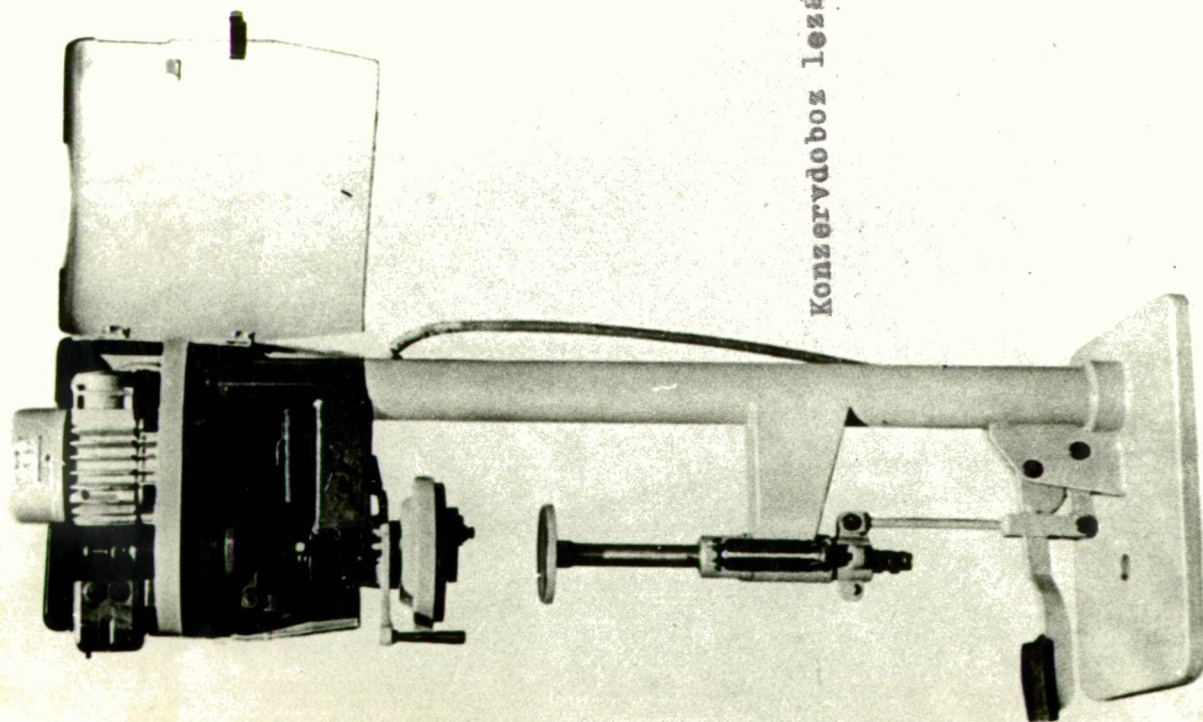


Meggy- és cseresznye osztályozó

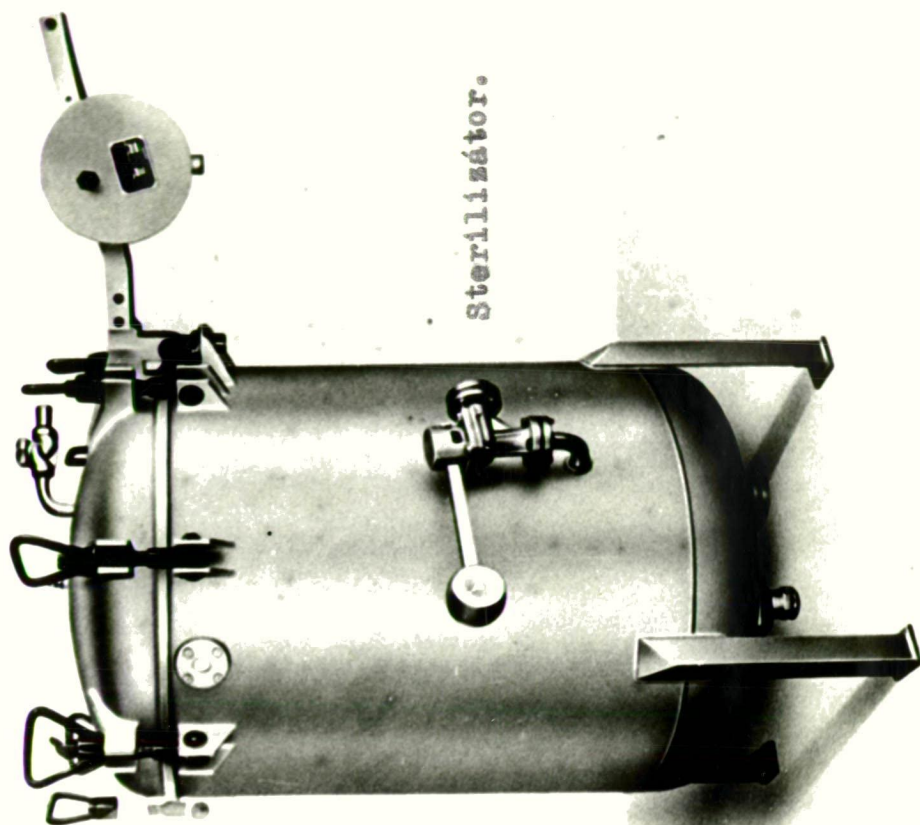




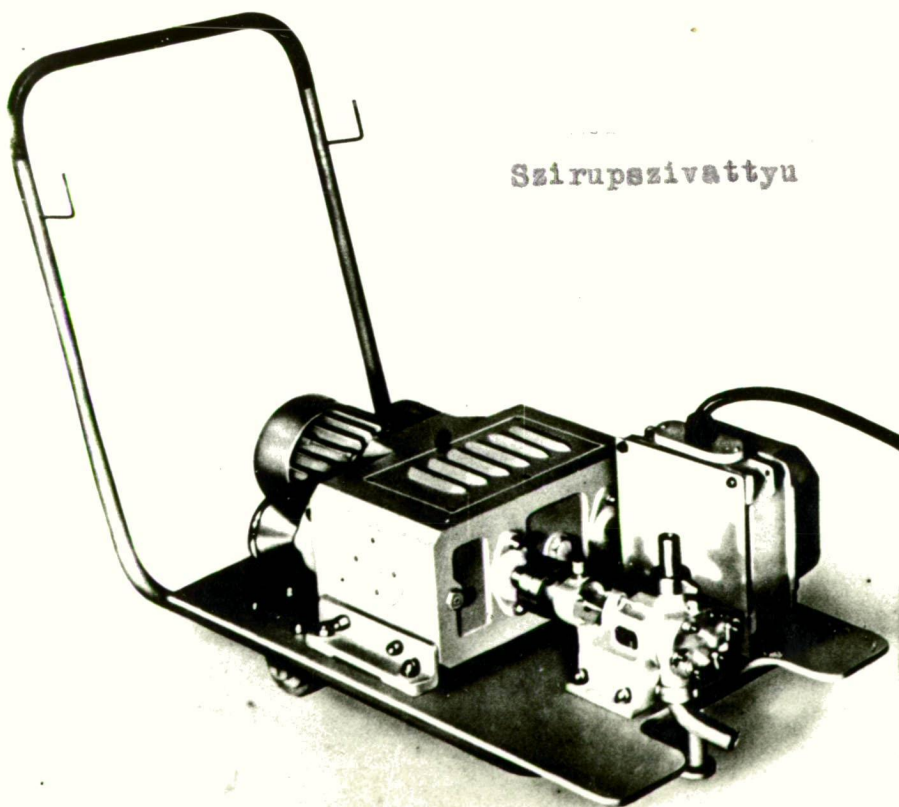
Válogató szalag



Konzervdoboz lezáró.



Sterilizátor.



Szirupszivattyú

A Kiskunfélegyházi Dohánybevaltó és Fermentáló üzem





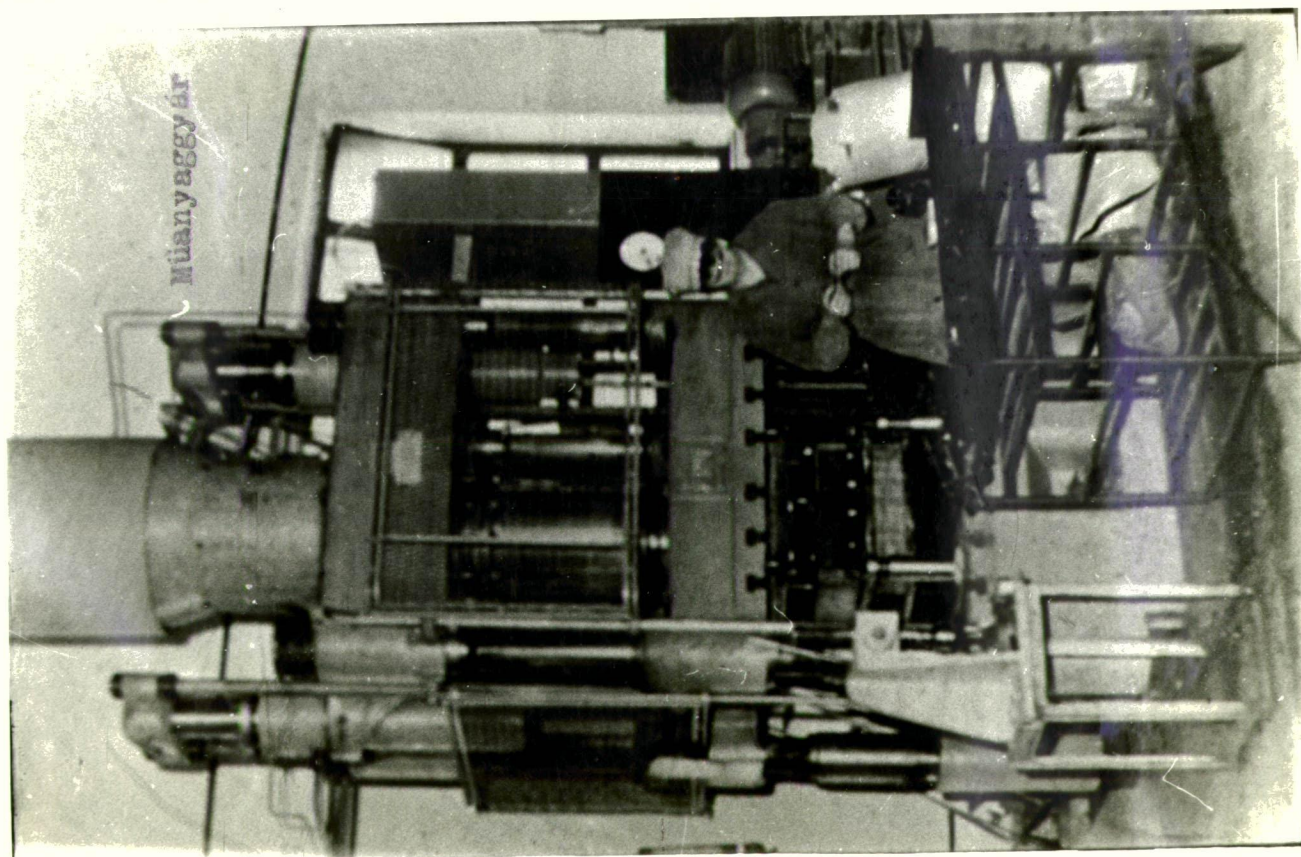
Kiskunfélegyházi Cipőgyár



Cipőgyár telephelye

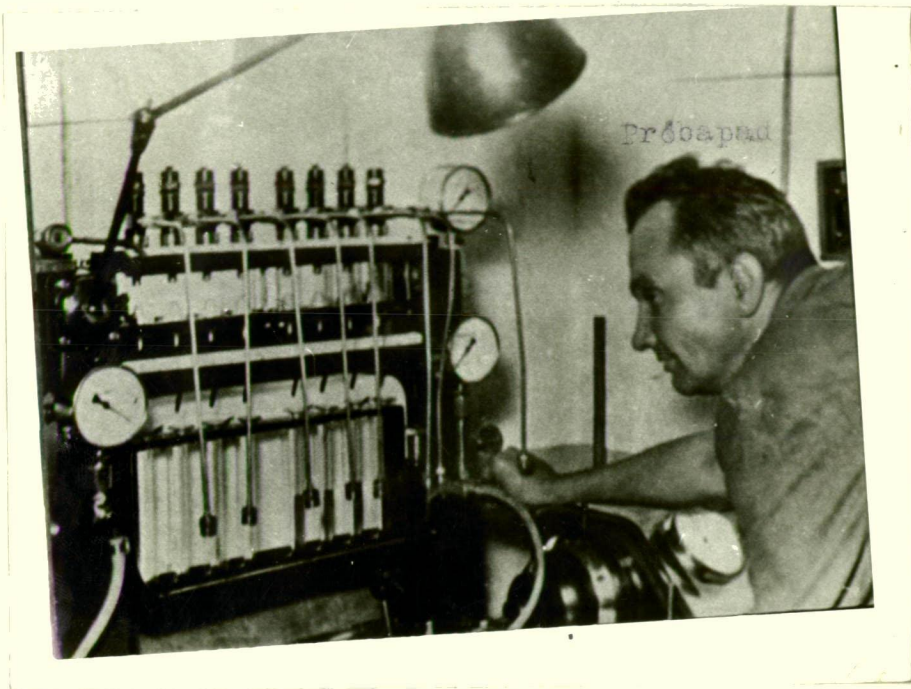


Kiskunfélegyházi Műanyaggyár



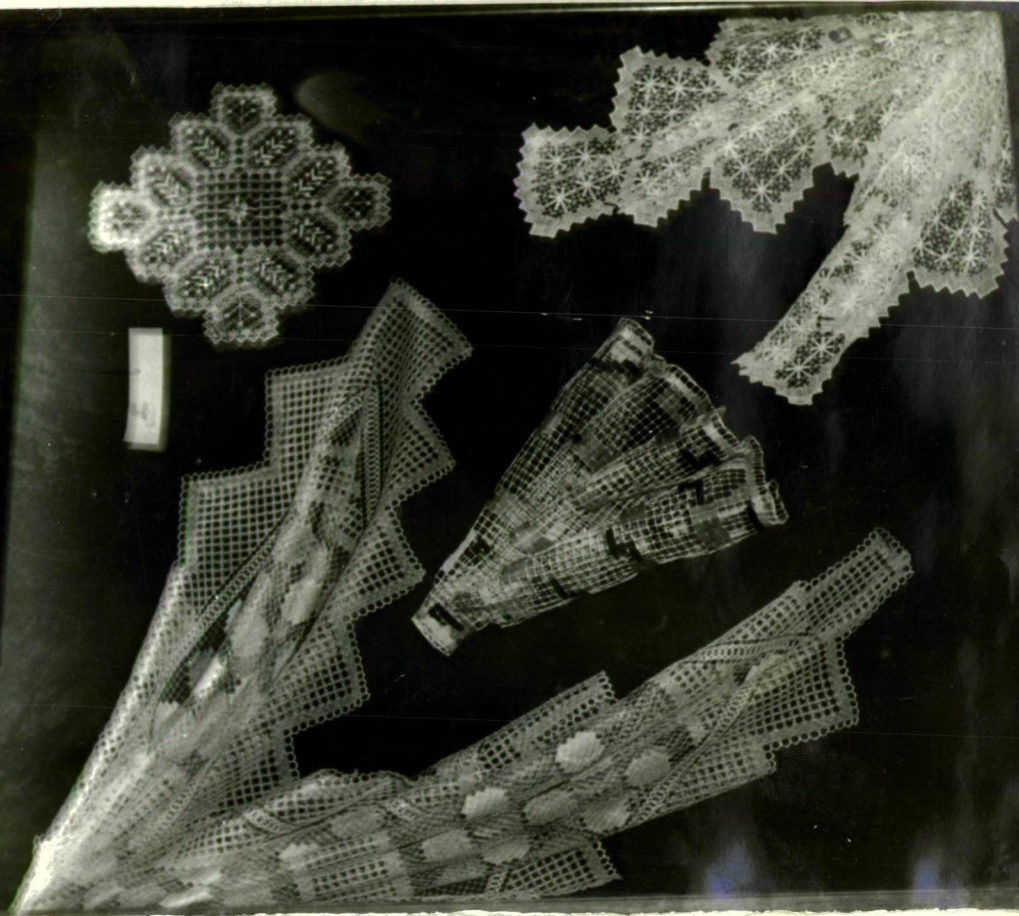
: A Kiskunfélegyházi Állami Gépállomás



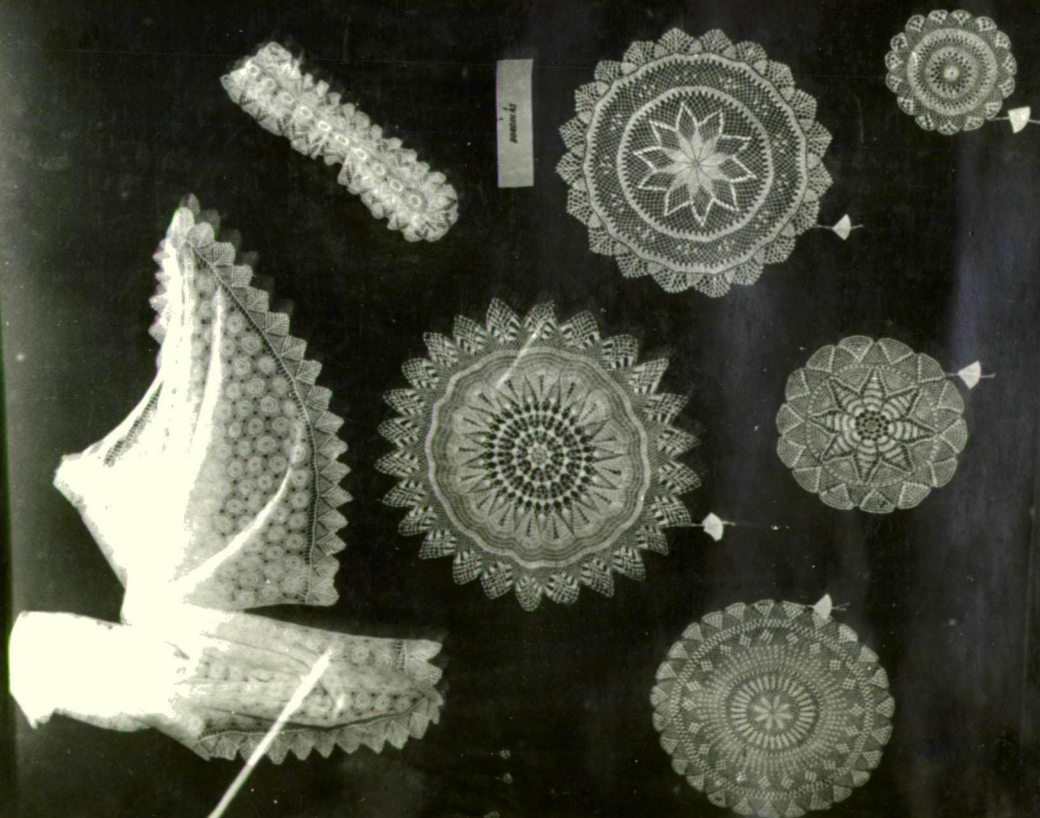


A Háziipari Szövetkezet termékei

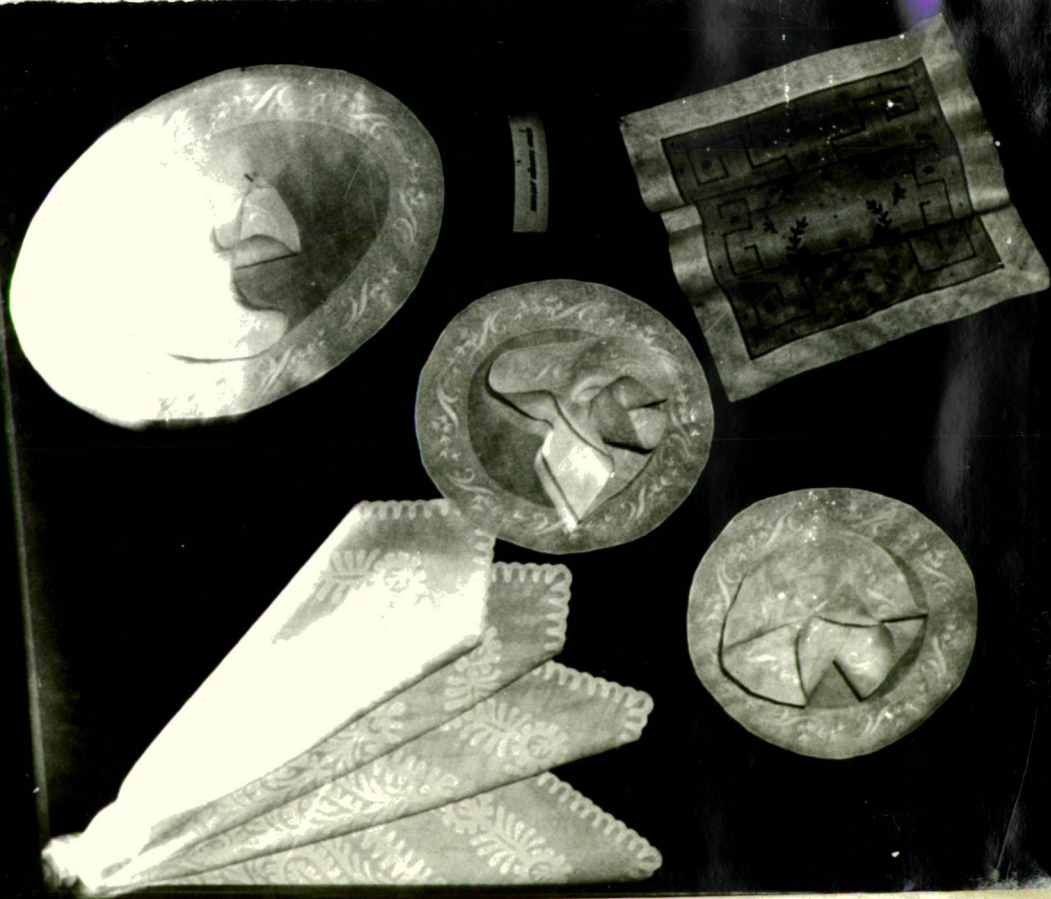
Háziipari Szövetkezet: necc / bedolig.



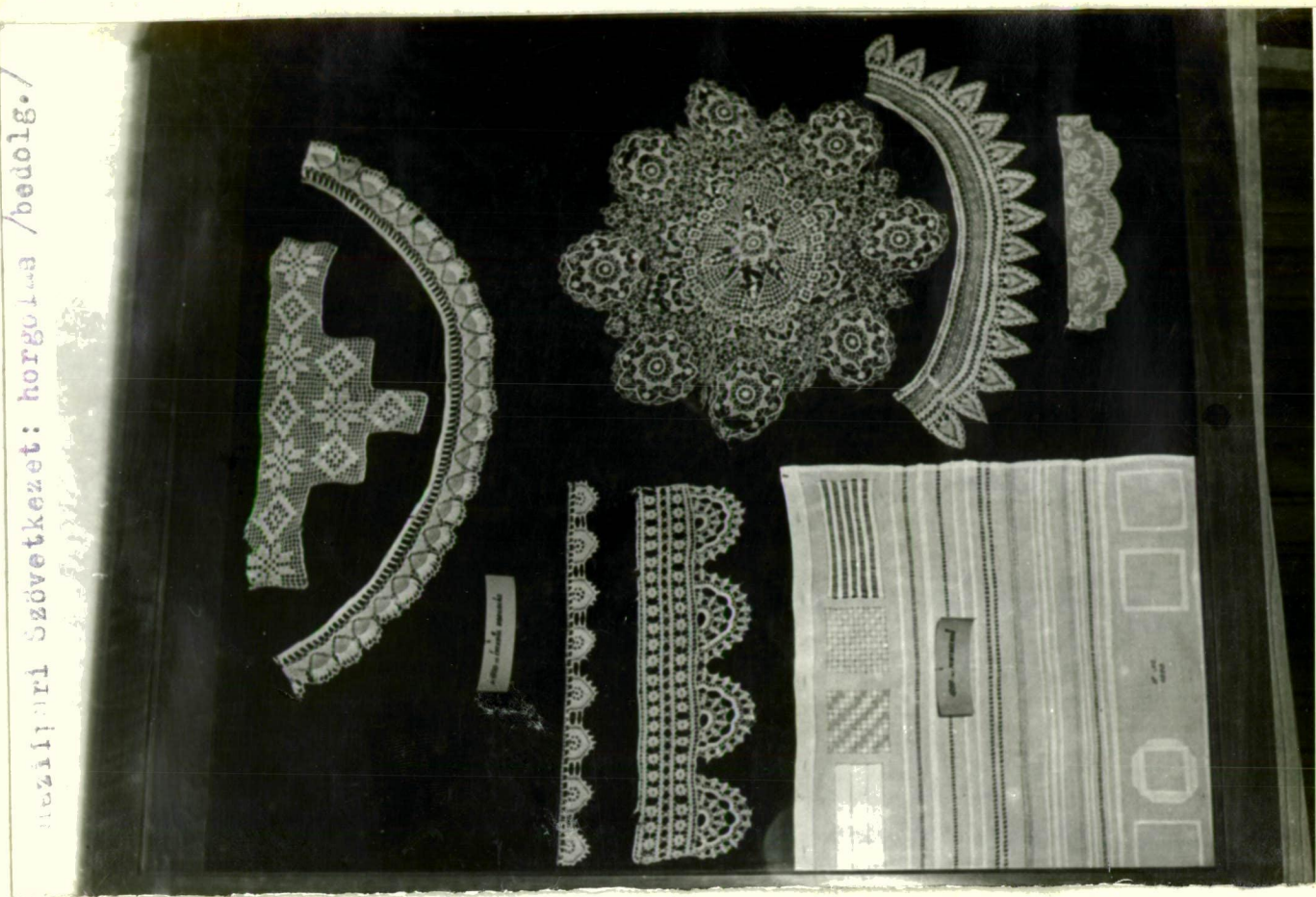
Háziipari Szövetkezet: horgolás / bedolig.



Házilipari szövet: himzés / bedolb.

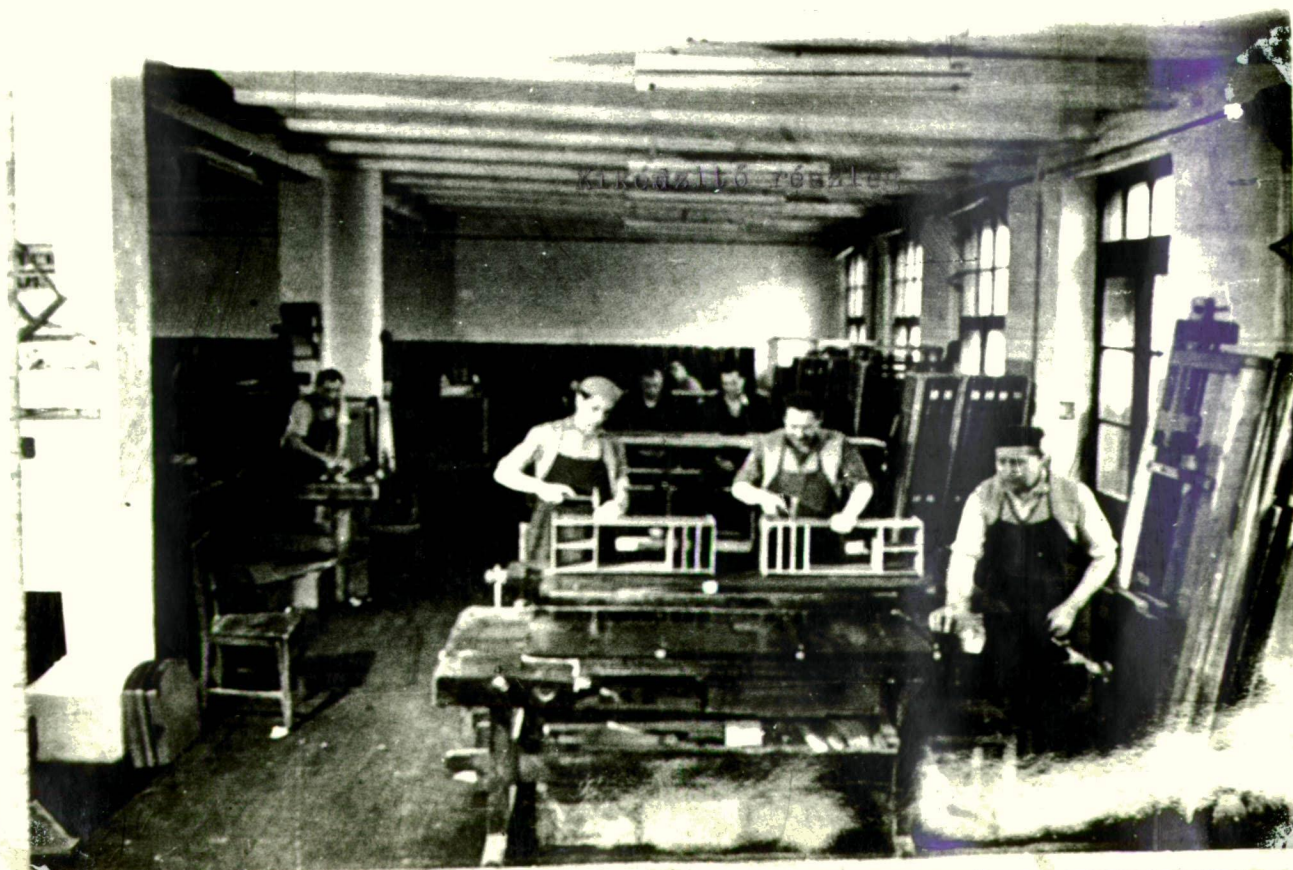


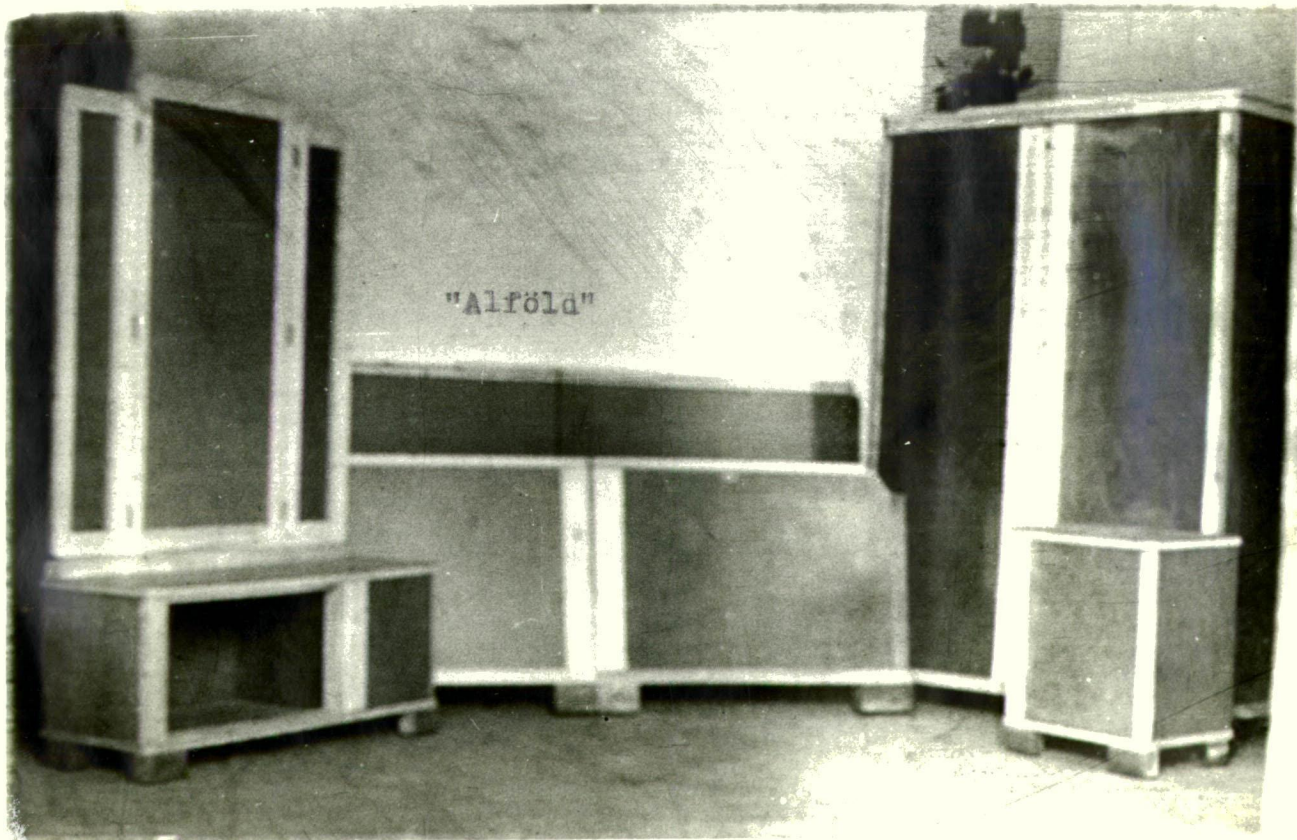
Házilipri szövetkezet: horgolási /bedolg./



Házilipri szövetkezet: szalmakosarak

Azatalosipari Késsé termékei





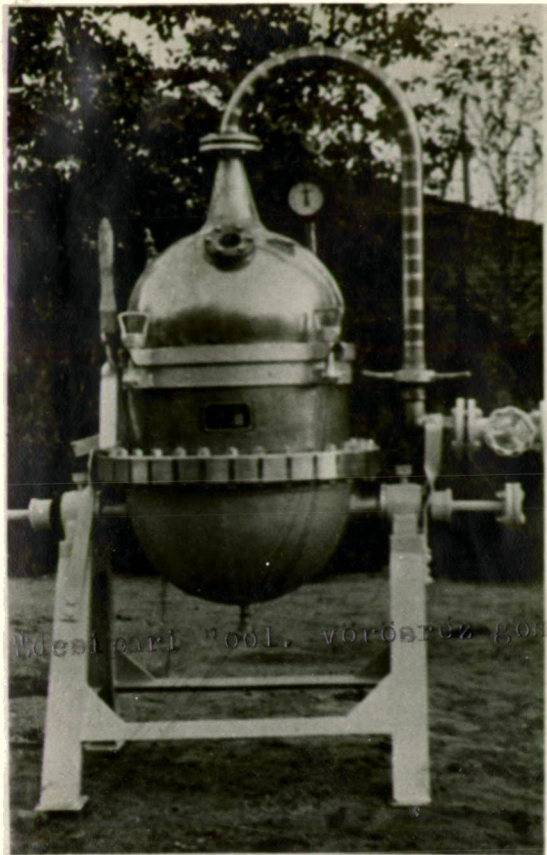
Kiskunfélegyházi Vas-Fémipari KTSz termékei

Gépjavitó: evakuáló



Gépjavitó:
váákum





Medicári "ool. vöröspéz gomb



Gyógyszertipari konfigurátor

